

T.C
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**ŞÂFİÎ FUKAHÂSINDAN RÂFİÎ el-KAZVÎNÎ’NİN HAYATI
VE MEZHEPTEKİ KONUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
İbrahim SİZGEN

VAN-2017

T.C
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**ŞÂFİÎ FUKAHÂSINDAN RÂFİÎ el-KAZVÎNÎ’NİN HAYATI
VE MEZHEPTEKİ KONUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
İbrahim SİZGEN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Selim ASLAN

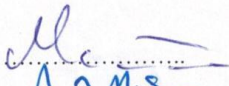
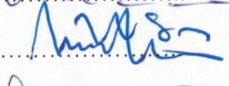
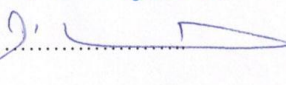
VAN-2017

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından **TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI'nda **TEZLİ YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Yrd. Doç. Dr. Mehmet KESKİN	İmza:
ÜYE (Danışman)	: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Selim ASLAN	İmza:
ÜYE	: Yrd. Doç. Dr. Memet Zeki UYANIK	İmza:
ÜYE	:	İmza:
ÜYE	:	İmza:

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2017

.....
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ.....	1
1. ŞÂFİÎ MEZHEBİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	4
1.1. MEZHEBİN ORTAYA ÇIKIŞI (HİCRÎ 195-204)	4
1.2. MEZHEBİN NAKİL DÖNEMİ (HİCRÎ 204-270)	7
1.3. MEZHEBİN İSTİKRARI VE YAYILMASI (HİCRÎ 270-505)	10
1.4. MEZHEBİN TAHRİR VE TENKİH DÖNEMİ (HİCRÎ 505-1004)	20
1.4.1. HİCRÎ 505-899 YILLARI ARASI TENKİH FAALİYETLERİ	21
1.4.1.1. Râfî el-Kazvînî'nin Tenkih Faaliyeti	21
1.4.1.2. Nevevî'nin Tenkih Faaliyeti.....	22
1.4.2. HİCRÎ 899-1004 YILLARI ARASI TENKİH FAALİYETLERİ	23
1.4.2.1. Râfî'nin İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî'nin Tenkih Faaliyetlerine Olan Etkisi.....	24
1.4.2.2. Birinci ve İkinci Tenkih Arasındaki Farklar	24
2. RÂFİÎ el-KAZVÎNÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI	26
2.1. YAŞADIĞI DÖNEMİN EKONOMİK DURUMU	26
2.2. YAŞADIĞI DÖNEMİN SOSYAL DURUMU.....	27
2.3. YAŞADIĞI DÖNEMİN SİYASAL DURUMU	27
2.4. DOĞUMU VE NESEBİ	29
2.5. EĞİTİMİ VE TERBİYESİ	31
2.6. ALÇAKGÖNÜLLÜ OLUŞU VE TEVAZUU	34
2.7. RÂFİÎ'NİN VEFATI	35
2.8. İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ÂLİMLERİN RÂFİÎ'YE OLAN ÖVGÜLERİ	36
2.9. RÂFİÎ el-KAZVÎNÎ'NİN AİLESİ.....	39

2.10. BELLİ BAŞLI HOCALARI.....	44
2.11. BELLİ BAŞLI TALEBELERİ	51
2.12. RÂFİÎ EL-KAZVÎNÎ'NİN ESERLERİ.....	54
2.12.1. FETHU'L-AZİZ FÎ ŞERHİ'L-VECİZ	55
2.12.2. EL-MUHARRER FÎ FURÛ'İ'-Ş-ŞÂFÎ.....	58
2.12.3. EL-MAHMÛD FÎ'L-FIKH.....	61
2.12.4. EŞ-ŞERHU'S-SAGÎR Lİ'R-RÂFÎÎ 'ALE'L-VECİZ Lİ'L-ĞAZÂLÎ	61
2.12.5. ET-TEZNÎB FÎ'L-FURU'	62
2.12.6. ER-RAVDA FÎ FURÛ'İ'-Ş-ŞÂFÎ	63
2.12.7. ŞERHU MÛSNEDİ'Ş-ŞÂFÎ	63
2.12.8. EL-ÎCÂZ FÎ AHTÂRİ'L-HİCÂZ	64
2.12.9. ET-TEDVÎN FÎ ZİKİRİ EHLİ'L-'İLMİ Bİ KAZVÎN	64
2.12.10. EL-EMÂLİ'Ş-ŞÂRİHA Lİ MÛFREDÂTİ'L-FÂTİHA	65
2.12.11. ERBA'ÛNE HADÎSEN	66
2.12.12. SEVÂDU'L-'AYNEYN FÎ MENÂKİBİ'L-ĞAVSİ EBİ'L-'ALEMEYN	66
3. RÂFÎÎ el-KAZVÎNÎ'NİN MEZHEPTEKİ KONUMU	67
3.1. İKİ ŞEYHTEN (ŞEYHAN) BİRİ OLMA ÜNVANINI ALMASI	67
3.2. RÂFÎÎ'NİN FIKİHÇİLİĞİ.....	68
3.3. RÂFÎÎ'NİN BAZI FIKHÎ GÖRÜŞLERİ	72
3.3.1. ALTIN VE GÜMÜŞ TABAKLARIN KULLANILMASININ HÜKMÜ	72
3.3.2. NAMAZDA SELAM VERMEK.....	73
3.3.3. TERAVİH NAMAZI	73
3.3.4. CEMAATLE NAMAZ KILMANIN HÜKMÜ	75
3.3.5. HADESTE KULLANILAN SUYUN HÜKMÜ	76
3.3.6. İNSAN ÖLÜSÜ	76

3.3.7. İSTİNCA KONUSU	77
3.3.8. CÜNÜP OLAN KİŞİNİN NAMAZ KILMASI.....	77
3.3.9. KİŞİNİN HAYIZLI EŞİYLE CİMA YAPMASININ HÜKMÜ	78
3.3.10. GÖBEK VE DİZ ARASI İSTİMTADA BULUNMANIN HÜKMÜ	79
3.3.11. CEMAATLE KILINAN NAMAZDA FATİHA OKUMANIN HÜKMÜ	79
3.3.12. FATİHA’DAN SONRA ZAMMI SURE OKUMANIN HÜKMÜ	80
3.3.13. NAMAZDA KUNUT DUASI OKUMANIN HÜKMÜ	81
3.3.14. NİKÂH AKDİ ESNASINDA TEZVÎC KAVRAMININ KULLANILMASI	82
3.3.15. İĞNE DARBESİYLE ÖLDÜRMEDE KISAS	82
SONUÇ	84
ÖZET	86
KAYNAKÇA	88

KISALTMALAR

a.mlf.	: Adı Geçen Müellif
b.	: Bin, İbn
bk.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
m.	: Miladi
md	: Madde
muifvy.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri

ÖNSÖZ

Şüphesiz islam ümmetinin öncüleri konumunda olan âlimlere ilgi göstermek ve onların eserlerinden istifade etmek oldukça önem arz etmektedir. Zira ulema, Hz. Peygamberin varisleri olmaları bakımından en yüce konuma sahip kişilerdir. Özellikle islam dininin sancağını omuzlayıp Allah'ın ahkâmını ümmete tebliğ eden fakihlerin hayatlarına, ilmî konumlarına ve bu uğurda harcadıkları gayretlere muttali olmak fıkıh ilmi, kültürü ve mirası açısından oldukça önemlidir.

Bu bağlamda Şâfiî mezhebinin önemli şahsiyetlerinden biri olan, mezhebi belli bir konuma getiren ve tezimizin de konusunu teşkil eden Râfiî el-Kazvî de bu hususta ilgi duyulması gereken şahsiyetlerden biridir.

Yaptığımız çalışmanın ana konusu Râfiî el-Kazvî'nin hayatı ve mezhepteki konumuna dairdir. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle Şâfiî mezhebinin kuruluş, nakil, istikrar ve tahrir-tenkih dönemlerine kısaca değinerek Râfiî'nin tahrir-tenkih dönemlerindeki rolüne yer verdik. Bununla birlikte Râfiî'nin mütekaddim fukahânın görüşlerini ayıklayarak tenkih ve tahrir faaliyeti neticesinde kaleme aldığı *el-Azîz* adlı eserinden dolayı müteahhir fukahânın ilki ve mezhebin iki otoritesi anlamına gelen “Şeyhan”dan biri olma ünvanını almasına vesile olan ilmî gayretlerini de izah ederek fıkıhçılığına değinmeye çalıştık. Daha sonra Râfiî'nin siyasi, ictimai ve iktisadi yönden yaşadığı dönemi, doğumu, ilmî terbiyesi, tevazuu ve âlimlerin Râfiî'ye olan övgüleri, hocaları ve öğrencileri gibi konuları irdelemeye çalıştık.

Bu çalışmamızda katkılarını bizden esirgemeyen değerli danışman hocamYrd. Doç. Dr. Mehmet Selim Aslan, Yrd. Doç. Dr. Abdulhadi Timurtaş, Yrd. Doç. Dr. M. Zeki Uyanık ve Araştırma Görevlisi Ali İnan'a teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmamı yaparken sabır ve ıstiyak ile manevi desteklerini bir an olsun benden esirgemeyen kıymetli eşime ve çocuklarıma ayrıca şükranlarımı ifade etmek isterim.

Gayret bizden, başarı ve tevfik Allah'tandır.

İbrahim SİZGEN

VAN-2017

GİRİŞ

Şâfiî fukahâsının en tanınmış ve muteber şahsiyetlerinden biri olan Râfiî el-Kazvîni, mezhebin tahrir ve tenkih faaliyetlerine öncülük etmiş, kaleme aldığı eserlerden dolayı mezhepte iki otoriteden biri anlamına gelen Şeyhan'dan biri olma ünvanına layık görülmüş, kitapları ise medreselerde büyük ilgi bulmuştur.

Râfiî el-Kazvîni, mezhep içerisindeki yer alan birbirinden farklı görüşlerden hangisinin daha kuvvetli olabileceğine dair tespitlerde bulunmuştur. Bir bakıma Râfiî, mezhebin görüşlerini ilmî elekten geçirip ayıklamıştır. Bunun için Râfiî el-Kazvîni, fukahâ tarafından ilgi görmüş ve tabakât kitaplarında onun hayatı ve ilmî gayretlerine dair bilgilere özel olarak yer verilmiştir.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Râfiî el-Kazvîni ile ilgili birkaç çalışma dışında herhangi bir araştırma yapılmadığını tespit ettik. Araştırmamızda Ümmü'l-Kura Üniversitesi'nde Prof. Dr. Ahmet Abdürrezzak Kubeysi'nin danışmanlığında 1997 yılında Nihat TOSUN tarafından çalışılan *el-Azîz fî Şerhi'l Vecîz min Bâbi Salâti't-Tatavvu' ilâ Âhiri Süneni Duhûli Mekke Dirâseten ve Tahkîken* adlı doktora tezine rastladık. Ancak bu eserin, tezimizin aksine sadece Râfiî'nin *el-Azîz* adlı telifinin ibadetler bölümüne yönelik olduğunu gördük. Yine yaptığımız çalışmalar neticesinde Prof. Dr. Halit ÇALIŞ danışmanlığında Musa Kazım BAKIR'ın, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam eden *Horasan Şâfiîliği ve Râfiî* adlı bir doktora çalışması olduğunu tespit etmekle birlikte içerik olarak çalışma ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Sonuç olarak müteahhir fukahâca ilk muharrir (mezhebi toparlayan, yeniden dizayn eden) kabul edilen Râfiî el-Kazvîni'nin günümüzde akademik camiada yok denecek kadar az çalışılmış olması hasebiyle onun fikhçılığı ve mezhepteki konumu bizce oldukça önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Şâfiî fukahâsının en tanınmış ve muteber şahsiyetlerinden biri olan Râfiî el-Kazvîni, mezhebin tahrir ve tenkih faaliyetlerine öncülük etmiş, kaleme aldığı eserlerden dolayı mezhepte iki otoriteden biri anlamına gelen Şeyhan'dan biri olma ünvanına layık görülmüş, kitapları ise medreselerde büyük ilgi bulmuştur.

Râfî el-Kazvînî, mezhep içerisindeki yer alan birbirinden farklı görüşlerden hangisinin daha kuvvetli olabileceğine dair tespitlerde bulunmuştur. Bir bakıma Râfî, mezhebin görüşlerini ilmî elekten geçirip ayıklamıştır. Bunun için Râfî el-Kazvînî, fukahâ tarafından ilgi görmüş ve tabakât kitaplarında onun hayatı ve ilmî gayretlerine dair bilgilere özel olarak yer verilmiştir.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Râfî el-Kazvînî ile ilgili birkaç çalışma dışında herhangi bir araştırma yapılmadığını tespit ettik. Araştırmamızda Ümmü'l-Kura Üniversitesi'nde Prof. Dr. Ahmet Abdürrezzak Kubeysî'nin danışmanlığında 1997 yılında Nihat TOSUN tarafından çalışılan el-Azîz fî Şerhi'l Vecîz min Bâbi Salâti't-Tatavvu' ilâ Âhiri Süneni Duhûli Mekkete Dirâseten ve Tahkîken adlı doktora tezine rastladık. Ancak bu eserin, tezimizin aksine sadece Râfî'nin el-Azîz adlı telifinin ibadetler bölümüne yönelik olduğunu gördük. Yine yaptığımız çalışmalar neticesinde Prof. Dr. Halit ÇALIŞ danışmanlığında Musa Kazım BAKIR'ın, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam eden Horasan Şâfîliği ve Râfî adlı bir doktora çalışması olduğunu tespit etmekle birlikte içerik olarak çalışma ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Sonuç olarak müteahhir fukahâca ilk muharrir (mezhebi toparlayan, yeniden dizayn eden) kabul edilen Râfî el-Kazvînî'nin günümüzde akademik camiada yok denecek kadar az çalışılmış olması hasebiyle onun fıkıhçılığı ve mezhepteki konumu bizce oldukça önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN KONUSU

“Şâfîî Fukahâsından Râfî el-Kazvînî'nin Hayatı ve Mezhepteki Konumu” adlı çalışmamızda önce Râfî'nin mezhepteki konumuna ve tahrir-tenkîh faaliyetlerindeki çabasına muttali olabilmek için müntesibi olduğu Şâfîî mezhebinin tarihsel gelişimine kısaca değineceğiz. Daha sonra Râfî'nin hayatını, en önemli hoca ve talebelerini, eserlerini, vefatını, tarih (*et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn*) ve fıkıh alanlarında kaleme aldığı eserlerini incelemeye gayret ettik. Ayrıca *el-Azîz* adlı eseri bağlamında kendinden önceki Horasânî ve Irâkî adlarındaki iki önemli tarikin görüşlerinde icra ettiği tenkîh (şaz ve diğer görüşleri süzgeçten geçirme)

faaliyetindeki rolüne değindik. Bununla birlikte *el-Azîz* adlı eseri bağlamında Râfî'nin fikhçiliğinde tespit ettiğimiz maddelere kısaca temasta bulunup buna dair fikhî örnekler vererek ezhar, esah ya da zahir şeklinde tercihe dayalı kanaatini ortaya koymaya çalıştık.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızda Râfî el-Kazvî'nin tenkih ve tahrir faaliyetlerini değinebilmemiz için öncelikle Şâfî mezhebinin teşekkülünü, ortaya çıkışını, nakil, istikrar ve tenkih dönemlerini kısaca ele alacağız. Daha sonra Râfî ile ilgili tabakât eserlerinde yer alan bilgilere ulaşmaya çalışacağız.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde İbn Salâh'ın (ö.643/1245) *Tabakâtu'l-Fukahâi's-Şâfîyye'si*, Zehebî'nin (ö.748/1348) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'sı*, Sübkî'nin (ö.771/1370) *Tabakâtu's-Şâfîyyetu'l-Kübrâ'sı*, İbn Kesîr'in (ö.774/1373) *Tabakâtu's-Şâfîyye'si*, İbn Kâdî Şühbe'nin (ö.851/1448) *Tabakâtu's-Şâfîyye'si*, İbnü'l-İmâd'ın (ö.1089/1679) *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb'i* ve Zirikî'nin (ö.1396/1976) *el-A'lâm'ı* gibi tabakât kitaplarında Râfî'nin hayatına etrafıca yer verildiğini tespit ettik.

Râfî el-Kazvî'nin mezhepteki konumunu ve fikhçiliğini tespit etmek için, öncelikle kaleme aldığı *el-Azîz* ve *el-Muharrer* adlı önemli iki eserini inceleyeceğiz. Bunun neticesinde de Râfî'nin Horasânî ve Irâkî tariklerine ait görüşleri zikrederek hangisinin mezhebin görüşünü temsil edebileceği hususunda bazı fikhî görüşlerine de yer vereceğiz.

Araştırmamızı yapmak için takip edeceğimiz bu yöntem bizi, Şâfî fakihlerinden olan Râfî el-Kazvî'nin fikhçiliği ve mezhepteki konumunu ortaya koymayı sağlayacaktır.

1. ŞÂFİÎ MEZHEBİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Fıkî mezheplerin usûl ve fûruuna dair meselelerin daha iyi bilinmesi, tarihsel gelişim süreçlerinin fakihler ve eserleri ekseninde araştırılıp incelenmesi, talebelerin fıkîh melekelerini kazanmalarında büyük öneme sahiptir. Bu durum Şâfîî mezhebi için de söz konusudur.

Dolayısıyla bu bölümdeki araştırmamızda Şâfîî mezhebinin kuruluş, nakil, tenkîh-tahrîr, istikrar dönemlerine ve bu dönemlerde rol alan fakihlere konu bütünlüğünü sağlamak adına kısaca değinerek asıl konumuz olan Râfîî el-Kazvîni'nin tenkîh ve tahrîr faaliyetini ele alıp fıkîhî gayretini irdelleyeceğiz. Dolayısıyla tezimizin daha iyi anlaşılması için kısa olmak kaydıyla bu dönemlere değineceğiz.

1.1. Mezhebin Ortaya Çıkışı (Hicri 195-204)

Mezhebin ortaya çıkışını anlatan bu dönem (h. 195-204), daha çok Şâfîî'nin mutlak müçtehit olduğunu gösteren kavî-i kadîm, kavî-i cedîdî ve vefatına kadar olan süreyi kapsamaktadır.¹ Dolayısıyla bir nebze de olsa Şâfîî'nin hayatına, hicri 195-204 senelerinde kendi fıkîhını ortaya koyduğu kavî-i kadîm ve cedîdîne dair bilgiler vermeye çalışacağız.

Kuşkusuz mezhebin kurucusu İmam Şâfîî'dir.² Asıl adı Muhammed b. İdrîs b. el-Abbâs b. Osmân b. Şâfî' b. es-Sâib b. Ubeyd b. Abdi Yezîd b. Hişâm b. Abdilmuttalib b. Abd Menâf b. Kusay olup³ hicri 150/767 senesinde Askalan şehrine bağlı Gazze'de doğmuştur.⁴

¹ Kavâsimî, Ekrem Yûsuf, *el-Medhal ilâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfîî*, Daru'n-Nefâis, 2003, s., 289-290; Kurdî, Ahmed, *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyyetu'l-Erba'atu Eimmetuhâ-Etvâruha-Uşûluhâ-Âsâruhâ, İdâretu'l-İftâ, Vizâretu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye*, Kuveyt, 2015, s., 133.

² Ahmed Ali, "el-Mezheb", s., 2.

³ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk., Beşşâr Avvâd Marûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996, X, 5; Askalânî, İbn Hacer, *Tevâli't-Te'sîs bi-me'âlî İbn İdrîs*, thk. Ebu'l-Fedâ Abdullah el-Kâdî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s., 34; Dâvûdî, Muhammed b. Alî b. Ahmed Şemsüddîn, *Tabakâtu'l-Müfessirîn li'd-Dâvûdî*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts., II, 102; Dakr, Abdulğani, *el-İmâmu's-Şâfîî Fakihu's-Sünneti'l-Ekber*, Daru'l-Kalem, Dimaşk, 1996, s., 29.

⁴ Askalânî, *Tevâli't-Te'sîs*, s., 12.

İmam Şâfiî, iki yaşındayken babası vefat etmiştir.⁵ Henüz küçük yaşta iken annesi ile birlikte Mekke'ye giderek orada Kuran ve Hz. Peygamberin hadislerini ezberlemiştir.⁶ Daha sonra da şiir ve Arap diline ilgi duyarak bu alanlarda mahir olmuştur. Öyle ki, dil biliminde usta olan Esmâ'î (ö. 216/831), İmam Şâfiî'den *Dîvânu'l-Hüzelîyyîn* adlı eseri ders olarak okumuştur. Fıkıh ilmine özel ilgi duyduğundan dönemin Mekke müftüsü Müslim b. Halid ez-Zencî, Dâvûd el-Attar, Süfyan b. Uyeyne, Fudayl b. İyad ve amcası Muhammed b. Ali b. Şâfi' gibi birçok âlimden fıkıh dersleri almıştır. Medine'ye giderek İmam Malik'in *Muvatta* adlı eserini arz yoluyla hıfzedip İmam Malik'in öne çıkan talebelerinden biri olmuştur. İmam Malik'in vefatına kadar ondan ilim öğrenmiştir. Oradan da amcası Ebû Mus'ab ile Yemen'e giderek Mutarrıf b. Mâzin ve Hişâm b. Yûsuf el-Kâdî'den, Bağdatta da İsmail b. Uleyye, Muhammed b. el-Hasan ve Abdulvahhab es-Sakafi gibi birçok âlimden ders almıştır. Daha sonra burada uzun müddet kalarak Hanefi (Rey) mezhebinin önemli fakihlerinden olan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den Ebû Hanîfenin fikhı ve usûlüne dair dersler almıştır.⁷

Daha sonra hicri 195 senesinde Irak'a (Bağdat) giden Şâfiî, orada fetva ve ders vermekle ilmî manada şöhreti yayılmıştır. Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye başta olmak üzere birçok fakih onun görüşlerine müracaat eder olmuştur.⁸ O, Irak'ta ders halkaları kurarak tedrisat faaliyetlerinde bulunmuştur. Öyleki, Hanefi mezhebine ait halkalarda ele alınan birçok mesele kendisine arz edildiğinde yeni bir üslupla meseleyi çözüp kendi fikhını ortaya koymuştur. İmam Şâfiî Mısır'a gitmeden önce Hicaz ve Yemen'de edinmiş olduğu ilmî birikim neticesinde hicri 195 senesinde fıkıh ve usûlüne dair kaleme aldığı Bağdat'taki içtihatları, *kavl-i kadîm* diğer bir adıyla *mezheb-i kadîm* olarak fıkıh literatüründe yerini almıştır.⁹

Şâfiî çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Mezheb-i kadîm döneminde Ebû Sevr, İbrahim b. Halid el-Bağdâdî, Ahmed b. Hanbel, Hüseyin b. Ali el-Kerâbîsî ve Hasan b. Muhammed es-Sabbâh ez-Za'ferânî öne çıkan talebeleri olmuştur. Şâfiî, hicri 195

⁵ Dâğıstânî, Murtezâ Ali b. Muhammed el-Muhammedî, *el-Medhal ilâ Usûli'l-İmâm eş-Şâfiî*, Daru's-Selâm, Dağıstan, 2008, I, 174.

⁶ Mes'ûdî, Muhammed b. Redîd, *el-Mu'temed min Kadîmi Kavli's-Şâfiî 'ale'l-Cedîd*, Daru 'Alemlî'l-Kütüb, Riyâd, 1996, s., 10.

⁷ Zehebî, *Siyer*, X, 6-7; Sezgin, Fuat, *Târîhu't-Turâsî'l-'Arabî*, İdâretu's-Sakafe ve'n-Neşr, Suudi Arabistan, 1983, I, 179-180.

⁸ Dâğıstânî, *el-Medhal*, I, 176.

⁹ Aybakan, Bilal, "Şâfiî Mezhebi", *DİA*, 2010, XXXVIII, 234.

senesinde Bağdat'a yaptığı ikinci ziyaretinden sonra mezheb-i kadîmini tesis etmek için fıkıhta *Kitabu'l-Hücce*¹⁰ ve usûlde de *er-Risâle el-İrâkıyye* (el-Kadîme) adlarında önemli iki eser yazmıştır.¹¹ *el-Hücce* adlı eserin en güçlü râvileri Za'ferânî ve Kerâbîsî olmakla birlikte kavî-i kadim eserlerinin râvileri arasında Ahmed b. Hanbel ve Ebu Sevr de yer almaktadır.¹²

Daha sonra Şâfiî, hicri 197 senesinde Bağdat'tan ayrılarak Mekke'ye gitmiş, orada bir sene kaldıktan sonra hicri 198 senesinde tekrar Bağdat'a dönmüştür.¹³

Şâfiî Hicaz, Yemen ve Irak Devletlerinden edindiği ilimleri cem ettikten sonra hicri 199 senesinin sonlarına doğru bazı sosyal ve siyasal nedenlerden ötürü¹⁴ Mısır'a yerleşmiştir. Mısır ve Irak'taki örf ve adetlerin birbirinden farklı olması, kıyas teorisine bakış açısındaki değişim ve nebevî sünnette daha önce karşılaşmadığı hadislerle tanışması gibi bazı nedenden dolayı Şâfiî, Irak'ta iken verdiği bazı fetva ve görüşlerinden vazgeçerek fıkıh ve usûl ilimlerine dair *el-Ümm*, *el-İmlâ* ve *er-Risâle el-Cedîde* adlı eserleri telif etmiş ve *kavî-i cedîd* diye anılan mezhebini tesis etmiştir.¹⁵ Hayatının sonlarındaki bu görüşleri, tekâmül derecesine ulaşmış olup fikhî manada son şeklini almıştır. Mısır'da hayatının geriye kalan beş yılını ilim halkaları oluşturarak geçirmiştir. Bu halkalarda Şâfiî fukahâsından Buveytî ve Müzenî de yer almıştır. Şâfiî'nin kavî-i cedîd eserlerini rivayet edenler Buveytî, Müzenî, Rebî' el-Murâdî, Rebî' el-Cîzî,¹⁶ Harmele b. Yahyâ ve Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem'dir.¹⁷

Bunlar arasında Buveytî, Müzenî ve Rebî' el-Murâdî Şâfiî'nin mezheb-i cedîdi döneminde telif ettiği eserleri günümüze nakletmede esas rolü üstlenmişlerdir.¹⁸

¹⁰ Ahmed Ali, Muhammed İbrahim, "el-Mezheb 'İnde's-Şâfiî", *Kral Abdulaziz Üniversitesi Dergisi*, Sy., 2, 1978, s., 6.

¹¹ Kurdî, *el-Mezâhibu'l-Fikhiyye*, s., 125.

¹² Okuyucu, Nail, *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, MUIFVY., İstanbul, 2015, s., 192-193.

¹³ Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 300.

¹⁴ Mihne olayı ve Mutezile-ehl-i sünnet arasındaki çekişmelerdir. Ebû Zehra, Muhammed, *eş-Şâfiyyu Hayâtuhu ve Asruhu Ârâuhu ve Fıkhu*, Daru'l-Fikri'l-'Arabî, 1978, s., 29.

¹⁵ Kurdî, *el-Mezâhibu'l-Fikhiyye*, s., 126.

¹⁶ Yâfi'î, Ebû Muhammed Abdillâh b. Es'ad b. Âlî b. Süleyman, *Mirâtu'l-Cinân ve 'İbretu'l-Yakzân*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, II, 22.

¹⁷ Mes'udî, *el-Mu'temed*, s., 22; Dâğıstânî, *el-Medhal*, I, 176-177.

¹⁸ Ahmed Ali, "el-Mezheb", s., 5.

Bu sayılan öğrenciler İmam Şâfiî'nin Mısır'daki en meşhur talebeleridir. Bunlar dışında da birçok öğrenci yetiştiren İmam Şâfiî'nin mezhebi, öğrencileri vasıtasıyla İslam coğrafyasına yayılmıştır.¹⁹

Şâfiî, Mısır'da dört sene kaldıktan sonra hicri 204/820 yılında Fustat şehrinde vefat etmiştir.²⁰

Netice olarak Şâfiî mezhebinin kuruluş aşaması iki temel dönemi ihtiva etmektedir. Bunlardan biri, hicri 195-199 yılları arasında Irak'ta ikamet ettiği dönemde hocası Malik b. Enes'in usûl ve fıruundan bağımsız olarak bizzat kendi görüşlerini ortaya koyduğu mezheb-i kadîmidir. İkincisi ise, hicri 199-204 seneleri arasında Mısır'da ikamet ettiği süre zarfında bazı kadîm görüşlerinden vaz geçip tashihe başvurarak tahrir ve tenkihte bulunduğu mezheb-i cedîdidir, diyebiliriz.²¹

1.2. Mezhebin Nakil Dönemi (Hicri 204-270)

Mezhebin nakil dönemi, Şâfiî'nin vefat ettiği hicri 204 ile başlamakta olup talebelerinden olan Rebî' b. Süleymân el-Murâdî'nin öldüğü hicri 270 yılına kadar yapılan fikhî çabaları kapsamaktadır.²²

Şâfiî, kadîm ve cedîd görüşlerini yazdığı *er-Risâletu'l-Kadîme* ve *er-Risâletu'l-Cedîde* adlarındaki eserleriyle kendine has usûlünü ortaya koymuştur. Bu eserler, hemen herkes tarafından ilgi görmüştür.

Şâfiî özellikle ömrünün sonlarında vaktinin çoğunu araştırma, kitap yazma ve tedrisat işlerine ayırarak Mısır'daki talebelerine ilmini aktarmakla geçirmiştir. Şâfiî'nin bir grup talebesi de onun ilmini ve mezhebini aktarmada önemli manada rol almışlardır.²³

Şâfiî'nin Mısır'da yetiştirmiş olduğu Buveytî, Müzenî, Yûnus b. Abdüla'lâ es-Sadeî, Rebî' b. Süleyman el-Murâdî başta olmak üzere birçok ilk dönem talebeleri, kendilerinden sonra gelen fakihlere mezhebin aktarılmasını sağlamışlardır. Onlar Şâfiî'nin sadece görüşlerini nakletmekle yetinmeyip aynı zamanda kendi

¹⁹ Demirtaş, Emrah, *Merğînânî'nin El-Hidâye Adlı Eserinin Hadd ve Kısas Bölümlerinde İmam Şâfiî'ye İsnad Edilen Görüşlerin Tespiti*, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2016, s., 16.

²⁰ Askalânî, *Tevâli't-Te'sis*, s., 13.

²¹ Kurdî, *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyye*, s., 132.

²² A. mlf., *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyye*, s., 133.

²³ Aybakan, *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s., 103.

içtihatlarıyla da mezhebin gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmuşlardır.²⁴

Şimdi mezhebin nakil döneminde yer alan bu fakihleri ele alacağız.

Ebû Mûsâ Yûnus b. Abdûla'lâ es-Sadeî (ö.215/830): Hicri 170'te doğan Sâdeî, hocası Şâfiî'nin Mısır'a gelmesinden sonra talebeleri arasına girerek onun kavî-i cedîd eserlerini rivayet ettiği söylenmektedir. Ayrıca o, bu rivayetlerle yetinmeyip hocasının kelam ilmine dair görüşlerini, yaptığı münazaralarını ve hadis ilminin temel konularından olan rical ilmini bir sonraki kuşağa aktarmasıyla da tanınmıştır.²⁵ Ancak o, her ne kadar Şâfiî'nin mezheb-i cedîd talebeleri arasına girmişse de Büveytî, Rebî' el-Murâdî ve Müzenî kadar kendinden söz ettirememiştir. Hicri 215 senesinde vefat etmiştir.²⁶

Ebû Ya'kûb Yusûf b. Yahyâ el-Büveytî (ö.231/846): Doğum tarihi bilinmemektedir. Şâfiî'nin öğrencilerinin yaşça en büyüğüdür. Şâfiî'nin hastalığı arttığı dönemlerde Büveytî Şâfiî'nin yerine halkalara gider, tedrisat işlemini yürütürdü. Şâfiî, kendisini takdir ederek "lisanım" dediği kişi olmuştur. Fıkıh dersleri vererek hocası Şâfiî'nin görüşlerini yaymıştır. Büveytî vefat edinceye kadar hocasının oluşturduğu ders halkalarında tedris faaliyetlerinde bulunmuştur. Rebî' b. Süleyman el-Muradî, İbrahim el-Harbî, Ebû'l-Velîd İbn Ebû'l-Carûd, Muhammed b. İsmail et-Tirmizî gibi âlimler Büveytî'den rivayetlerde bulunmuştur. O, Şâfiî'nin fıkıh anlayışından ıktibasta bulunarak mezhep içinde türünün ilk örneği olan *el-Muhtasar* adlı eseri kaleme almıştır. Buveytî, hicri 231 senesinde vefat etmiştir.²⁷

Ebû İbrahim İsmail b. Yahyâ el-Müzenî (ö.264/878): Hicri 175'te doğan Müzenî, Buveytî'nin vefatından sonra Şâfiî'nin ders halkalarında tedris faaliyetleri geleneğini devam ettirmiştir. Şâfiî, talebesi Müzenî hakkında şeytanı dahi münazaralarda yeneceğini söyleyerek Müzenî'nin ilmini methetmiştir. Müzenî, istidlal sunmada ustalaşarak yaşadığı asırdaki diğer mezhep fakihleriyle yapmış olduğu bütün münazaralarında Şâfiî'nin görüşlerini desteklemiştir. Bundan dolayı Şâfiî ona, "mezhebimin destekçisi" demiştir.²⁸ Mısır'da yaygın olan Malikî

²⁴ Ahmed Ali, "el-Mezheb", s., 10.

²⁵ Okuyucu, *Şâfiî Mezhebi*, s., 110-111.

²⁶ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s., 176-178.

²⁷ Zehebî, *Siyer*, XII, 60; Zirikî, *A'lâm*, VIII, 257; Mes'ûdî, *el-Mu'temed*, s., 54; Sezgin, *Târîhu't-Turâs*, I, 191; Özel, Ahmet, "Büveytî", *DİA*, 1992, VI, 500-501.

²⁸ Dâğıstânî, *el-Medhal*, s., 186.

fakihleriyle yapmış olduğu münazaralardaki başarıları neticesinde Şâfiî fikhının yayılmasında etkin rol almıştır. Müzenî'nin *el-Muhtasar* adlı eseri ise, Şâfiî fikhî eserleri silsilesinin ilklerinden olmuştur. Ayrıca Müzenî, Yûsuf b. Abdîlâlâ, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Ebû'l-Kâsım Osman b. Saîd el-Enmâtî gibi birçok âlime fikh dersleri vermiştir. Müzenî, Şâfiî mezhebi müntesibi olmakla birlikte mutlak müçtehit derecesine ulaşarak ömrünün sonlarında mezhebiyle bağdaşmayan bazı görüşlerinden dolayı kendine has müstakil bir mezhep oluşturmuştur. Ayrıca mezhebe muhalif birçok görüş ileri sürmesinden dolayı da içtihat düzeyi fukahâca tartışılmıştır. Müzenî, hicri 264 senesinde Kâhire'de vefat etmiştir.²⁹

Ebû Muhammed Rebî' b. Süleymân el-Murâdî (ö.270/884): Hicri 174'te doğmuştur. Şâfiî'ye olan bağlılığı ile birlikte onun eserlerini çok iyi bilen biridir. Dünyevî ihtiyaçlarını karşılamak üzere ders halkalarına katılmadığı zaman Şâfiî'ye giderek iştirak edemediği dersleri müzakere etmiştir.³⁰ Şâfiî'nin mezheb-i cedîd döneminde kaleme aldığı eserlerin tümünün râvîsidir.³¹ Hocası Şâfiî'nin eserlerini rivayet etme bakımından öncül olmasından dolayı birçok ilim ehli kendisine gelerek Şâfiî'nin eserlerini dinlemiştir.³² Zira Nevevî, Muhammed b. Ahmed b. Süfyân et-Tarâifi'ye isnad ettiği ifadeyi şöyle nakleder: “Bir gün Rebî' b. Süleymân'ın ders halkasına katılmıştım. Onun evinin önünde Şâfiî'nin eserlerini okumaya gelen talebeler için dokuz yüz rahle konulmuştu.”³³ Rebî' b. Süleymân, hicri 270'te vefat etmiştir.³⁴

Rebî' ve Müzenî'nin katkıları sayesinde birçok fakih yetişerek Şâfiî'nin usûl ve fîruunun son şekli olan mezheb-i cedidi, hicri dördüncü asrın âlimlerine kadar aktarıla gelmiştir. Dolayısıyla hicri 204-270 yılları arasında Buveytî, Müzenî ve Rebî'in Şâfiî fikhını nakletmedeki gayretleri, kendilerinden sonra gelecek olan fakihlere model olmuştur. Zira onların bu uğurda sarfettiği çaba, tarih boyunca

²⁹ Sezgin, *Târîhu't-Turâs*, I, 194; Özen, Şükrü, “Müzenî”, *DİA*, 2006, XXXII, 246-247; Okuyucu, *Şâfiî Mezhebi*, s., 201.

³⁰ Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi, *Tabâkâtü's-Şâfiîyyeti'l-Kübrâ*, thk., Abdulfettah Muhammed el-Hilû, Daru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabî, ts., II, 133.

³¹ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s., 109.

³² Zehebî, *Siyer*, XII, 587-588; Aybakan, Bilal, “Rebî' b. Süleyman el-Murâdî”, *DİA*, 2007, XXXIV, 497.

³³ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts., I, 48-49.

³⁴ Sübkî, *Tabakât*, II, 134.

yüzlerce âlimin ilmen donanmasına katkıda bulunmuş olup ayrıca mezhebin oluşumundaki yapıya ikinci dereceden temel taş olma niteliği kazandırmıştır.³⁵

Hicri 204-270 seneleri arasındaki mezhebin nakil sürecinde üç hususun öne çıktığını söylemek mümkündür. Birincisi, Şâfiî'nin talebelerinden hiçbirisi İslam coğrafyasında kâdılık makamında görev üstlenmemiştir. Nitekim Hanefî fukahâsı, Şâfiî mezhebi fakihlerine göre daha önceleri bu makamlarda görev almıştır. Örneğin Ebû Hanîfe'nin talebesi olan Ebû Yûsuf (ö.182/798), Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö.189/805) ve Yahyâ b. Eksem (ö.242/857) hicri 204-270 seneleri arasında kâdılık makamında bulunan Hanefî fakihlerinden sadece birkaçıdır. En ilginç olanı ise Rebî'in de yaşadığı bir mekânda mezheb-i cedîdin vatanı olan Mısır'ın kâdısının Hanefî fakihlerinden olan Ahmed b. Ebî İmrân olmasıdır. İkincisi ise, Şâfiî'nin talebeleri mezhebin nakil döneminde fıkıh usûlü alanında herhangi bir çalışma yapmamışlardır. Çünkü onlar, hocaları Şâfiî'nin usûl kitabı olan *er-Risâletu'l-Cedîde*'ye itimat ederek incelemelerde bulunup onun usûl kaidelerine uygun olarak hükümler istinbat etmekteydiler.³⁶ Nitekim Müzenî, “elli seneden beri Şâfiî'nin kitabını mütalaa etmekteyim. Her mütalaada daha önce muttali olmadığım bilgileri öğreniyordum” diyerek nakil döneminde herhangi bir usûl çalışması yapılmadığını açıkça bizlere göstermektedir.³⁷

Üçüncüsü ise, bu dönemde Şâfiî fukahâsının hayatlarını ve ilmî gayretlerini konu edinen Şâfiî tabakatı adı altında herhangi bir telif çalışması yapılmamıştır. Zira bu tür çalışmalar, Rebî' el-Murâdî'nin vefatı üzerinden yaklaşık yüz otuz yıl sonra tasnif edilmiştir.³⁸

1.3. Mezhebin İstikrarı ve Yayılması (Hicri 270-505)

Mezhebin istikrar dönemi ise, h. 270 Rebî'nin vefatı ile Gazzâlî'nin ölümü h. 505 seneleri arasındaki mezhebin istikrarına yönelik faaliyetleri konu edinmektedir. Bu dönemin iki aşamadan teşekkül ettiğini söyleyebiliriz. Birinci aşamada mezhep müstakil bir hale gelerek kâdılık görevine getirilen ve eserler yazan fakihler yer alır ki bu aşama, h. 270 senesinden Ebû't-Tayyîb Sehl b. Ebî Sehl es-Su'lûkî'nin vefatı h.

³⁵ Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 315.

³⁶ A.mlf., *el-Medhal*, s., 316.

³⁷ Beyhakî, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Hasan, *Menâkibu's-Şâfiî*, thk., Seyyid Ahmed es-Sakr, Daru't-Turâs, Kâhire, 1985, I, 236.

³⁸ Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 296-297, 318.

404 senesini kapsamaktadır. İkinci aşamada ise mezhep, güçlenerek geniş coğrafyalara yayılmış olup artık istikrarını tam manasıyla sağlamıştır. Bu aşama da h. 404 senesinden başlayıp Gazzâlî'nin vefatı h. 505 senesine kadar geçen süreyi içermektedir.

Birinci aşamada (h. 270-404) Şâfiî'nin ikinci kuşak talebeleri, İslam coğrafyalarına yayılmış ve fıkıh dersleri vererek içtihat etmeye başlamışlardır. Öyle ki, her bir talebe ikamet ettiği şehirde Şâfiî'nin fıkıh usûlü anlayışına uygun bir şekilde görüş beyanında bulunmuştur.³⁹

Bu öğrenciler, Şâfiî ve birinci kuşak talebelerinin kaleme aldıkları eserleri inceleyerek kendi içtihatlarını ortaya koymuşlardır. Bunun neticesinde de hicri dördüncü asırda Şâfiî'nin fıkıh ve usûlü anlayışından hareketle içtihat faaliyetlerinde bulunan fakihlerin fıkıhtaki nisbeti anlamına gelen *el-Mezhebu's-Şâfiî* olgusu tezahür etmiştir. Daha sonraları fukahâ, fakihî daha iyi tanımak için fakihin benimsemiş olduğu mezhebi ülkesine veya kabilesine nisbet ettikleri de olmuştur. Örneğin **فُلَانُ الشَّافِعِيِّ الشَّيرَازِيِّ** diye isimlendirmelerde bulunulmuştur. Hâlbuki hicri birinci ve ikinci asırda hiçbir fakih ilim öğrendiği hocasından herhangi birine nispet edilmemiştir. Bunun en bariz örneği Şâfiî'nin bizzat kendisidir. Zira o dönemlerde hiç kimse Şâfiî'yi hocaları olan İmâm Mâlik ya da ez-Zencî'ye nispet ederek **مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ** ya da **مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ الشَّافِعِيِّ الرَّنَجِيِّ** isimleriyle hitap etmemiştir. Mezhebin istikrara kavuştuğu bu dönem, Şâfiî'nin fıkıh anlayışının İslam coğrafyasında bazı fakihler tarafından intişar edildiğine tanıklık etmiştir.⁴⁰ Dolayısıyla Şâfiî'nin arkasında bırakmış olduğu bu ilmî mirasın yayılıp aktarılmasına katkıda bulunan hicri 270-404 seneleri arasındaki bazı önemli fakihlerin gayretlerine değinmekte yarar vardır. Bu dönemde rol alan fakihler şunlardır;

Ebu'l-Kâsım Osmân b. Saîd b. Beşşâr el-Enmâtî (ö. 288/901): Mısır'a giderek Müzenî ve Rebî'den hadis ve fıkıh dersleri aldıktan sonra Bağdat'a dönerek Şâfiî fikrini anlatır. Bu itibarla o, Irak Şâfiîliği ile Mısır'daki Şâfiî fukahâsı arasında köprü olmuştur. Başta Ebu'l-Abbâs İbn Süreyc olmak üzere birçok fakihe ders

³⁹ Ahmed Ali, "el-Mezheb", s., 7.

⁴⁰ Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 323-326.

vererek Şâfiî mezhebine hizmette bulunmuş ve mezhebin yayılmasına katkı sunmuştur. Ebu'l-Kâsım el-Enmâtî, hicri 288 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.⁴¹

Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Nasr el-Mervezî (ö. 294/907): Hicri 202 senesinde Bağdat'ta doğmuştur. Mısır'a giderek Müzenî ve Rebî' ve Yûnus b. Abdül'ala'dan fıkıh ve hadis dersleri almıştır. Müzenî ve Rebî'in ölümünden sonra *Muhtasarı'l-Müzenî* adlı eseri yanına alarak Merv ve Horasan şehirlerine gitmiş ve orada Müftülük görevini yaparak Şâfiî mezhebinin yaymıştır. Merv şehrinde başta Ebû İshâk el-Mervezî olmak üzere birçok talebeye fıkıh dersi vermiştir. 100 bölümden oluşan *el-Ma'rife* ve *el-Muvatta'* adlı eserlerin yanında *Kitabün fîmâ hâlefe Ebû Hanîfe Aliyy ve Abdullah* eserini de telif etmiştir. Mervezî, hicri 294 yılında Semerkant'ta vefat etmiştir.⁴²

Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc el-Bağdâdî (ö. 306/918): Hicri 249'da doğmuştur. Enmâtî başta olmak üzere birçok fakihden fıkıh dersi almıştır. Şâfiî'nin talebelerinden olan Za'ferânî ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin ders halkalarına katılarak hadis dersleri dinlemiştir. Şîrâz, Taberistan ve Bağdat'ta tedris faaliyetinde bulunmuştur. Küçük Şâfiî lakabıyla tanınmıştır. *er-Redd 'alâ İbn Dâvûd fî'l-Kiyâs*, *el-Hisâl* ve *er-Redd 'alâ İbn Dâvûd fî mesâile i'teraza bihe's-Şâfiî* adlı eserleri bilinen eserlerindendir.⁴³ Şîrâz şehrinde kadılık görevini yapmıştır. İbn Süreyc, mezhebin görüşlerini açıklama, özetleme ve fikhî meselelere cevap arama gibi faaliyetleriyle mezhep doktrininin teşekkülüne olan katkıları yanında yetiştirdiği öğrencilerle de mezhebin başta Bağdat olmak üzere pek çok yerde yayılmasında önemli rol oynamıştır.⁴⁴ Hicri 306 senesinde vefat etmiştir.⁴⁵

Ebû 'Avâne Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferyânî (ö. 316/928): Hicri 230'da doğduğu nakledilir. Müzenî ve Rebî'den fıkıh dersleri almıştır. Horasan, Irak, Hicaz, Yemen ve Şam'da yaşayan dönemin muhaddislerinden hadis dersleri almıştır. Daha sonra fikhını geliştirip vatanı Nisâbü'r nahiyyelerinden olan İsferyânî'e gitmiştir. Bu bakımdan onun, Şâfiî mezhebinin bu bölgeye ilk götürülen kişi olduğu söylenir. *el-*

⁴¹ Sübkî, *Tabakât*, II, 301; İbn Kâdî Şühbe, Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, thk., Abdülâlim Han, Maârifü'l-Osmaniyye, Haydarâbad, 1979, I, 35-36; Aybakan, *İmâm Şâfiî*, s., 181; Okuyucu, *Şâfiî Mezhebi*, s., 139-140.

⁴² Sübkî, *Tabakât*, II, 297-298; Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris, *el-A'lâm*, IV, 118; Sezgin, *Târîhu't-Turâs*, I, 197; Ahmed Ali, "el-Mezheb", s., 8; Okuyucu, *Şâfiî Mezhebi*, s., 141-142; Aybakan, *İmâm Şâfiî*, s., 182.

⁴³ Sübkî, *Tabakât*, III, 23.

⁴⁴ Özen, Şükrü "İbn Süreyc", *DİA*, 1999, XX, 363.

⁴⁵ Sübkî, *Tabakât*, III, 21-22; Ahmed Ali, "el-Mezheb", s., 8; Aybakan, *İmâm Şâfiî*, s., 183.

Müsnedü'l-Muhrec 'alâ kitâbi Müslim b. el-Haccâc ve Sahîhu Ebî 'Avâne isimleriyle telif ettiği iki eseri vardır. Ebû 'Avâne el-İsferâyînî, hicri 316 senesinde vefat etmiştir.⁴⁶

Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâîl eş-Şâşî (ö. 365/976): Büyük Kaffâl olarak tanınır. Hicri 291 senesinde Şâş (Taşkent) şehrinde doğmuştur. Horasan, Şam ve Hicaz'a ilim yolculuğuna çıkarak tefsir, kalam, usûl-fürû, hadis, edebiyat ve dil alanlarında uzmanlaşmıştır. İbn Süreyc'ten fıkıh eğitimi alarak döneminin Şâfiî fakihleri zümresine katılmıştır. Şâfiî'nin *er-Risâle* adlı eserine *Şerhu'r-Risâle* adında bir şerh tasnif etmiştir. Hanefî mezhebinin hâkim olduğu Mâverâünnehir bölgesine Şâfiî fikhının yayılmasına vesile olmuştur. Makâsidu's-Şeri'a ilmine dair ilk telif edilen *Mehâsinu's-Şeri'a fî Furû'î's-Şâfiyye* adlı eseri kaleme almıştır. Fıkıh ilmine dair telifte bulunduğu *Şerhu'r-Risâleti's-Şâfiyye* ve *Kitâbun fî Usûli'l-Fıkıh*'ı bulunmaktadır. Hicri 365 senesinde vefat etmiştir.⁴⁷

İstikrar döneminin ikinci aşaması olan h. 404-505 yılları arası fakihlerin ciddi gayretleri neticesinde kaleme aldıkları eserlerin çok olması, fakihlerin farklı bölgelere dağılması ve mezhep aktarımındaki bazı farklılıkların ortaya çıkması sonucunda Irak ve Horasan'daki fakihlerde ana unsuru aynı olmakla birlikte hükümleri istinbat ve tahric etmede anlayış farklılığı zuhur etmiştir. Bunun neticesinde de *Tarîkatu'l-İrâkiyyîn* ve *Tarîkatu'l-Horasâniyyîn* adlarında iki ekol gelişmiştir.⁴⁸

Başta Ebû Hâmid el-İsferâyînî olmakla birlikte *el-Hâvî* adlı eserin sahibi Ebû'l-Hasan el-Mâverdî, Ebû Tayyib et-Taberî, Ebû Alî el-Bendenî ve el-Mehâmîlî gibi şahsiyetler, Şâfiî mezhebine dair fûrû kitaplarının tedvin edilmesindeki metodu takip ederek *Tarîkatu'l-İrâkiyyîn* ismini aldıkları yeni bir tarz ortaya koymuşlardır.⁴⁹ Irak tariki kurucusunun Ebu'l-Kâsım el-Enmâtî olduğu söylenmektedir. Daha sonra İbn Süreyc ve Kaffâl bu tarikte hocaları Enmâtî'nin izinden gitmiştir.⁵⁰

Irak ekolünde rol alan bazı önemli fakihler şunlardır:

⁴⁶ Sübkî, *Tabakât*, III, 487; Ahmed Ali, "el-Mezheb", s., 8; Uğur, Mücteba, "Ebû 'Avâne el-İsferâyînî", *DİA*, 1994, X, 100.

⁴⁷ Sübkî, *Tabakât*, III, 200; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, I, 129-131; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 274; Sezgin, *Târîhu't-Turâs*, I, 205; Kallek, Cengiz, "Kaffâl Muhammed b. Alî", *DİA*, 2001, XXIV, 146-147.

⁴⁸ Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", XXXVIII, 238.

⁴⁹ Ahmed Ali, *el-Medhal*, 7-8; Kurdî, *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyye*, s., 134.

⁵⁰ Dâğıstânî, *el-Medhal*, s., 223.

Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsferâyîni (ö.406/1016):

Hicri 344 senesinde İsferyân'de doğmuştur. Hicri 364'te Bağdat'a giderek Ebu'l-Hasan b. el-Merbuzân ve Ebu'l-Kâsım ed-Dârekî'den fıkıh, Dârekutnî'den de hadis dersleri almıştır. Usûl ve fûru ilimlerinde aşama katettikten sonra *er-Ravnek* adlı eseri⁵¹ tasnif ederek Hatib el-Bağdâdî, Ebû'l-Hasan el-Mâverdî, Ebû Tayyib et-Taberî, Muhammed b. Ahmed er-Rûyânî, Ebû Hatim el-Kazvîni gibi birçok talebe yetiştirmiştir. Münazara yeteneğiyle temayüz etmesi yanında Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ı üzerine yazdığı *et-Ta'liku'l-Kübrâ* ve *el-Bustân* gibi eserleriyle telif alanında başarısını kanıtlayarak mezhebe olan bu katkılarından dolayı "ikinci Şâfiî" lakabıyla anılmıştır. Hicri 406 yılında vefat etmiştir.⁵²

Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mehâmîlî (ö.415/1024):

Hicri 368'de Bağdat'ta doğmuştur. Ebû Hâmid el-İsferyânî'den fıkıh dersleri alarak mezhepte önemli bir konuma gelmiştir. Kûfe'de Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû's-Serî Abdurrahman el-Bekkâî ve bir grup muhaddisten hadis dersleri almıştır. Bağdat'ta fıkıh dersleri vererek mezhebe katkı sunmuştur. *el-Mukni'* adını verdiği Şâfiî fûruunu konu edinen telifi yanında içinde usûl meselelerini ele aldığı *Ruûsü'l-Mesâil* adındaki tasnifi de bulunmaktadır. Buna ilave olarak fıkıhtaki ihtilafî konular üzerine kaleme aldığı *Uddetu'l-Müsâfir* ve *Kifâyetu'l-Hâdir*'i, *el-Mecmû'u*, *Tahrîru'l-Edille*'si⁵³ ve hacmi küçük olmasına rağmen birçok faydalı bilgiyi ihtiva eden muhtasar niteliğinde *el-Lübâb fi'l-Fıkıh*'i da bulunmaktadır. Hicri 415'te Bağdat'ta vefat etmiştir.⁵⁴

Ebu't-Tayyib Tâhir b. Abdillâh b. Tâhir et-Taberî (ö.450/1058):

Hicri 348 senesinde Taberistan'ın Âmül kentinde doğmuştur. Hicri 371'de fıkıh ve hadis derslerini almak üzere Cürcân ve Nîsâbü'r'a gitmiştir. Daha sonra Bağdat'a giderek Dârekutnî'den hadis dersleri almıştır. Şâfiî mezhebinden birçok fakihin ilmini cem ederek usûl ve cedel sahasında eserler telif etmiştir. O, hocası Ebû Hâmid el-İsferyânî'nin tasnifte ele aldığı tariki (Irakiyyun) izleyerek Irak tariki fakihlerinden olmuştur. Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve Hatib el-Bağdâdî gibi mezhebe katkısı olan birçok talebe yetiştirmiştir. *Şerhu Muhtasari'l-Müzenî*, *Ravzatu'l-Müntehâ fî Mevlidi'l-*

⁵¹ Zirikî, *el-A'lâm*, I, 211.

⁵² Zehebî, *Siyer*, XVII, 194; Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", 2010, XXXVIII, 238; Köse, Saffet, "İsferyânî Ebû Hâmid", *DİA*, 2000, XXII, 514.

⁵³ Zirikî, *el-A'lâm*, I, 211.

⁵⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, I, 163-165; Özen, "İbnü'l-Mehâmîlî", *DİA*, 2000, XXI, 124-125.

İmâmi's-Şâfiî, Manzûme fi'l-Fıkh ve daha birçok eser arkasında bırakarak hicri 450'de vefat etmiştir.⁵⁵

Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî (ö.450/1058): Hicri 364'te Basra'da doğmuştur. Mâverdî, hicri 398'de Bağdat'a giderek hocası Ebû Hâmid el-İsferâyînî başta olmak üzere dönemin en önde gelen fakihlerinden fıkıh dersleri almıştır. Ebu Ali Hasan b. Ali el-Cebelî, Muhammed b. Adî el-Minkarî ve Ebû'l-Kâsım İbnü'l-Mâristanî'nin aralarında bulunduğu ulemadan hadis dinlemiştir. Mâverdî, hocasının tarikini izlemiştir. Mukayeseli fıkıh alanında kaleme aldığı meşhur *el-Havî* adında eseri vardır. Yine fıkıh alanında *el-İknâ'* ve *Ahkâmu's-Sultaniyye* adlarındaki eserleri de bilinen bazı kitapları arasında yer almıştır. Hicri 429 senesinde Abbasi halifesi Kâim Biemrillah döneminde Kâdî'l-Kudât lakabıyla şöhret bulmuştur. H. 450'de Bağdat'ta vefat etmiştir.⁵⁶

Irak tarikinın ortaya çıkmasını sağlayan bu fakihler, Şâfiî fikhî sahasında ileri sürdükleri görüşleri mutemet sayılmaktadır.⁵⁷

Ancak Küçük Kaffâl diye tanınan Ebû Bekr el-Mervezî⁵⁸ ilimde olgunlaştıktan sonra fıkıh sahasında Şâfiî'nin eserlerini temel alıp farklı şekilde fikhî yorumlayarak istinbat ve tahriçte bulunmuş, Irak ekolünün aksine farklı bir anlayış ortaya koymuştur. Bu hususta Mervezî'ye tabi olan fakihlerden bazıları Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Abdillâh el-Cüveynî, Ebû Alî Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî ve Ebû Ali es-Sincî olmuştur. Mezkûr fakihler tarafından ortaya konulan bu metoda ise fıkıh literatüründe *Tarikatu'l-Horâsâniyyîn* ya da *Tarikatu'l-Merâvize* denilmektedir.⁵⁹

Ebû Bekr Abdullah b. Ahmed b. Abdillâh el-Kaffâl el-Mervezî (ö.417/1026): Hicri 327'de Horasan'ın Merv nahiyesinde doğmuştur. Otuz yaşlarında ilme ilgi duyarak Merv, Herat, Bîkend ve Buhara'da hadis, başta İbn Cerîr et-Taberî olmak üzere Ebû Zeyd Muhammed b. Ahmed el-Fâşânî el-Mervezî'den de fıkıh dersleri almıştır. Mervezî ve Halil b. Ahmed es-Siczî'den hadis rivayet etmiştir.

⁵⁵ Zehebî, *Siyer*, XVII, 668-671; Sübkî, *Tabakât*, V, 12-16; Aybakan, "Taberî Ebu't-Tayyib", *DİA*, 2010, XXXIX, 313-314.

⁵⁶ Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 327; Sezgin, *Târîhu't-Turâs*, I, 213; Kallek, "Mâverdî", *DİA*, 2003, XXVIII, 180-186.

⁵⁷ Ahmed Ali, "el-Medhal", 7-8.

⁵⁸ Bazıları Horasan ekolünün kurucusunun Ebû 'Avane el-İsferâyînî olduğunu söyler. Dâğıstânî, *el-Medhal*, s., 224.

⁵⁹ Ahmed Ali, "el-Mezheb", s., 9-10.

el-Kaffâlul-Kebîr ile ayırt edilebilmesi için fıkıh literatüründe kendisine el-Kaffâlu's-Sağîr ismi verilmiştir. Dolayısıyla fıkıh kitaplarında Kaffâl mutlak olarak zikredildiğinde genellikle Abdullah b. Ahmed yani küçük Kaffâl kastedilir. Horasan tarikinın şeyhlerindendir. İstinbat ve tahriçte ilerleyerek fıkıhta *Şerhu Muhammed b. el-Haddâd el-Mısrî* adında eseri tasnif etmiştir. Aynı şekilde *el-Fetâvâ* ve *Şerhu't-Telhîs* adlarında Şâfiî mezhebinin fûruuna dair telif ettiği eserleri de bulunmaktadır. Hicri 417'de Sicistan'da vefat etmiştir.⁶⁰

Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Abdillâh el-Cüveynî (ö.438/1047): Nîsâbü'r'a bağlı Cüveyn kasabasında doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir.⁶¹ Öncelikle Cüveyn'de bulunan fakihlerden ders aldıktan sonra Nîsâbü'r'a giderek Ebu't-Tayyib es-Su'lûkî'den, oradan da Merv'e geçerek Ebû Bekr el-Mervezî'den fıkıh dersleri almıştır. Hocası Ebû Bekr el-Mervezî'nin fıkıhtaki tarikini alarak Horasan tarikinın fakihlerinden olmuştur. Hicri 407'de tedris faaliyetlerini yürütmek için Nîsâbü'r'a giderek tefsir, fıkıh alanlarında eserler telif etmiş ve Şâfiî'nin *er-Risâle* adlı eserine bir şerh yazmıştır. Hicri 438'de Nîsâbü'r'da vefat etmiştir.⁶²

Ebû Alî Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî (ö.462/1070): Horasan'ın Merverrûz nahiyesinde doğmuştur. Küçük Kaffâl'ın yanında uzun müddet kalıp fıkıh dersleri alarak Horasan tarikinın öne çıkan fakihlerinden olmuştur. Kâdılık yapmasından dolayı daha çok Kâdî Hüseyin diye tanınmıştır. *Esrâru'l-Fıkıh* adlı eserini kaleme alarak fıkıhın ince manalarını açıklamıştır. Ayrıca fıkıh üzerine *et-Ta'liku'l-Kübrâ*⁶³ adlı çalışması da bulunmaktadır.⁶⁴ İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Abdurrahman b. Me'mûn el-Mütevellî ve Ferra el-Bağavî gibi birçok fakihe hocalık yapmıştır. Hicri 462 senesinde vefat etmiştir.⁶⁵

Ebû Ali Hüseyin b. Şuayb es-Sincî (ö.430/1039), Irak ve Horasan ekollerini birleştirme girişiminde bulunarak üçüncü tariki ortaya çıkarmıştır. Onu bu hususta Abdulvahid b. İsmail er-Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî ve Ebû Nasr Abdüsseyyid b. Muhammed es-Sâbbâğ gibi Irak tarikini takip eden fakihler

⁶⁰ Zehebî, *Siyer*, XVI, 283; Ziriklî, *A'lâm*, IV, 66; Kallek, "Kaffâl Abdullah b. Ahmed", *DİA*, 2001, XXIV, 146.

⁶¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 146.

⁶² Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 347.

⁶³ Mezhepler arası karşılaştırmalı fıkıh kitabı olmakla birlikte Müzenî'nin *el-Muhtasar* adlı eserinin geniş şerhi niteliğindedir. Özel, "Merverrûzî Ebû Alî", *DİA*, 2004, XXIX, 232.

⁶⁴ Hâcî Halife, Mustafa b. Abdillâh er-Rûmî, *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Funûn*, Daru İhyâ'it-Türâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1992, I, 424.

⁶⁵ Sübkî, *Tabakât*, IV, 356-357.

izlemiştir. Akabinde de Ebu'l-Me'âlî Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, Abdurrahman Me'mûn el-Mütevellî ve Gazzâlî gibi Horasan tariki fakihleri takip etmiştir. Bu fakihler bu iki tarikten birine bağlı kalmaksızın herhangi bir eserde iki tarikin görüş ve vecihlerini cem etmiş⁶⁶ ve ayırım gözetmeksizin birbirlerinden nakillerde bulunup bu manada eserler ortaya koymuşlardır.⁶⁷

Şâfiî mezhebi fakihlerinin görüşlerinin delillerini sunma bakımından her iki tariki cem ederek onların eserlerinden nakilde bulunup tasnif çalışması yapanların en meşhurları şunlardır.⁶⁸

Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî (ö.476/1083):

Hicri 393'te Şîrâz'ın güneyindeki Fîrûzâbâd'ta doğmuştur. İlk eğitimini Ebû Hâmid el-İsferâyînî'nin öğrencisi Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer eş-Şîrâzî'den almıştır.⁶⁹ Daha sonra Şîrâz'a giderek Ebû İshâk el-Mervezî'nin talebesi Ebu'l-Kâsım ed-Dârekî'nin öğrencisi olan Ebû Abdillâh el-Beydâvî ve Abdülvahhâb b. Râmîn'den fıkıh dersleri almıştır. Basra'ya geçerek Ebû Ahmed Abdülvahhâb b. Muhammed el-Bağdâdî'den ilim öğrenmiştir.⁷⁰ Irak tarikinin en önemli fakihlerinden sayılan Ebu't-Tayyib et-Taberî'den Bağdat'ta fıkıh ve hadis dersi almıştır.⁷¹ İlmî anlamda otorite sahibi ve münazaracı olduktan sonra şöhreti Bağdat'ta yayılmış ve Şâfiî mezhebine göre tedris faaliyetlerinde bulunması için Nizamülmülk tarafından Dicle nehri kıyısına yaptırılan Nizamiyye medresesine hicri 459'da müderris olarak atanmıştır.⁷² Şâfiî kaynaklarında *eş-Şeyh* ismi zikredildiğinde Şîrâzî kastedilmektedir. Şîrâzî, ilimde ilerlemesi neticesinde Şâfiî fikhî ve usûlüne dair birçok faydalı eser ortaya koymuştur. Bunlardan bazıları şunlardır: *et-Tenbîh fî Fîrûi'l-Fikhi's-Şâfiû*, *el-Mühezzeb*, *el-Luma' fî Usûli'l-Fikh*, *Şerhu'l-Luma'*, *en-Nüketu fî'l-Hilâf ve'l-Me'ûnetu fî'l-Cedel*, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, *et-Tebîrâ fî Usûli'l-Fikh*. Hicri 476 yılında seksen üç yaşında Bağdat'ta vefat etmiştir.⁷³

Ebû Nasr Abdüsseyyid b. Muhammed b. Abdilvâhid es-Sâbbâğ

(ö.477/1084): Fıkıh kaynaklarında İbn Sabbâğ diye tanınır. Hicri 400'de Bağdat'ta

⁶⁶ Dâğıstânî, *el-Medhal*, s., 225.

⁶⁷ Ahmed Ali, "el-Mezheb", s., 9-10; Dâğıstânî, *el-Medhal*, s., 224.

⁶⁸ Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 348.

⁶⁹ Aybakan, "Şîrâzî, Ebû İshâk", *DİA*, 2010, XXXIX, 184.

⁷⁰ Yâfi'î, *Mir'ât*, III, 85; Aybakan, "Şîrâzî, Ebû İshâk", 184.

⁷¹ Bazı tabakât müellifleri tarafından Şîrâzî tasnif ve telifte hocası Ebu't-Tayyib et-Taberî'nin metodunu takip ettiği için Irak tariki fukahâsından sayılmıştır. Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 350.

⁷² Sübkî, *Tabakât*, IV, 216-218.

⁷³ Yâfi'î, *Mir'ât*, III, 85.

doğmuştur. Kadı Ebu't-Tayyib et-Taberî'den de fıkıh eğitimi almıştır. Döneminin Irak fakihlerindendir. Nizamiye medresesi ilk açıldığı dönemlerde tedris faaliyetlerinde bulunarak Şâfiî fikhına katkıda bulunmuştur. Fıkıh alanında *eş-Şâmil* ve *Fetâvâ*, fıkıh usûlünde *el-İdde* ve farklı alanlara mahsus olmak üzere birçok eser telif etmiştir. Hicri 477'de vefat etmiştir.⁷⁴

Ebu'l-Me'âli Abdumelik b. Abdullah b. Yûsuf el-Cüveynî (ö.478/1085):

Hicri 419'da Nîsâbü'r'a bağlı Cüveyn kasabasında doğmuştur. İlk eğitimini babasının yanında tamamladıktan sonra Bağdat ve Hicaz'a giderek birçok fakihten ders almıştır. Daha sonra Mekke ve Medine'de mezhebin her iki tarikini cem ederek ders ve fetva işleriyle ilgilenmiştir. Bu yüzden kendisine İmâmu'l-Haremeyn lakabı verilmiştir. Vatanı Nîsâbü'r'a döndükten sonra da fıkıh ve usûlüne dair birçok eser telif etmiştir. Nizamülmülk tarafından inşa edilen Nîsâbü'r'daki Nizamiye medresesinde Şâfiî fikhına dair tedris faaliyetlerini yürütmüştür. Şâfiî mezhebi kitaplarında *el-İmâm* ismi zikredildiğinde Cüveynî kastedilmektedir. Şâfiî fikhı sahasında ansiklopedik özelliğe sahip en önemli eseri *Nihâyetu'l-Matlab fi Dirâyeti'l-Mezheb* adlı eseridir. Usûl ilmine dair kaleme aldığı meşhur eserleri ise *et-Telhîs*, *el-Burhân* ve *el-Verekât*'tır. Cüveynî fakihliği bir yana müthiş manada kelamcı kişiliğe de sahiptir. Kelam ilmi ve usûlüne dair kaleme aldığı eserler ise şunlardır: *Medâriku'l-'Ukûl*, *Muğîsu'l-Halk*, *Ğiyâsü'l-Ümem* ve *t-Tiyâsü'z-Zulem* ve *el-'Akîdetu'n-Nizâmiyye fi'l-Erkânî'l-İslâmiyye*. Farklı alanlarda kaleme aldığı eserleri günümüzde mevcuttur.⁷⁵ Cüveynî, Hicri 478 senesinde vefat etmiştir.⁷⁶

Ebü'l-Mehâsin Abdülvahid b. İsmâîl er-Rûyânî et-Taberî (ö.502/1108):

Hicri 415 yılının sonlarında doğmuştur. İlk olarak babası ve dedesinden fıkıh dersi almıştır. Ancak daha sonra ilim tahsili için Gazne, Buhara, Merv ve Nîsâbü'r şehirlerine gitmiştir. Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî ve Nasır b. Hüseyin el-Ömerî'den fıkıh, Muhammed b. Abdurrahman et-Taberî, Ebû Osmân İsmâîl b. Abdurrahman es-Sâbü'nî gibi şahsiyetlerden de hadis dersleri almıştır. Çağının Şâfiî'si diye şöhret bulmuştur. En önemli eserleri; *el-Furûk*, *et-Tecrîbe*, *Hakîkatu'l-Kavleyn*, *el-Mübtede'*, *el-Bahr fi'l-Mezheb*, *Menâsîsu's-Şâfiî*, *Hilyetu'l-Mü'min* ve

⁷⁴ Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 10; Yaşaroğlu, Kamil, "İbnü's-Sabbâğ", *DİA*, XXI, 192-193.

⁷⁵ Dîb, Abdülazîm, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", *DİA*, 1993, VIII, 141-144.

⁷⁶ Sübkî, *Tabakât*, V, 169-171; Zirikî, *A'lâm*, IV, 160; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s., 234-235.

el-Kâfi'dir. Şâfiî mezhebine olan aşırı bağlılığından ötürü İsmailiyye fırkasına mensup kişilerce Âmûl camii'nde h. 502'de katledilmiştir.⁷⁷

Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî (ö.505/1111): Hicri 450'de Horasan'ın Tûs nahiyesinin Taberân kasabasında doğmuştur. Talim işine öncelikle kendi beldesinden başlayarak fıkıh eğitimini Ahmed er-Râzekânî'den almıştır. Cürcân'a Ebû Nasr el-İsmâîliyye'nin yanına giderek ondan aldığı dersleri ta'lika bazında not edip ezberlemiştir.⁷⁸ Mütakellim, fakih, müfessir ve tasavvufi kişiliğe sahip olan Gazzâlî, İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'den ilim öğrenmek için Nisâbûr'a gitmiştir. Dimaşk'ta Nasr b. İbrahim el-Makdîsî'nin yanında fıkıh okuyarak bu anlamda uzmanlaşmış, kelam ve cedel ilminde de mahir olmuştur. Daha sonra Bağdat'a giderek dönemin meşhur fakihlerinden ders almıştır.⁷⁹ Hayatı boyunca 204 eser yazmıştır. Kelam ve Felsefe alanlarında telif ettiği eserler; *Tehâfütü'l-Felâsife*, *el-İktisâd fî'l-İ'tikâd*, *Mekâsidü'l-Felâsife*, *el-Münkız mine'd-Dalâl*, *Mihakku'n-Nazar*, *el-Madmûn bih 'ala Ğayri Ehlih*, *el-Me'arifü'l-'Akliyye ve İlcamül-'Avâm 'an 'İlmi'l-Kelâm*'dir. Fıkıh ve usûlî alanlarında kaleme aldığı eserler ise şunlardır: *el-Hulâsa*, *el-Vecîz*, *el-Vasît*, *el-Basît fî'l-Fıkh*, *Şifâü'l-'Alîl*, *el-Müstesfâ min 'İlmi'l-Usûl*, *el-Menhûl min 'İlmi'l-Usûl*. Tasavvûf ve Tefsir alanlarına mahsus yaptığı çalışmalar ise şöyledir; *Me'âricü'l-Kudüs fî Ahvâli'n-Nefs*, *el-Fark beyne's-Sâlih ve Ğayri Sâlih*, *el-Vakf ve'l-İbtidâ fî't-Tefsîr*, *Cevâhiru'l-Kur'ân*, *Minhâcü'l-'Abidîn ve ed-Dürretü'l-Fâhire fî Keşfi 'Ulûmi'l-'Ahire* vb.⁸⁰ Hicri 505 senesinde Taberân'da vefat etmiştir.⁸¹

Üçüncü tarik diye adlandırılan bu oluşum, her ne kadar Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'inde var olduğu tespit edilse de Râfiî'nin *el-'Azîz* adlı eserinde daha belirgin bir şekilde görülmektedir.⁸²

Hicri 404-505 yılları arasını kapsayan istikrar döneminin ikinci aşamasında Şâfiî mezhebine mensup bazı fakihlerin Irak, İran ve Mâverâünnehir gibi el-Meşriku'l-İslâmî diye nitelendirilen Doğu İslam bölgelerinde kâdılık makamında görev aldıkları görülmüştür. Aynı zamanda bu fakihler, bulundukları beldelerde ifta

⁷⁷ Zehebî, *Siyer*, XIX, 261-262; Bakkal, Ali, "Rûyânî, Abdülvâhid b. İsmâîl", 2008, XXXV, 275.

⁷⁸ Sübkî, *Tabakât*, VI, 195.

⁷⁹ Zehebî, *Siyer*, XIX, 323, 343.

⁸⁰ Zirikî, *el-'Alâm*, VII, 22.

⁸¹ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s., 235-236.

⁸² Dâğıstânî, *el-Medhal*, s., 225.

ve tedris faaliyetlerini yürüterek mezhebin istikrar kılmasına vesile olmuşlardır. Ancak mezhebin katettiği bu aşamada açıklanması gereken bazı önemli hususların dikkat çektiği tespit edilmiştir.⁸³ Bunlar kısaca şöyledir:

Bu dönemdeki fakihlerin çoğu Şâfiî'nin görüşlerine sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Öyle ki, Şâfiî döneminde sakin bir şekilde yürütülen fikhî münazaralar bu dönemde karşı taraftaki fakihi azarlayan cedellere dönüştüğü görülmektedir. Ayrıca bu dönemde yaşayan fakihler, ilmü'l-Hilâf, diğer adıyla fikh-u Mukâran (mukayeseli hukuk) şeklinde ansiklopedik manada eserler kaleme almışlardır. Onlar bu tarz tasnifte bulundukları eserlerinde mezheplerini savunarak çoğu zaman diğer mezhep fakihlerinin görüş ve delillerini detaylı bir şekilde ele almışlardır. Bu tarz telifi temsil eden en önemli eserlerin Mâverdi'nin *el-Hâvi'l-Kebîr*'i ve Cüveynî'nin *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*'idir, diyebiliriz.⁸⁴

Hicri beşinci asrı kapsayan bu merhalede birçok Şâfiî usûlcü, fikh usûlü ilmine dair mütekellimîn tarzı eserler tasnif etmiştir. Onlar telif ettikleri bu metotla mezhep imamlarından nakledilen fikhî çözümlere uygun olup olmadığına bakmaksızın akıl yürüterek mezhebin usûl ve kaidelerini ortaya koymuşlardır.⁸⁵ Hicri 404-505 yılları Mütekellim metoduyla kaleme alınan bazı eserler ise şunlardır: Şîrâzî'nin *el-Luma* 'ı, İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî'nin *el-Burhân* 'ı ve Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ min 'İlmi'l-Usûl* 'ü diyebiliriz.⁸⁶ Fakihlerin usûl ilmine dair yapmış oldukları tasnifler dikkate alındığında hicri beşinci asrın usûl ilmi bakımından altın çağı olduğunu söyleyebiliriz.⁸⁷

1.4. Mezhebin Tahrir ve Tenkih Dönemi (Hicri 505-1004)

Şâfiî mezhebinin tahrir ve tenkih dönemi, Gazzâlî'nin vefatı h. 505 ile Şemsüddîn er-Remlî'nin vefatı h. 1004 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönemin, hicri 505-899 (Gazzâlî'nin vefatından İbn Hacer el-Heytemî'nin doğumuna kadar geçen süre) ve h. 899-1004 (İbn Hacer el-Heytemî'nin doğumundan Şemsüddîn er-

⁸³ Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 356-357.

⁸⁴ Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf, *Müğîsü'l-Halk fî Tercihî'l-Kavli'l-Hak*, el-Matbaatü'l-Misriyye, 1934, s., 16.

⁸⁵ Şa'bân, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Terc. İbrahim Kafi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s., 34.

⁸⁶ Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 364.

⁸⁷ A.mlf., *el-Medhal*, s., 363.

Remlî'nin vefatına kadar geçen süre) olmak üzere iki tenkih aşamasından oluştuğunu söyleyebiliriz.

Hicri 505-899 yılları arasını kapsayan birinci aşama, Şâfiî mezhebindeki tenkih faaliyetlerinin başlangıcı sayılmakta ve belirtilen zaman zarfı içinde yaşayan Râfiî ile Nevevî'nin bu manada ortaya koydukları gayretleri ele alınmaktadır.⁸⁸

Râfiî'nin doğum ve vefat tarihlerini dikkate aldığımızda tezimizi ilgilendiren dönemin hicri 505-899 yılları arasını kapsayan birinci tenkih faaliyeti olduğunu görmekteyiz. Ancak mezhebin tenkih faaliyeti meselesi anlatım bakımından eksik kalmaması için sadece konu bütünlüğünü korumak adına ikinci tenkih dönemine (h. 899-1004 yılları arası) de kısaca değinmeyi uygun görmekteyiz.

1.4.1. Hicri 505-899 Yılları Arası Tenkih Faaliyetleri

Hicri 505-899 yıllarını kapsayan bu dönemde Şâfiî mezhebine dair kaleme alınan eserlerin çok olması, mezhebin geniş coğrafyalara yayılmasıyla birlikte İmam Şâfiî'ye nisbeti mümkün olmayan şaz görüşlerin varlığı gibi nedenlerden dolayı mezhebin tahrir ve tenkiline ihtiyaç duyulmuştur.⁸⁹ Zira fukahâ nezdinde fetva açısından mutemet kabul edilen görüşlerin net bir şekilde bilinmesi, kâdı ve müftülerin herhangi şerî bir hükmü vermede dayanak noktalarında birlik sağlanması ve şaz olan görüşlerin ayıklanıp ortaya konulması açısından bu çaba oldukça önem arz etmektedir.⁹⁰

1.4.1.1. Râfiî el-Kazvî'nin Tenkih Faaliyeti

Râfiî el-Kazvî'nin, Gazzâlî'nin *el-Vecîz* adlı eserinden istifade ederek ortaya koyduğu *el-Muharrer* adlı telifi, Şâfiî mezhebinin tenkih edilmesi açısından büyük rol oynamaktadır. Zira *el-Muharrer* adlı kitabı, mezhebe dair görüşlerin tahkik edilmesi açısından Şâfiîlerce güven duyulan bir eser olma özelliğine sahiptir. Daha sonra Râfiî el-Kazvî mezhebin görüşlerini tahkik etmeye devam ederek Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'ini şerh edip *eş-Şerhu'l-Kebîr* diye bilinen *el-'Azîz fî Şerhi'l-Vecîz* adlı ansiklopedik çalışmasını ortaya koymuştur.⁹¹

⁸⁸ Kurdî, *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyye*, s., 135.

⁸⁹ Ahmed Ali, "el-Mezheb", s., 11.

⁹⁰ Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 373.

⁹¹ Kurdî, *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyye*, s., 135.

Râfî'nin Şâfi mezhebindeki tenkih faaliyetleriyle ilgili fıkıhçılığı konusunda geniş bilgiye ileride değineceğimiz için, şuan bu kadarıyla yetinmeyi uygun gördük.

1.4.1.2. Nevevî'nin Tenkih Faaliyeti

Nevevî, sahip olduğu ilmî birikimi neticesinde halefi olduğu Râfî'nin tenkih çalışmalarına katkıda bulunarak Râfî'nin *el-'Azîz fî Şerhi'l-Vecîz* adlı eserinin özeti niteliğinde olan *Ravdatu't-Tâlibîn* adını verdiği eseri kaleme almıştır. O, bununla yetinmeyip aynı zamanda Râfî'nin *el-Muharrer* adlı kitabının ihtisarı niteliğinde olan *Minhâcu't-Tâlibîn ve 'Umdetu'l-Müftîn* adlı kitabını telif etmiştir. Yine Nevevî, Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin *el-Mühezzebe* adlı çalışmasını şerh ederek *el-Mecmu'* adını verdiği telifi ortaya koymuştur. Ancak bu eseri vefat etmesinden dolayı tamamlayamamıştır. İşte bütün bunlar Nevevî'nin tıpkı Râfî gibi mezhebi tenkih ve tahrir ettiğinin apaçık göstergeleridir.⁹²

Şâfi müteahhir fukahâsı hüküm ve fetvada mutemet görüşün Şeyhanın üzerinde ittifak ettiği görüş olduğunu, ihtilaf etmeleri durumunda da önce Nevevî'nin, sonra da Râfî'nin dediğinin esas alınması gerektiğini söyler. Öyle ki müteahhir fukahâ, Şeyhanın görüşlerinden çıkılmaması kaydıyla hiç kimsenin ifta vermesinin uygun olamayacağını beyan etmiştir. Şeyhanın görüşüne olan güven ve itimat hususunda fakihler, şeyhanın görüşleriyle -Şâfi'nin *el-Umm* eserine ve kahir ulemanın reyine muhalif olmadıkça- fetva verilmesi gerektiği hususunda icma edildiğini söylerler. Zira mezhepte ashabu'l-Vücuha olan fakihlerin mukayyed müçtehit ünvanına sahip oldukları bilinir. Mukayyed müçtehit ise, herhangi bir nassın (Şâfi'nin nassı) mezhep imamının kaidesine ters düştüğünü görse bu durumda o, mümkün olduğunca nassı kaideye uyarlamaya çalışır. Ama bunu yapamazsa bu durumda o, mezhep imamının ortaya koyduğu kaidenin muktezasıyla amel eder. Bundan dolayıdır ki vücuha sahibi fakihler, Şâfi'nin anlaşılması zor olmayan sarîh metinlerinin onun kaidesine ters düştüğünü gördüğü vakit o metinleri tevîl etmişlerdir. Bu durumda onların metinlere aykırı hareket ettiğini söyleyemeyiz. Aksine onlar, mezhep imamlarının metinlerini herhangi bir delile istinaden

⁹² Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 378-379.

zahirinden çıkarıp tevil ettiklerini söyleyebiliriz. Dolayısıyla onlar bu tutumlarıyla mezhep imamlarının izinden çıkmış sayılmazlar.⁹³

Dolayısıyla Râfî ve Nevevî, Şâfî'nin vefatı sonrası geçen dört asır boyunca Şâfî fukahâsı tarafından kaleme alınan yüzlerce eseri büyük bir gayretle tenkih ve tahrir ederek ortaya koydukları eserleri, mezhebin fûru kitapları silsilesinde önemli bir konumu teşkil eder.⁹⁴ Zira İbn Hacer el-Heytemî, Şâfî fukahâsı nezdinde Râfî ve Nevevî'nin eserlerine olan güveni izah ederken şunları söyler: ‘Kuşkusuz Şeyhayn'den (Râfî ve Nevevî) önce kaleme alınan kitapların görüşleri tam anlamıyla incelenmeden bu görüşlerin mezhebin görüşü olduğuna dair tam anlamıyla itimat edilmezdi. İyice araştırıldıktan sonra o görüşün mezhebin görüşü olduğu kanaatine varılırdı. Ancak Râfî ve Nevevî'nin üzerine ittifak ettikleri herhangi bir mesele var ise bu durumda onların görüşü tereddütsüz alınır. Ama Râfî ile Nevevî bir meselede ihtilâfa düştüklerinde Nevevî'nin görüşünü ele alırız. Nevevî'nin tercih ettiği bir görüş yoksa bu durumda Râfî'nin tercihinine itibar ederiz...’⁹⁵

Kısacası Râfî ve Nevevî'nin Şâfî mezhebini tenkih ve tahrir etmelerinden dolayı mezhebin ikinci kurucuları olduklarını diyebiliriz. Zira kendilerinden sonra gelen fukahâ, Şâfî mezhebinin görüşlerini belirlemede Şeyhanın tercih ettiği görüşlere itimat ederek onların, fetvada esas olduklarını kabul etmiştir.⁹⁶

1.4.2. Hicri 899-1004 Yılları Arası Tenkih Faaliyetleri

Bu aşama ise, İbn Hacer el-Heytemî'nin doğumu h. 899 ile Şemsüddîn er-Remlî'nin vefatı h. 1004 yılları arası yapılan ikinci tenkih faaliyetlerini kapsamaktadır.⁹⁷

Daha önce de belirttiğimiz gibi Râfî ve Nevevî, kendi dönemlerinden önce tedvin edilen Şâfî mezhebine dair eserleri şaz görüş ve birbirine muarız görüşler arasında tercihlerini beyan edip tenkih ve tehzip (ayıklama) gibi faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bunun neticesinde de onlardan sonra gelen fukahâ da Râfî ve Nevevî'nin kitaplarına müracaat ederek bütün dikkatlerini bu kaynaklara

⁹³ Ahmed Ali, “el-Mezheb”, s., 15.

⁹⁴ Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 379.

⁹⁵ Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer, *Tuhfetu'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, Mektebetü't-Ticâriyyetu'l-Kübrâ, Mısır, 1983, I, 39; Sekkâf, ‘Alevî b. Ahmed, *Muhtasarü'l-Fevâidi'l-Mekkiyye*, thk, Yûsuf b. Abdîrahman el-Meraşefî, Mektebetü Nizâm Ya'kûb el-Hâsse, Bahreyn, 2004, s., 72.

⁹⁶ Ahmed Ali, “el-Mezheb”, s., 11.

⁹⁷ Kurdî, *el-Mezâhibu'l-Fikhiyye*, s., 137.

vermişlerdir. Öyle ki cumhur-u fukahâ Râfî ve Nevevî'nin eserlerine diğer fukahânın kaleme aldıkları eserlerden tenkih açısından öncelik tanıyarak bu eserlere şerh ve ihtisar çalışmaları yapmışlardır.⁹⁸

1.4.2.1. Râfî'nin İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî'nin Tenkih Faaliyetlerine Olan Etkisi

İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî'nin, Râfî'nin mezhebe olan tenkih faaliyetinden etkilendiklerini söyleyebiliriz. Zira bu şahsiyetler, Râfî ve Nevevî'nin ihtilaf ettikleri meselelerde ve aynı zamanda onların tenkih faaliyetlerinde karşılaşmadıkları konularda tenkih çabalarını ortaya koyarak mezhebin görüşlerini onların görüşleri ekseninde ayıklamaya gayret etmişlerdir.⁹⁹

Ancak Râfî ve Nevevî gibi İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî de mezhebin görüşünü belirleme hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bunun neticesinde fukahâ, bu iki şahsiyetin (İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî) görüşlerinden hangisiyle fetva verilebileceği hususunda farklı düşünmüşlerdir. Nitekim Hadramevt, Şam, Yemen ve Hicaz fukahâsı mutemet olan görüşün İbn Hacer el-Heytemî'nin görüşü olduğunu söylerler. Zira onlara göre İbn Hacer el-Heytemî'nin *Tuhfetu'l-Muhtâc Şerhu'l-Minhâc* adlı eseri muhakkik derecesine ulaşmış birçok fukahâ tarafından okunmuş ve metnlerinin dayanak bakımından sağlamlığı üzerinde karar kılınmıştır. Mısır fukahâsı da Şemsüddîn er-Remlî'nin *Nihâyetu'l-Muhtâc Şerhu'l-Minhâc* adlı eserine itimat etmiştir. Zira bu eseri yaklaşık olarak dört yüz fukahânın bizzatı Şemsüddîn er-Remlî'den ders aldığını, tenkit edip birlikte eseri tekrardan tashih ettiklerini belirtirler.¹⁰⁰

1.4.2.2. Birinci ve İkinci Tenkih Arasındaki Farklar

Râfî ve Nevevî'nin gayretleriyle zuhur eden birinci tenkih ile İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî'nin ortaya koydukları ikinci tenkih faaliyetleri arasında –mezhepteki şaz ve muhalif görüşleri ayıklayıp arındırma açısından ortak olsalar da- bazı farklar bulunmaktadır. Örneğin Nevevî, Râfî'nin vefatından sekiz sene sonra h. 631 yılında doğmuştur. O, halefi olduğu Râfî'nin eserlerine itimat edip

⁹⁸ Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 411-412.

⁹⁹ Kurdî, *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyye*, s., 137.

¹⁰⁰ Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 414-415.

mezhebi tenkih uğraşını model olarak tenkih faaliyetinde bulunmuştur. Nitekim Nevevî, Râfî'nin *el-Azîz fî Şerhi'l-Vecîz* adlı eserini *Ravdatu't-Tâlibîn* kitabında ihtisar edip mezhebin tenkih edilmesine katkıda bulunduğunu daha önce de söylemiştik. Ancak bu durum birbirinin heması olan İbn Hacer el-Heytemî ile Şemsüddîn er-Remlî'de söz konusu değildir. Zira yaşça İbn Hacer el-Heytemî'den sonra gelen Şemsüddîn er-Remlî, Nevevî'nin Râfî'de yaptığı gibi İbn Hacer el-Heytemî'nin tenkih faaliyetlerini model almamış, bizatihi müstakil bir çaba harcamıştır. Râfî ve Nevevî, Şâfî'nin vefatından sonra kaleme alınan fikhî eserlere müracaat ederek mezhebi tenkih etmişlerdir. Ancak İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî, sadece Râfî ve Nevevî'nin tenkih faaliyetleri neticesinde tasnif ettikleri eserleri tenkih etmişlerdir. Râfî ve Nevevî birinci tenkih sürecinde birçok eser incelemişlerdir. Ancak İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî, Râfî ve Nevevî'nin eserlerini ele alarak mezhebi tenkihte bulunmuşlardır. Nitekim İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî tasnif ettikleri *Tuhfetu'l-Muhtâc* ve *Nihâyetu'l-Muhtâc* gibi eserlerinde Râfî ve Nevevî'nin birbirlerine muhalefette bulundukları görüşleri ve tercihleri, aynı zamanda Râfî ve Nevevî'nin karşılaşmadıkları konuları ele almaktadırlar.¹⁰¹

¹⁰¹ Kavâsimî, *el-Medhal*, s., 415-418.

2. RÂFÎÎ el-KAZVÎNÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI

2.1. Yaşadığı Dönemin Ekonomik Durumu

Râfîî'nin yaşamış olduğu Kazvîn şehri, iktisâdî yönden orta düzeydedir. Zira bu şehirde halkın içme suyu ihtiyacını karşılayan sadece bir nehir bulunmaktadır. Bu şehir, bölge halkı tarafından içme suyunun az, verimli arazilerinin bol ve çarşı-pazarda satılan ürünlerin kaliteli ve ucuz olmasıyla tanınmaktadır.¹⁰²

Kazvîn şehrinde bulunan kalite ve ucuzluk ne yazık ki fazla uzun sürmedi. Zira Abbâsî Devletinde ortaya çıkan iç savaş ve fitne, hükümdarların görevlerini tam anlamıyla yapmamlarına neden olmuş, siyasi çalkantıların meydana gelmesi neticesinde de Kazvîn şehri başta olmak üzere ülkenin bütün şehirlerinde malların fiyatları yükselmiştir. Öyle ki, bir irdebbe¹⁰³ arpa, iki dinara satın alınmıştır. Kıtık meydana geldiğinden dolayı temel gıdalar temin edilemez olmuştur. Hatta halkın açlıktan gübre yediği nakledilmiştir. Bunun sonucunda da açlık ve ölüm kaçınılmaz bir hal almıştır.¹⁰⁴

Abbâsî Devletindeki iç savaş ve Tatarların saldırıları, İslam coğrafyasında meydana gelen kıtlık ve sıkıntıları daha da arttırmıştır. Kıtık ve ihtiyaç o kadar büyümüş ki Kazvîn'de yaşayan kadınlar zorunlu ev ihtiyaçlarını temin etmek için cevher, zümrüt gibi ziynet eşyalarını bir müdd¹⁰⁵ arpaya takas edecek duruma gelmişlerdir. Ancak arpa bulunmadığından dolayı takas eden de çıkmamıştır. Savaşın artmasıyla insanlar açlıktan leş yemeğe başlamıştır. Hatta rivayete göre dönemin Dimaşk hâkimi, azıcık gıda satın alabilmek için altın ve gümüş paralarını ortaya dökmüştür.¹⁰⁶

Kazvîn ve çevresinde yaşanan bu gibi iktisâdî problemler, Râfîî'nin hayatında kalıcı izler bırakmış ancak insanlara verebileceği ilim tedrisinden başka herhangi birşeye sahip olmadığı görülmüştür.¹⁰⁷

¹⁰² Râfîî, Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm b. el-Fadl el-Kazvînî, *et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn*, thk., Abdullah el- 'Atâridî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, I, 35.

¹⁰³ Bu, ölçü birimi olup cumhura göre 48,96 kg'a muadildir. Ebû Hâke, Ahmed, *Mu'cemu'n-Nefâis el-Vasîl*, Daru'n-Nefâis, Beyrût, 2007, s., 25, اَرْدَبُّ md.

¹⁰⁴ Çayzân, Hudâ Yûsuf, "el-Muharrer fi'l-Fıkhî's-Şâfiî li Abdülkerîm er-Râfîî", *Ürdün Üniversitesi İslâm Hukuku Bilimleri Dergisi*, Sy., 2, XLI, 1256.

¹⁰⁵ Cumhura göre 510 gram'a muadil bir ölçü birimidir. Ancak bazıları müddü, mutedil birinin iki avuç dolusu bir miktar olduğunu söyler. Ebû Hâke, *Mu'cem*, s., 1160, مُدُّ md.

¹⁰⁶ Çayzân, "el-Muharrer", XLI, 1257.

¹⁰⁷ A. mlf., "el-Muharrer", XLI, 1257.

2.2. Yaşadığı Dönemin Sosyal Durumu

Râfî'nin doğup büyüdüğü Kazvîn'de yaşayan insanlar, İslam'a sınıksız sarılmaktaydı. Öyle ki İslam dini, onların kalplerine ve ahlaklarına etki etmişti. Bununla birlikte bazı kimseler, içki içme ve benzeri haramları gizli olarak işlemektedir. Kazvîn, Râfî'nin yaşadığı dönemde diğer İslam şehirlerinin aksine az da olsa içtimâî yönden emniyetin ve istikrarın söz konusu olduğu bir şehirdi. Aynı şekilde Kazvîn halkı, fakirlikleriyle birlikte kanaat ehli olmalarından ve Allah yolunda cihat etme isteklerinden dolayı herkesçe övülmüştür. Kazvîn halkı, Kur'an kıraatine bağlılıklarıyla, mescitlerde dönemin şeyhleri tarafından verilen tefsir dersi halkalarına katılmalarıyla ve hâfizlarıyla her daim övgüye mazhar olmuşlardır. Zaten bu şehir, İslam tarihinde birçok fakih ve kurra yetiştirmekle bilinmektedir.¹⁰⁸

Râfî'nin yaşadığı dönemde İslam toplumu vezirler, âlimler, şairler, askerler ve halkın çoğunluğunu Müslümanların teşkil ettiği sınıflar oluşturmaktadır. Bununla birlikte dînî vecibelerini rahatlıkla yerine getiren Yahudi ve Hristiyan azınlıklar da bulunmaktaydı. Kazvîn halkı şehir, köy ve çadır hayatına devam eden kişilerden meydana gelmekteydi. Kimileri ticaretle, kimileri ziraatla ve bazıları da farklı işlerle uğraşarak geçimlerini temin etmekteydi. Ülkede hâkim olan dil ise Arapçadır.¹⁰⁹

2.3. Yaşadığı Dönemin Siyâsal Durumu

Râfî el-Kazvînî'nin doğum ve ölüm tarihleri (h. 555-623) dikkate alındığında Abbâsî Devleti hilafeti döneminin hicri 6. yılının ikinci ve hicri 7. yılın ilk yarılarında yaşadığını anlamaktayız. Dolayısıyla Râfî'nin yaşadığı dönemin siyâsî durumunu anlayabilmemiz için de bu tarihler arasında yer alan dönemin halifeleri ve yaşanan bazı olayları kısaca ele almamız gerekmektedir.¹¹⁰

Râfî el-Kazvînî, doğumundan ölümüne kadar Abbâsîlerden dört halifenin dönemine tanıklık etmiştir. Bunlardan biri Ebu'l-Muzaffer Yûsuf Müstencid-Billâh

¹⁰⁸ Râfî, *et-Tedvîn*, I, 34.

¹⁰⁹ Tosun, Nihat Salih, *el-Azîz fî Şerhi'l Vecîz min Babi Salati't-Tatavvu' ilâ Âhiri Süneni Duhûli Mekke Dirâseten ve Tahkîken*, Doktora Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, İslâmî Bilimler Fakültesi, 1997, s., 30-31.

¹¹⁰ Tosun, *el-Azîz*, s., 29.

b. Muktefi-Liemrillâh (ö.1136/1160)'tır. Annesi Rûm asıllı bir câriyedir. Babası Muktefi-Liemrillâh'ın ölümünden sonra h. 555 senesinde hilafet makamına geçmiş olup h. 566 senesine kadar toplam 11 yıl, 1 ay ve 1 hafta olmak üzere halifelik yapmıştır.

Müstencid-Billâh, Abbâsî Devleti'nin seçkin halifelerindendir. O, halife olduğu vakit Irak'ta zulüm ve fesada dair her şeyi ortadan kaldırıp insanlara kötü muamelede bulunanları da uzun süreliğine hapse atmıştır. Müstencid-Billâh'ın yaptığı en iyi işlerden birisi, devlete bağlı iktâ' arazileri nedeniyle ortada var olan problemi, onları haraca dönüştürerek çözüme kavuşturmasıdır. Ancak Irak alevîleri tarafından bu hoş karşılanmamıştır.¹¹¹

Râfî'nin döneminde bulunan ikinci halife, Ebû Muhammed el-Hasan b. el-Müstencid-Billah'tır (Müstadi'-Billâh). Ğudde adında Ermenî asıllı bir cariyenin oğludur. Babası el-Müstencid'in vefatından sonra h. 566 senesinde tahta geçmiştir. Cömert, ahlaklı ve adil bir halife olup insanlar arasında emniyeti ve huzuru tesis etmiştir. H. 575 senesi Zilkade ayında vefat etmiştir.

Üçüncü halife ise, Nâsır-Lîdînillah'tır. Annesi Türk asıllı bir cariyedir. Babası Müstadi'-Billâh'ın ölümünden sonra h. 575 senesinde tahta geçmiştir. H. 622 senesinde vefat etmiştir. Toplamda 46 sene, 10 ay ve 28 gün halifelik makamında bulunarak Abbâsî Devletinin en uzun görev yapan halifesi olmuştur.

Bu halife döneminde de Harzemşah Devleti'nin hükümdarı Alâuddîn Tekiş, Irak Selçuklu Devleti Hükümdarı Tuğrul Bey'i h. 590 senesinde öldürerek Mâverâünnehir'in doğusundan Rey şehrine kadar devlet topraklarını genişletmiştir. Bunun neticesinde Alâuddîn Tekiş Harzemşah, Bağdat'ta minberlerde isminin anılmasını ister. Ancak halife Nâsır-Lîdînillah bu isteği kabul etmez. Aralarında husumet başlar.¹¹²

Râfî'nin döneminde bulunduğu Abbâsî halifelerinden sonuncusu Zâhir-Biemrillâh'tır. Babasının ölümünden sonra 14 Recep 623 senesine kadar toplam 9 ay, 14 gün halifelik yapmıştır. Ömer b. Abdülaziz'den sonra onun gibi adil bir halife görülmemiştir. Nitekim o, babası döneminde gasp edilen arazileri hak sahiplerine

¹¹¹ İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdilvâhid, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, IX, 438, X, 28; Hudaî Bek, Muhammed, *Muhâdarâtu Tarihi'l-İslâmiyye*, thk., Muhammed el-Osmânî, Daru'l-Kalem, Beyrut, 1986, s., 529.

¹¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 451; Hudaî Bek, *Târîhu'l-İslâm*, s., 533.

geri vermiş ve hapishanelerde bulunan mahkûmları affedip serbest bırakmıştır. Adalet sahibi biri olup fâsat ehli insanlara ıslah olmaları için daima dua edilmesini istemiştir. Ancak İslam ümmeti, halifenin 623 yılında ani vefatından dolayı kendisinden ancak bir sene istifade edebilmiştir.¹¹³ Aynı senede Râfî de vefat etmiştir.¹¹⁴

Kuşkusuz Abbâsî Devleti hâkimiyeti dönemi, genellikle adaletin ve iyiliğin tezahür ettiği, fâsat ve bozgunculuğun da bertaraf edildiği bir dönemdir. Ancak Abbâsî hilafetine karşı yapılan dış saldırılar devleti oldukça zayıflatmıştır. Bunun neticesinde de İslam âlemi siyasi çalkantılardan dolayı parçalanma ve dağılma sürecine girmiş olup İslam âlemindeki güç birliği, İslam devletinin devletçiklere ayrılması ile ne yazık ki varlığını yitirmiştir.¹¹⁵

Yukarıda kısaca anlatılan bu süreç ne yazık ki İslam tarihinin içinde bulunduğu en korkunç dönemler olmuştur. Nitekim Moğol ve Tatarlar, Müslümanlar arasında cereyan eden bu çalkantıları ve taht kavgalarını fırsat bilip Cengizhan komutanlığında İslam ülkelerine amansızca saldırılar düzenlemişlerdir. Hicri 617 senesi ve sonrasında İslam ülkelerinin büyük bir kısmını işgal edip pervasızca Müslümanların kanınai akıtmışlar, birçok İslam ülkesini şehirleriyle birlikte talan ettikten sonra Kazvîn şehrine girip halkı cehalete terk etmek için içlerinde fakihlerin de bulunduğu yaklaşık kırk bin insanı katletmişlerdir.¹¹⁶

Kısacası Müslümanlar üzerinde cereyan eden bu zorluk ve sıkıntılar, dönemin fakihlerinden olan Râfî'yi ilim öğrenip öğretmede daha da ısrarlı ve azimli kılp mescitlerde ilim halkaları oluşturmaya sevk etmiştir. Zira Râfî, Müslümanların her zaman ilim ve irfân ile galip geleceğini, cehalet ve dinden uzak kalmayla da müslümanların her daim zillet içinde olacağını söylüyordu.¹¹⁷

2.4. Doğumu ve Nesebi

Asıl adı Abdülkerîm b. el-İmâm Ebî'l-Fadl Muhammed b. Abdülkerîm b. el-Fadl b. el-Hasan b. el-Hüseyin el-Kazvînî er-Râfî olup h. 555/1160 senesinde İran'ın

¹¹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 453-464; Hudaî Bek, *Târîhu'l-İslâm*, s., 544-546.

¹¹⁴ Çayzân, "el-Muharrer", XLI, 1256.

¹¹⁵ Tosun, *el-'Azîz*, s., 29.

¹¹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 399-414; Hudaî Bek, *Târîhu'l-İslâm*, s., 534-543; Çayzân, "el-Muharrer", XLI, 1256.

¹¹⁷ Çayzân, "el-Muharrer", XLI, 1256.

Kazvîn¹¹⁸ şehrinde doğmuştur.¹¹⁹ Râfî'nin doğum tarihi ile ilgili birçok farklı rivayet bulunmaktadır. Zehebî, Râfî'nin h. 555/1160,¹²⁰ Zirikî ve Gazzî ise, h. 557/1162 senesinde doğduğunu söyler.¹²¹ Ancak Râfî, babasının kırk yaşını geçtikten sonra kendisine h. 555/1160 senesinin onuncu ayının sonlarına doğru dünyaya geldiğini anlattığını söyler.¹²²

Künyesi, Ebu'l-Kâsım,¹²³ lakabı ise İmâmüddîn, 'Alimu'l-'Acem ve'l-'Arab, Şeyhu's-Şâfiyye ve Nâsiru's-Sünne'dir.¹²⁴

Râfî el-Kazvînî, Râfî adıyla şöhret bulmuştur. Ancak nesebinin kime dayandığı hususunda ihtilaf edilmiştir. İbn Kâdî Şühbe, İbnü'l-Mülakkın gibi Râfî'nin Kazvîn'in köylerinden olan Râfî'ân'a nisbet olduğunu söylemektedir.¹²⁵ İbnü'l-'Îmâd, Nevevî'nin İbn Kâdî Şühbe gibi söylediğini nakleder.¹²⁶ Ancak Kazvîn'de böyle bir köyün olmadığı ileri sürülmektedir.¹²⁷ İsnevî ve diğer tabakât müellifleri ise, Râfî'nin nisbetiyle ilgili olarak kâdî'l-kudât Celaluddin el-Kazvînî'nin şu ifadesini aktarırlar: "Râfî (الرَّافِعِي) sözcüğü Arapça'dır. Râfî'ân (رَافِعَان) kelimesi ise acemcedir. Nitekim Farsça'da kelimenin sonunda yer alan elif-nûn takısı, Arap gramerinde kelimenin sonunda bulunan "nisbet ya" görevini görmektedir. Dolayısıyla Râfî'ân, Râfî'a nisbettir. Ancak Kazvîn yöresinde ne

¹¹⁸ Kazvîn, Horasan taraflarında meşhur bir şehir olup günümüzde Tahran'ın batısında yer almaktadır. Farsçada herkesçe bilinen ismi ise Keşvîn'dir. Ancak daha sonra Kazvîn şeklinde Arapçalaştırılmıştır. Rey şehri ile arasında yirmi yedi fersah mesafe bulunmaktadır. Râfî, *et-Tedvîn*, I, 37; Nevevî, *Tehzîb*, II, 207; Bağdâdî, Şihâbuddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, Dârü Sâdır, Beyrut, ts., IV, 342.

¹¹⁹ Zehebî, *Siyer*, XXII, 252; İsnevî, Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Ali el-Ümevî, *el-Mühimmât fi Şerhi'r-Râfî ve'r-Ravza*, thk., Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2009, I, 58; Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Mü'ellifin*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, II, 210; Çayzân, "el-Muharrer", XLI, 1255; Aybakan, "Râfî", *DİA*, 2007, XXXIV, 394; Özel, Ahmet, *Haneî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, TDV., Ankara, 2014, s., 405.

¹²⁰ Zehebî, *Siyer*, XXII, 252.

¹²¹ Gazzî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Kâsım b. Muhammed, *Fethu'l-Karîbi'l-Mucîb fi Şerhi Elfâzi't-Takrîb*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2005, s., 362; Zirikî, *el-A'lâm*, Daru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 2002, IV, 55.

¹²² Râfî, *et-Tedvîn*, I, 330.

¹²³ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 94; İbnü'l-'Îmâd, Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlih el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb*, thk., Mahmûd el-Amavût, Daru İbn Kesîr, Beyrût, 1991, VII, 189; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 210.

¹²⁴ Sübkî, *Tabakât*, VIII, 284; Hüseyinî, Ebû Bekir b. Hidâyetillah, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, thk., 'Adil Nuveyhid, Daru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrût, 1979, s., 218; İbnü'l-'Îmâd, *Şezerât*, VII, 190.

¹²⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 98. Bu yüzden Râfî Kazvîn'de İmâm Râfî'ân adıyla meşhur olmuştur. İbnü'l-Mülakkın, Sirâcuddîn Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şâfiî, *el-Bedru'l-Münîr fi Tahrîci'l-Ehâdis ve'l-Âsâri'l-Vak'atı fi's-Serhi'l-Kebîr*, thk., Mustafa Ebu'l-Çayt Abdülhay, Daru'l-Hicret, el-Memleketu'l-'Arabiyyetu's-Suudiyye, 2004, I, 319.

¹²⁶ İbnü'l-'Îmâd, *Şezerât*, VII, 191.

¹²⁷ Zehebî, *Siyer*, XXII, 254; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 318; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 98; Hüseyinî, *Tabakât*, s., 219; Aybakan, "Râfî", XXXIV, 394.

Râfi‘ân ne de Râfi‘ adında bir köy bulunmaktadır. O halde onun nisbeti Râfi’ b. Hadîc el-Ensârî¹²⁸ adındaki dedesinedir.”¹²⁹

Dönemin Kazvîn kâdılığını yapan Muzafferuddîn de Râfi‘nin bizzat kaleme aldığı *et-Tedvîn fî Tevârîhi Kazvîn* adlı eserin yanında bulunduğunu ve kendisini Râfi’ b. Hadîc el-Ensârî’ye nisbet ettiğini ifade etmektedir.¹³⁰

İbn Kesîr ise Râfi‘nin Hz. Peygamber’in azatlı kölesi olan Râfi‘ adındaki sahabeye nisbet olduğunu belirtir.¹³¹

Kanaatimizce Râfi‘nin Râfi’ adındaki köleye nisbet edilmesi doğru olmalıdır. Nitekim Râfi‘, nisbeti ile ilgili şöyle bir ifadede bulunmaktadır: “Muhammed b. Ebî Ya‘la es-Sirâcî’nin hocaları aracılığıyla Râfi‘ye soyunun tabîinler döneminde Kazvîn nahiyesine yerleşen Araplar olduklarını söylediğini ve adı Râfi’ ya da künyesi Ebû Râfi’ olan iki şahıstan birinin Kazvîn, diğerinin de Hemedân şehirlerinde iskân ettiklerini işittim. Onlardan çoğalan nesillere de Râfi‘ye denildiği ortadadır. Zaten söz konusu şehirlerde Râfi‘ye ismine nisbet olunan birçok kâdı bulunmaktadır. Kalbimden geçen duygularımın da soyumun Hz. Peygamberin azatlı kölesi olan Ebû Râfi‘den olduğu yönündedir.”¹³²

2.5. Eğitimi ve Terbiyesi

Tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında ilköğrenimini babasından alan Râfi‘,¹³³ ilmî terbiye geleneğinden gelen ailesi tarafından yetiştirilmiştir. Zira Zehebî ve İbnü’l-Mülakkın, Râfi‘nin “babamın ilim meclislerine katılır, kendisinden ilim öğrenirdim”

¹²⁸ Asıl adı, İbn ‘Adî b. Tezîd olup Medine’de bulunan Hazrec kabilesindendir. Küçük olduğu için Bedir savaşına katılma isteği Resulullah tarafından kabul edilmemiştir. Uhud savaşına katılmış aldığı ok darbesinden dolayı şehit olmuştur. Ancak bazıları onun Sıffin savaşında şehit düştüğünü söyler. Râfi’ b. Hadîc, asıl mesleği ziraat olmasına rağmen Hz. Peygamberden birçok hadis rivayet etmiştir. Zehebî, *Siyer*, III, 181-182.

¹²⁹ Sübkî, *Tabakât*, VIII, 281; İsnevî, Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Ali el-Ümevî, *Tabakâtu’s-Şâfiyye*, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Lübnan, 1987, I, 281; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 98; İbnü’l-Mülakkın, *el-Bedru’l-Münîr*, I, 319; İbnü’l-İmâd, *Şezerât*, VII, 191.

¹³⁰ İbn Kesîr, ‘İmâdüddîn İsmail b. Ömer, *Tabakâtu’s-Şâfiyye*, thk., Abdulhafîz Mansûr, Daru’l-Medâri’l-İslâmî, Beyrût, 2004, II, 746; Zehebî, *Siyer*, XXII, 254; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 281; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 98; İbnü’l-Mülakkın, *el-Bedru’l-Münîr*, I, 319; İbnü’l-İmâd, *Şezerât*, VII, 191; Aybakan, “Râfi‘”, XXXIV, 394.

¹³¹ İbn Kesîr, *Tabakât*, II, 746.

¹³² Râfi‘, *et-Tedvîn*, I, 330-331.

¹³³ Zehebî, *Siyer*, XXII, 254.

dediğini nakleder.¹³⁴ Nitekim onun, küçük yaşlarda babasından ilim aldığı rivayet edilmektedir.¹³⁵

Aynı şekilde Râfî babasının, Ebû Süleymân ez-Zübeyrî ve Melekdâd b. Ali'nin¹³⁶ yanlarında ilim öğrenmeye gittiği vakit onlardan büyük babalarının Kazvîn'de ilim ehli insanlar olduğunu, ancak soylarında ilme olan merakın gittikçe azaldığını ve babasının bu geleneği yeniden ihya edeceğini aktarır. Öyle ki, babası hakkında “كُلُّ نَهْرٍ فِيهِ مَاءٌ قَدْ جَرَى * فَالْيَهْ الْمَاءُ يَوْمًا سَيَعُودُ” “içinde suyun aktığı her nehre tekrar bir gün o su dönecektir” şiiiri söylenmiştir.¹³⁷

Aslında Râfî, babası hakkında söylediği bu hususu zikretmekle bir nevi kendisinin de babası gibi ilmî manada kökleşmiş bir aileden ilim ve eğitim aldığını izah etmeye çalışmıştır.

İbn'ül-Mülakkın ise, Râfî'nin *el-Erb'ain* adlı eserinde h. 569 senesinde annesinin dayısı olan Ahmed b. İsmail et-Tâlkânî¹³⁸ ve Ebû Bekir Abdullah b. İbrahim b. Abdilmelik'in yanında da ilim okuduğunu nakletmektedir.¹³⁹

Aynı şekilde Râfî'nin tefsir, hadis ve fıkıh eğitimi aldığı hocaları arasında babasının yanı sıra, Ebû'l-Feth İbnü'l-Bettî,¹⁴⁰ Ebû Süleyman ez-Zübeyrî,¹⁴¹ Ebû'l-'Ala' el-Hemezânî,¹⁴² Müntecebüddin el-Kummî,¹⁴³ Yahyâ b. Sâbit el-

¹³⁴ A.m.f., *Siyer*, XXII, 252-253; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 319.

¹³⁵ Çufey's, Halit b. Muhammed b. Cârullah, *Tahkîku Hâdimi'r-Râfî ve'r-Ravda*, Yüksek Lisans Tezi, el-Mektebetü'l-'Arabîyyetu's-Su'udîyye, 2015, s., 18.

¹³⁶ Muhyî's-Sünne el-Bağavî'den fıkıh eğitimi almış olup Râfî el-Kazvînî'nin *el-Emâlî* adlı eserinde babasına sunmuş olduğu ilmî katkılarından dolayı bu zattan çokça bahsettiği görülmektedir. Bu zat ilim ve fetvada o kadar titizmiş ki, fetva vermeden önce istihareye yattığı anlatılır. Hicri 535 senesinde vefat etmiştir. Sübkî, *Tabakât*, VII, 302.

¹³⁷ Râfî, *et-Tedvîn*, I, 331.

¹³⁸ Bazı önemli hocaları adlı başlığımız altında bu zatın hayatı ve ilmi ile ilgili hususa değinilmektedir.

¹³⁹ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 321.

¹⁴⁰ Asıl adı Muhammed b. Abdilbâkî b. Ahmed b. Selmân'dır. Hicri 477 senesinde doğmuştur. Babası küçüklüğünden beri ona ihtimam göstermiştir. Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed ez-Zeynebî'den icâzet almıştır. Hüseyin b. Talha en-Nî'âlî, Rizkullah et-Temîmî, Ebû Abdullah el-Humeydî ve Ebû'l-Fadl b. Hayrûn gibi birçok şeyhten dersler almıştır. Hicri 564 senesinde vefat etmiştir. Zehebî, *Siyer*, XX, 481-483.

¹⁴¹ Dönemin muhaddislerindendir. Babası gibi Râfî de bu zattan istifade etmiştir. Râfî, *et-Tedvîn*, I, 340.

¹⁴² Asıl adı Ebu'l-'Ala' el-'Attâr Hasan b. Ahmed el-Hemezânî'dir. Hemezân şeyhi ve Hâfızdır. İlim adına yolculuğa çıkarak el-Haddâd'dan hadis ve kıraat öğrenmiştir. Hafız Abdulkadir ilmî manada onun gibisinin olamayacağını söyler. Tarih ve siyer gibi birçok alanda uzmanlaşmıştır. *Zâdü'l-Müsâfir* adında elli ciltlik eseri vardır. *el-Cemhere* adındaki Arapça lügatin tamamını ezberlemiştir. Hicri 569 senesinde vefat etmiştir. Zehebî, *el-'İber*, III, 56-57.

¹⁴³ Asıl adı Ebu'l-Hasan Müntecebüddîn Alî b. Ubeydillâh b. Hasen el-Kummî er-Râzî olup hicri 504 senesinde Rey şehrinde doğmuştur. Bâbeveyh ailesinden gelmesi dolayısıyla İbn Bâbeveyh, Kum asıllı olması sebebiyle Kummî ve genellikle bir şeref ünvanı olan Müntecebüddîn şeklinde anılır. İsfahân, Bağdat, Hille, Hârizm, Taberistan ve Kazvîn gibi illere yolculuk yaparak çok sayıda âlimden istifade etmiştir. Birçok öğrenci yetiştirmiştir. Bunlardan en önemlileri de Abdülkerîm b. Muhammed

Bakkâl,¹⁴⁴ Abdullah b. Ebî'l-Futûh b. 'İmrân,¹⁴⁵ Ebu'l-Hayr Ahmed b. İsmail b. Yûsuf et-Tâlkânî,¹⁴⁶ Ebû Süleyman Ahmed b. Hasnüveyh (fakih, muhaddis ve edîb), Vâkıd b. Halîl (annesinin dedesi), Leys b. el-Hemezânî, Hâmid b. Mahmûd (muhaddis), Ebu'l-Kerem el-Hâşimî, Muhammed b. Ebî Tâlib ed-Darîr gibi daha birçok şeyh yer almaktadır.¹⁴⁷

Râfî ilimde derinleştikten sonra Ebu's-Sena' Mahmûd b. Ebî Saîd et-Tâvûsî, Abdulhâdî b. Abdilkerîm Hatîb el-Mikyâs ve el-Fahr Abdülazîz b. Abdirrahmân b. es-Sükkerî adlarında birçok âlime icâzet vermiştir.¹⁴⁸

Râfî'nin ailesi, ilme çokça önem gösteren bir ailedir. İlerde de anlatılacağı üzere babası, Kazvîn'de tefsir ve hadis alanlarında müderrislik ve müftülük yapmış biridir. Ayrıca babası, kelimî konularda muhakkik, naklî ilimleri uygulamada ihtisas sahibi olup Kitap ve sünnete dair ilimlerde ise inkâr edilemeyecek derecede hıfzı sağlam biridir.¹⁴⁹

Birçok yerden öğrenciler babasının yanına gelip dersler alırdı. Dolayısıyla babası, küçük yaşlarda iken Râfî'ye Kur'an, hadis, Arap dili gibi birçok dalda eğitim vermiştir.¹⁵⁰

Râfî, annesinden de ilim öğrenmiştir. Nitekim Râfî'nin annesi de aynen babası gibi ilim ehli kişilerden olup özellikle de annesinin dayısı Ahmed b. İsmail et-Tâlkânî başta olmak üzere İsfahân, Bağdat ve Nisâbur'da bulunan birçok hadis hocasından icâzet alarak hadis aktarımında bulunmuştur.¹⁵¹

er-Râfî'dir. Hicri 585 senesinde vefat etmiştir. Daha fazla bilgi için bk., Öz, Mustafa, "Münetecebüddîn el-Kumî", *DİA*, 2006, XXXII, 26.

¹⁴⁴ Irak'ın muhaddisi ve asrın tarihçisi olup İbnü'Neccâr künyesiyle şöhrat bulmuştur. Hicri 578'de doğmuştur. Yahyâ b. Bevş, Zâkir b. Kâmil ve Mübarek b. el-Ma'tûş gibi birçok âlimden eğitim almıştır. İsfahâna giderek dönemin âlimi 'Aynu's-Şems es-Sakafî'den dersler almıştır. Bağdat tarihini ele alan bir kitap telif etmiştir. Râvi sahabeleri konu edinen *el-Kameru'l-Münîr fi'l-Müsnedi'l-Kebîr*, *Kenzü'l-İlmâmi fi's-Süneni ve'l-Ahkâm* ve *el-Muhaddisîn ile'l-Abâi ve'l-Buldân* adlı eserleri en önemli telifatları içerisinde yer almaktadır. Hicri 643 senesinde de vefat etmiştir. Zehebî, *Siyer*, XXIII, 131-133.

¹⁴⁵ Şâfîî fakihlerindendir. Nisâbur ve Bağdat'ta Muhammed b. Yahyâ ve Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Bendâr ed-Dîmaşkî'den fıkıh ve Muhammed b. Nâsır el-Hâfiz, Ebu'l-Fadl el-Urmevî'den de hadis dersleri almıştır. Daha sonra Kazvîn'e gelerek hadis dersleri vermiştir. Hicri 585 senesinde vefat etmiştir. İbn Kesîr, *Tabakât*, s., 661.

¹⁴⁶ Râfî'nin annesinin dayısıdır. En önemli hocaları başlığımızda hayatı ve ilmüne dair bilgiler verilmiştir.

¹⁴⁷ Zehebî, *Siyer*, XXII, 252-253; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 283; İbn Kesîr, *Tabakât*, II, 748; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 322; Aybakan, "Râfî", XXXIV 394.

¹⁴⁸ Zehebî, *Siyer*, XXII, 253.

¹⁴⁹ Râfî, *et-Tedvin*, I, 335.

¹⁵⁰ Zehebî, *Siyer*, XXII, 252-253. İbn Kesîr, *Tabakât*, II, 748.

¹⁵¹ Çayzân, "el-Muharrer", XLI, 1257.

Râfî'nin ilim ve irfan yurdu haline gelen böyle bir aile içinde yetişip büyümesi onda derin izler bırakmış, bu açıdan daha da ileriye giderek ilimde merhaleler kat etmiş ve artık kendisinden ilim rivayet edilir olmuştur.¹⁵² Nitekim tabakât müellifleri, Râfî'nin eğitimi ve ilmî gelenek ile yetiştirilmesi neticesinde Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-İsferayînî ismindeki şeyhin Râfî hakkında şöyle dediğini aktarır: "Râfî el-Kazvînî şeyhimiz, dinin önderi, samimi olarak da sünnetin yardımcısıdır. Yine o, dînî ilimlerin usûl ve fûru alanlarında döneminin tek fakihidir. Kendi döneminin mezhepte müctehidi aynı zamanda tefsirde de vaktinin ferîdidir. Kazvîn'de tefsir dersleri verdiği ve hadis-i şerif dinletmek için kurduğu bir meclisi vardır."¹⁵³

Râfî'nin ilimde derinleşmesinden olacak ki, dönemin halifesi Celâluddîn Harzemşâh ile arasında geçen olayı Sübkî ve İbnü'l-Mülakkın, Şemsüddin b. Hallikân'dan şöyle nakleder: "Râfî, ölmeden önce Celâluddîn Hârezmşâh ile görüşme fırsatı bulmuştu. Celâleddîn Hârezmşâh, Tiflis'te kâfirlere karşı girdiği savaşı kazanmıştı. Kazvîn'e uğradığı zaman, Râfî onu karşılayıp; "İşittim ki kâfirlere karşı cihâd yapmışsın, hatta onların kanları elinde donup kurumuş. Bu yüzden elini öpmek isterim" diyerek Hârezmşâh'a ikram ve iltifatta bulunmuştur. Bu söz üzerine Hârezmşâh, Râfî'nin ilmine saygı göstererek "Bilakis ben sizin elinizi öpmeyi arzularım..." deyip Râfî'nin elini öpmüştür.¹⁵⁴

2.6. Alçakgönüllü Oluşu ve Tevazuu

Râfî, dinin emir ve yasaklarına göre hayatını sürdüren, kendine züht hayatını rehber edinen ve oldukça alçak gönüllü, ilim ve ibadet ile her daim meşgul olan biridir.¹⁵⁵ Nitekim Sübkî, "Allah Râfî'ye rahmetiyle muamele buyursun! O, takvalı, dînî hassasiyete sahip, maddî-manevî anlamda temiz, her daim Allah'ı murakabe

¹⁵² İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 323; Çayzân, "el-Muharrer", XLI, 1257.

¹⁵³ Sübkî, *Tabakât*, VIII, 284; Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek, *el-Vâfî bi'l-Vefiyyât*, thk., Ahmed el-Arnaût, Daru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2000, XIX, 63; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 95; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 190; Taşköprü Zâde, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-Sa'âdeti ve Misbâhu's-Siyâdeti fî Mevdu'âti'l-'Ulûm*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, II, 101.

¹⁵⁴ Sübkî, *Tabakât*, VIII, 284; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 328-329.

¹⁵⁵ Nevevî, *Tehzîb*, II, 264; Zehebî, *el-İber*, III, 190; Suyûtî, *Mu'cem*, s., 71; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 189.

eden, tâhiru'z-zeyl (kibirli olmayan), herkesin kendinden memnun ve hoşnut olduğu keramet sahibi biridir” der.¹⁵⁶

Zehebî ise Râfî'nin ilmiyle âmil kişilerden ve her zaman kendisinden ibadeti ve tevazuu ile söz edilen biri olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁷

İbnü'l-Mülakkın da Râfî'nin hayatı boyunca dünyaya önem vermediğini belirten şu kıssayı aktarmaktadır. “Kâdî'l-kudât Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdîrrahman el-Kazvînî, yaşadığı bölgedeki hocaların birbirlerine anlattıkları şu hikâyeyi işittim: “Râfî'nin *eş-Şerhu's-Sağîr* adlı eserini telif etmesinin sebebi, bazı fakihlerin *eş-Şerhu'l-Kebîr* eserinin muhtasar kılınmasını istemesidir. Onların bu talebi Râfî'ye ulaştığı vakit Râfî, ismi bilinmeyen bir şahsın metni tahlil edebilme kabiliyetinin zayıf olmasından ötürü *eş-Şerhu'l-Kebîr* adlı eserin maksadına yönelik değişiklikler yapabileceği endişesine düşmüştür. Dolayısıyla *eş-Şerhu'l-Kebîr* adlı eseri bizzat kendisinin ihtisar edebileceğini ancak üzerine yazabileceği sayfalarının olmadığını söyler. Fakihler ona boş sayfalar getirir ve o da ihtisar eder.” Bu durum, Râfî'nin ne kadar zühd üzere olduğunu ve dünyaya önem vermediğini göstermektedir.”¹⁵⁸

2.7. Râfî'nin Vefatı

Râfî'nin Kazvîn'de Zilkade ayında vefat ettiği ve oraya defnedildiği hususunda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Ancak tabakât müellifleri, Râfî'nin vefat tarihinde ihtilaf etmişlerdir. Nitekim Hâcî Halîfe, Râfî'nin h. 622,¹⁵⁹ Nevevî¹⁶⁰ ve Hüseyînî, h. 624 senesinde,¹⁶¹ vefat ettiğini dile getirmişlerdir. Ancak birçok tabakât eserlerinde Râfî'nin 623/1226 senesinde vefat ettiğine dair bilgi yer

¹⁵⁶ Sübkî, *Tabakât*, VIII, 283.

¹⁵⁷ Zehebî, *Siyer*, XXII, 253.

¹⁵⁸ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 330-331.

¹⁵⁹ Hâcî Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 382.

¹⁶⁰ Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Muelliî'n* adlı eserinde Nevevî'nin Râfî'nin ölüm tarihinin h. 624 dediğini dipnot düşmüştür. Kehhâle, *Mu'cem*, II, 210.

¹⁶¹ Nevevî, *Tehzîb*, II, 264; Hüseyînî, *Tabakât*, s., 220. İbnü'l-Mülakkın da İbn Salâh'ın şöyle dediğini aktarır: “hicri 624 senesinde Dımaşk'ta iken bize Râfî'nin ölüm haberi ulaştı.” İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 337.

almaktadır.¹⁶² Dolayısıyla Râfî'nin yaklaşık olarak 66 yaşında vefat ettiği söylenebilir.¹⁶³

Ancak Râfî'nin vefat tarihi ile ilgili zıktrolunan görüşlerden herhangi birinin tercih edilmesini zorunlu kılacak bir delil bulamadık. Zaten bahse konu ihtilafın, Râfî'nin ilmî hayatına tesir edeceği kanaatinde değiliz.

2.8. İlmî Kişiliği ve Âlimlerin Râfî'ye Olan Övgüleri

Râfî, yaşadığı dönemde âlimler nezdinde üstün bir konuma sahiptir. Zira o, henüz küçük yaşlarda iken ilmî terbiyesinde büyük payı olan başta babası olmak üzere birçok şeyhten dersler almıştır.¹⁶⁴ Önce Allah'ın fazlı sonra da ilim meclisinde bulunduğu âlimlerin yönlendirmeleriyle Râfî fıkıh, tefsir, hadis, usûl ve benzeri ilimlerde çağının liderlerinden, zamanının Şâfî mezhebindeki müçtehitlerinden ve h. yedinci asrın muhakkiklerinden olmuştur.¹⁶⁵

Nitekim Sübkî, İbn Salâh'ın Râfî hakkında şöyle dediğini nakleder: “Acem diyarında Râfî gibi birine rast gelmedim. Zira o, birçok farklı ilmi haiz bir âlimdir. Onun gibi Gazzâlî'nin *el-Vecîz* adlı eserine şerh yapabilecek birini de hayatımda görmedim.”¹⁶⁶

Aynı şekilde Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-İsfârâyînî'nin de *el-Erbâîn* adlı eserinde Râfî için şunları söylediği rivayet edilir: “o, dinin rehberi olup bizim de şeyhimizdir. Sünnetin tasdikleyicisi ve yardımcısıdır. Dînî ilimlerin usûl ve furû'unda çağının tek adamıdır. Mezhepte ve tefsir ilimlerinde zamanın lideri ve müçtehididir. Onun Kazvîn'de tefsir ve hadis dersleri için kurduğu ders halkaları vardır. O, kurmuş olduğu bu ders halkalarıyla Şâfî'nin *el-Müsned* adındaki eseri üzerine kaleme aldığı *Şerhu Müsnedi's-Şâfî* adlı eserini insanlara duyurmuştur. Gazzâlî'nin *el-Vecîz* eseri üzerine de şerh yazmış ve daha sonra yazmış olduğu

¹⁶² İbn Kesîr, *Tabakât*, I, 748; Zehebî, *Siyer*, XXII, 254; Yâfi'î, *Mirâtu'l-Cinân*, IV, 45; İsnevî, *el-Mühimmât*, I, 60; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 210; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 284; Safedî, *el-Vâfi*, XIX, 63; Ketbî, *Fevât*, II, 377; Taşköprü Zâde, *Miftâhu's-Sa'âdeti*, II, 320; Aybakan, “Râfî”, XXXIV, 394.

¹⁶³ Hüseyinî, *Tabakât*, s., 220; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 191.

¹⁶⁴ İbn Kesîr, *Tabakât*, II, 748; Zehebî, *Siyer*, XXII, 252-253; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 283; İsnevî, *el-Mühimmât*, I, 58; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 321; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 190; Aybakan, “Râfî”, XXXIV, 394.

¹⁶⁵ İbn Neccâr, Takiyyuddîn Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz b. Alî el-Fetûhî, *Şerhu'l-Kevkebi'l-Münîr*, Mektebetu'l-'Abikân, thk., Muhammed ez-Zuhaylî, 1997, I, 460; Tosun, *el-'Azîz*, s., 34.

¹⁶⁶ Sübkî, İbn Salâh'ın bu ifadesinde hiçbir şüphe olmadığını söyler ve tasdik eder. Sübkî, *Tabakât*, VIII, 283.

şerhten daha (veciz) kısa bir şerh (*el-Muharrer*) telif etmiştir. O, zâhid, takvalı, mütevazı biridir.”¹⁶⁷

Nevevî ise, Râfî'nin ilmini övdükten sonra duada bulunarak şunları söyler: “Allah, farklı ilimleri cem edip tashih eden, kısa ibarelerle birçok veciz manalar sunan, birçok ilmî araştırmalarda bulunan Ebü'l-Kâsım er-Râfî'yi muvaffâk kılsın. Mezhebe sunmuş olduğu katkılarından dolayı Allah sa'yini kabul buyursun ve ona kat kat sevaplar ihsan etsin. Bizleri ve onu, en yüce derecelerde cennet yurdunda birlikte eylesin.”¹⁶⁸

Buna ilave olarak Râfî, kendi döneminin imâmı olduğundan hemen hemen her bölgede yaşayan fakihler ona ilmî müracaatlarda bulunmuşlardır. O, ilimde öyle bir seviyeye ulaşmış ki, Şâfî mezhebinin bilgi (marifet) ve nükte manaları (dakik) kendisinde son bulmuştur. Aynı zamanda o, Şâfî mezhebini tashih ederek düzeltmelerde bulunmuş (tenkîh) ve mezhebi ayıklayıp şaz görüşlerden temizleyerek (tenkiye) tasnif etmiştir. Râfî'nin telif ve tasniflerinde dili anlaşılır ve sadedir. Herhangi bir mesele üzerine görüş beyan edildiği sırada literatürde “şeyhan” ismi zikrolunduğunda “Râfî ve Nevevî” kastedilir olmuştur. Râfî, Şâfî mezhebinin müçtehit imamlarından olup takva ehli, mütevazı, âlim, salih, zahit, keramet sahibi,¹⁶⁹ fıkıh, hadis, tefsir, usûl gibi ilimleri haiz bir kişidir. Tabakât müellifleri de Râfî'nin ilmî hususlarda kendisine müracaat edilen imamların (muharrir)¹⁷⁰ hâtimesi ve döneminde mezhebin riyasetinin kendisinde son bulduğu kişi olduğunu naklederler.¹⁷¹

¹⁶⁷ Zehebî, *Siyer*, XXII, 253; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 283-284; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 95-96; Safedî, *el-Vâfî*, XIX, 63; Ketbî, *Fevât*, II, 376-377; İsnevî, *el-Mühimmât*, I, 60; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 190; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 327; Suyûtî, *Tabakât*, s., 71; Taşköprü Zâde, *Miftâhu's-Sa'âdeti*, II, 320.

¹⁶⁸ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Ravdatu't-Tâlibîn ve 'Umdetu'l-Müftîn*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Dimaşk, 1991, I, 4-5.

¹⁶⁹ Nitekim Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. en-Nakîb şöyle der: “Râfî, eserlerini yazarken, bazı geceler lamba sönmüce, evindeki ağaç bir direktan, parlak mum ışığı gibi bir ışık yayılırdı.” Sübkî, *Tabakât*, VIII, 284; Taşköprü Zâde, *Miftâhu's-Sa'âdeti*, II, 320. Rivayete göre Râfî, bir köye gider ve orada misafir olur. Gece vakti kitapları mütalaa etmek ister. Ancak çırayı tutuşturacak yağ bulamayınca üzülür ve Allah'ın lütfuyla orada bulunan üzüm kökü orayı aydınlatır. Râfî, sevinçten şu beyti dile getirir:

أَقِيمَا عَلَى بَابِ الرَّحِيمِ أَقِيمَا وَلَا تَنْيَا فِي ذِكْرِهِ فَتَهَيِّمَا هُوَ الرَّبُّ مَنْ يَقْرَعُ عَلَى الصَّدَقِ بَابَهُ يَجِدُهُ رَوْفًا بِالْعِبَادِ رَحِيمًا

“Rahîmin kapısında devamlı durmalıdır. Şaşkınlık edip onu hiç ama hiç unutmamalıdır. O Rabdir, kapısını sıldık ile kim çalarsa, onu kullara Raûf ve Rahîm bilmelidir.” İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 96; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 328. Hüseyinî, *Tabakât*, s., 220; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 190.

¹⁷⁰ Şâfî mezhebinin iki Muharririnden biri de Nevevî'dir. Tosun, *el-Aziz*, s., 34.

¹⁷¹ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, II, 264; Yâfi'î, Ebû Muhammed Abdillâh b. Es'ad b. Alî b. Süleyman, *Mirâtu'l-Cinân ve 'İbretu'l-Yakzân*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, IV, 45; Sübkî, *Tabakât*,

İsnevî ise Râfî hakkında yukarıda zikrolunan övgülere ilave olarak şunları aktarır: “Râfî, fıkıh ilminde muhakkiklerin reisi, musanniflerin de üstadıdır. O, diri olmayan fıkıhı ihya edip neşrederek cehaleti kabre gömmüştür. O, parlayan bir dolunay olup ışığı (ilmi) ile diğer ayların (fakihler) ışığını gizlemiştir.”¹⁷²

İbn Kâdî Şühbe de Râfî'nin kaleme aldığı eserlerde tâhiru'l-lisân (uslûbu temiz), edîb, menkul ilimlerde titiz olduğunu söyler. Öyle ki Râfî, sahibi bilinmeyen görüşleri araştırır sözün sahibini bulamadığı takdirde عَنْ فُلَانٍ كَذَا “filandan şöyle rivayet olunmuştur” ifadesine yer verirdi. Ayrıca o, Gazzâlî'nin eserlerinden sonra *en-Nihâye*, *et-Tetimme*, *et-Tehzîb*, *eş-Şâmil*, İbn Kecc'in *Tecrîd*'i, Serâhsî ez-Zâz'ın *Emâli* adlarındaki altı eserde عَلَى الْأَصَحِّ ya da الْحَسَنُ, الْأَمَثَلُ, الْأَعْدَلُ gibi ifadeler kullanarak içtihatlar arası tercih sıralaması yapıp bu eserlerden nakillerde bulunmuştur.¹⁷³

Sübkî ise eserinde el-Buhturî'nin Hasan b. Vehb için kaleme aldığı şiiri Râfî'ye hitap ederek Râfî'yi medh etmiştir.¹⁷⁴

وَأِذَا دَجَّتْ أَقْلَامُهُ ثُمَّ انْتَحَتْ *	بَرَقَتْ مَصَابِيحُ الدُّجَا فِي كُتُبِهِ
بِالْفَلْظِ يَقْرُبُ فَهْمُهُ فِي بُعْدِهِ *	مِنَّا وَيَبْعُدُ نَيْلُهُ فِي قُرْبِهِ
حَكَمَ سَحَابَتُهَا خِلَالَ بَيَانِهِ *	هَطَّالَةٌ وَقَلْبُهَا فِي قَلْبِهِ
كَالرَّوْضِ مُؤْتَلِفًا بِحُمْرَةِ نَوْرِهِ *	وَبَيَاضِ زَهْرَتِهِ وَخُضْرَةِ عَشْبِهِ
وَكَاثَتْهَا وَالسَّمْعُ مَعْفُودٌ بِهَا *	شَخْصُ الْحَبِيبِ بَدَا لِعَيْنِ مُحِبِّهِ

Açıklaması ise şöyledir:

“Kalemleri (sayfaları) kararıp çekildiğinde * Kitaplarında karanlığı aydınlatan yıldızlar parlar,

Bizden uzak olduğu halde lafızla anlaşılması yakın olur * Yakın olduğu halde de ona ulaşmak uzak olur,

Açıklamasıyla kaleminden süzülen hikmetler * çoktur, kaynağı ise kalbindedir,

Özü, beyanında görülen hikmetler olup * Kırmızı, beyaz çiçekleri ve yemyeşil bitkileriyle parlayan bahçe olur,

VIII, 282; İbnü'l-Mülakkin, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 317-318; Hüseyinî, *Tabakât*, s., 219; Taşköprü Zâde, *Miftâhu's-Sa'âdeti*, II, 320; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 189-190; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 210.

¹⁷² İsnevî, *el-Mühimmât*, I, 59.

¹⁷³ İbnü'l-Mülakkin, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 329; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 96; Suyûtî, *Tabakât*, s., 71; Hüseyinî, *Tabakât*, s., 219.

¹⁷⁴ Sübkî, *Tabakât*, VIII, 282-283.

¹⁷⁵ Bazı kaynaklarda مُؤْتَلِفًا diye geçmektedir. Anlamı ise parıldayan demektir. İsnevî, *el-Mühimmât*, I, 59.

Sanki o, kulakların kendisine kesildiği halde * Sevenin gözüne görünen maşuk misalidir.”

2.9. Râfî el-Kazvî'nin Ailesi

Râfî'nin babasının asıl adı Muhammed b. Abdilkerîm b. el-Fadl b. el-Hasan b. el-Hüseyin el-Kazvî er-Râfî eş-Şâfî'dir.¹⁷⁶ Ancak Râfî, babasının h. 527 yılında yazdığı muhtasar eserlerin sonunda ismini herkesçe tanınan en büyük dedesinden dolayı Rafî b. Abdilkerîm diye yazdığını, daha sonra ise Hz. Peygamber'in adıyla uyumlu olması amacıyla Ahmed ve nihayetinde de Muhammed olarak değiştirdiğini söyler. Aynı şekilde Râfî, babasının isminin fıkıh ve hadis kitaplarında Ahmed şeklinde olduğunu, fıkıh öğrenmeye başladıktan üç veya dört sene sonra da Muhammed isminde karar kıldığını beyan eder.¹⁷⁷

Künyesi Ebu'l-Fadl'dır. Nitekim anne ve babası, dedesinin ismi olan el-Fadl ile uygun olması için onu bu künye ile tekniye etmişlerdir. Lakabı ise, Kazvî ehlinin küçük çocuklara adet üzere vermiş oldukları Babeveyh ya da Baba'dır. Ancak o, bu şekilde lakap kullanılmasından hoşlanmazdı. İlimde derinleştikten sonra ise kendisine “Müftü's-Şâfîyye” lakabı verilmiştir. Râfî, babasının doğum tarihiyle ilgili şunları söyler: “Babam hicri 513 ya da 514 senesinde dünyaya gelmiştir. Babam ölüm döşeginde iken Resulullah'ın ömründen üç yıl fazla yaşadığı için Resulullah'tan utandığını söylerdi. Ayrıca babamın Abdülazîz b. Abdülmelik er-Râfî adındaki amcasının oğlu kendisinden iki yaş büyük olduğunu ve babamın beşliğini salladığını hatırladığını, büyüyünce de birlikte Kazvî çarşısında dolaştıklarını ve o dönemde yaşanan meşhur Kazvî depremine tanıklık ettiklerini duymuştum. Bu deprem, h. 513 senesi Ramazan ayının beşinci gününde meydana gelmişti.”¹⁷⁸

¹⁷⁶ Râfî, *et-Tedvîn*, I, 328; İbnü'l-Müstevfî, Şeref b. Ebi'l-Berekât el-Mübârek, *Târîhu Erbil el-Müsemma Nebâhetu'l-Beledi'l-Hâmil bi Men Veredehu mine'l-Emâsil*, thk., Sâmî b. es-Seyyid Hamâsi's-Sakâr, Daru'r-Reşid, Irak, ts., II, 88; Zehebî, *Siyer*, XXI, 97; Safedî, *el-Vâfî*, III, 230; Sübkî, *Tabakât*, VI, 131; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 17; Hüseyinî, *Tabakât*, s., 211; Tosun, *el-'Azîz*, s., 32.

¹⁷⁷ Râfî, *et-Tedvîn*, I, 330; Aybakan, “Râfî”, XXXIV, 394; Aziz, Shirwan Naji, “Hayâtu'l-İmâm Ebi'l-Kâsım er-Râfî ve Cuhûduhu'l-İlmiyye”, *İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Süleymaniye, 12.05.2011, s., 295.

¹⁷⁸ Râfî, *et-Tedvîn*, I, 329-330.

Râfî'nin babası, Şâfi mezhebinin müftülerinden olup ayrıca mütekellim ve muhaddis kimliklerine sahip, ilme aşırı derecede önem gösteren, döneminde ilim riyasetinin kendisinde son bulduğu biridir. Nitekim o, Nisâbur'da Muhammed b. Yahyâ,¹⁷⁹ Bağdat Nizamiye medresesinde Ebû Mansûr b. er-Rezzâz,¹⁸⁰ Ebû Mansûr b. Hayrûn,¹⁸¹ Ebu'l-Fadl el-Urmevî,¹⁸² Ebû Abdillâh et-Tarâifî¹⁸³ ve Kazvîn'de de Melkedâd b. Afi,¹⁸⁴ Şâfi' b. Afi¹⁸⁵ ve Ebû Süleyman ez-Zübeyrî,¹⁸⁶ Nisâbur şehrinde Ebu'l-Berekât b. el-Furâvî,¹⁸⁷ Abdulhâlık b. eş-Şehhâmî,¹⁸⁸ Sa'du'l-Hayr Muhammed b. Tîrâd ez-Zeynebî,¹⁸⁹ Ebu'l-Es'ad Hibetu'r-Rahmân b. Abdilvâhid el-Kuşeyrî,¹⁹⁰ Tûs şehrinde de Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Fudayl ve Ebû Tâhir el-

¹⁷⁹ H. 476 senesinde doğmuştur. Gazzâlî'nin öğrencisi olup ondan fıkıh dersleri almıştır. Ebû Hâmid Ahmed b. Afi b. 'Abdûs'tan da hadis derslerini almıştır. Son derece takvalı, mütevazı kişiliğe sahiptir. *El-Muhîr fî Şerhi'l-Vasît, el-İnsâf fî Mesâ'ilî'l-Hilâf* ve *Ta'likatun Uhrâ fî'l-Hilâfiyyât* adlı eserleri kaleme almıştır. Aynı şekilde Râfî, babasının bu zattan fıkıh dersi aldığını anlatan ceninin öldürülmesi ve gurre ödenmesi adında bir konuyu ders olarak okuduğunu ele almıştır. Ancak h. 548 senesinde düşman saldırıları sonucunda ağzına toprak basılarak şehit olmuştur. Râfî, *et-Tedvîn*, I, 335; Sübkî, *Tabakât*, VII, 25-26.

¹⁸⁰ Hicri 462 senesinde doğmuş olup Bağdat Nizamiye medresesinin Şâfi fakihlerindendir. Gazzâlî, Ebû Bekr eş-Şâî, Ebû Saîd el-Mütevellî, İlkiyâ el-Herrâsî ve Es'ad el-Meyhenî gibi şeyhlerden fıkıh, Rizkullâh et-Temîmî ve Nasr b. el-Batar'dan da hadis dersleri almıştır. Ebû Sa'd b. es-Sem'ânî, Abdulhâlık b. Esed ve bir grup öğrenci kendisinden rivayetlerde bulunmuşlardır. Nizamiye medreselerinde uzun süreliğine tedrisat işlerini yürütmüştür. H. 539 senesinde de vefat edip eş-Şeyh Ebû İshâk türbesinde defnedilmiştir. Safedî, *el-Vâfi*, XV, 159; Sübkî, *Tabakât*, VII, 93.

¹⁸¹ Hicri 454 senesi Recep ayında Bağdat'ta dünyaya gelmiş olup Kıraat-i aşere üzere telif ettiği *el-Miftâh* adlı eseri bulunmaktadır. Şâfi mezhebinden olduğu söylenmektedir. Hicri 539 senesi Recep ayında vefat etmiştir. Zehebî, *Siyer*, XX, 95.

¹⁸² Hicri 459 senesinde Bağdat'ta doğmuş olup fakih, mütekellim, münazır kimliklerine sahiptir. Ebû İshâk eş-Şîrâzî'den fıkıh dersleri almıştır. Bağdat'ın güneydoğusunda bulunan Dayru'l-'Akûl şehrinde kâdılık yapmıştır. Seksen yaşında vefat etmiştir. Zehebî, *Siyer*, XX, 184-185. Râfî'nin babası bu kişiden Darekutnî'nin ifrad ve ricallerini öğrenmiştir. Râfî, *et-Tedvîn*, I, 339.

¹⁸³ Asıl adı Muhammed b. Ahmed b. Ebî'l-Feth Hasan'dır. İbnü's-Sem'ânî onun hakkında iyi bir şeyh olduğunu ve Ebû Cafer İbn el-Mesleme'den tedrisat için icâzet aldığını anlatır. Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XI, 811. Bu şahsiyetten Cafer b. Muhammed el-Fuyâbî'nin *Sıfatu'l-Münafikîn* ve *Rekâik* adlı eserleri ders olarak okumuştur. Râfî, *et-Tedvîn*, I, 336.

¹⁸⁴ Muhyî's-Sünne el-Bağavî'den fıkıh eğitimi almış olup Râfî el-Kazvînî'nin *el-Emâlî* adlı eserinde babasına sunmuş olduğu ilmi katkılarından dolayı bu zattan çokça bahsettiği görülmektedir. Bu zat ilim ve fetvada o kadar titizmiş ki, fetva vermeden önce istihareye yattığı anlatılır. Hicri 535 senesinde vefat etmiştir. Sübkî, *Tabakât*, VII, 302. Râfî, *et-Tedvîn*, I, 349.

¹⁸⁵ Hadis eğitimi almıştır. Râfî, *et-Tedvîn*, I, 344.

¹⁸⁶ Buhârî'nin sahîhini bu zattan öğrenmiştir. Râfî, *et-Tedvîn*, I, 340.

¹⁸⁷ Nisâbur'da doğmuş olup başta dedesi olmak üzere birçok şeyhten eğitim görmüştür. Şurût ilminin bilinmesinde baş olmuştur. Şehirde hâkim olan fitneden dolayı hicri 549 senesinde aç ve susuz olarak vefat etmiştir. Zehebî, *el-İber*, III, 10; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 252.

¹⁸⁸ Künyesi Ebû Abdîrrahman olup fakih, şair, edîb, zahid ve muhaddis bir kişiliğe sahiptir. Farsça fıkıh kitapları kaleme almıştır. Hicri 479 senesinde vefat etmiştir. Zehebî, *Siyer*, XVIII, 448.

¹⁸⁹ Hicri 462 senesinde dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini babasının yanında gerçekleştirmiştir. Ebû Cafer b. el-Mesleme'den icâzet almıştır. Zehebî, *Siyer*, XX, 149-150. Bu âlimden ise, hadis eğitimi almıştır. Râfî, *et-Tedvîn*, I, 337.

¹⁹⁰ Nisâbur'lu hatiplerden olup babası ve iki amcasından eğitim görmüştür. Hicri 460 senesinde dünyaya gelmiştir. Hicri 546 senesinde de vefat etmiştir. Sübkî, *Tabakât*, VII, 329.

‘Attârî gibi şahsiyetlerden fıkıh ve hadis dersleri almıştır.¹⁹¹ Daha sonra da Kazvîn’e dönerek burada hadis ve fıkıh dersleri okutmuştur. O, hocalarından almış olduğu dersler sayesinde Şâfiî mezhebinde uzmanlaşmıştır. Hicri 580 senesinin Ramazan ayının yedinci gecesi Çarşamba günü vefat etmiştir.¹⁹²

Râfiî, babası Ebu’l-Fadl’ın ahlakı, takvası ve ilme olan azmi ile ilgili şunları söyler: “Babam Ebu’l-Fadl ahlaklı, iffet ve yürek sahibi, ilim ve ibadette ciddiyeti esas alan, dinine bağlı, insanlar tarafından saygın, akıcı dili olan ve hıfz, zabt, itkan, beyan, fehm, dirayet ve rivayet yönleriyle ilimde usta biridir. O, küçük yaşlarda iken Kazvîn’de fıkıh ve hadis eğitimi almıştır. Daha sonra Kazvîn’den Rey şehrine, oradan da Bağdat ve Nîsâbur şehirlerine giderek ilim elde etmiştir. Onun hocaları, sahip olduğu ahlak ve erdeminden dolayı ona saygı göstermişlerdir. Tekrar Kazvîn’e dönerek tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında tasniflerde bulunmuştur.”¹⁹³ Nitekim Râfiî, babasının ilmin farklı alanlarında tasnif ettiği eserlerden en önemlilerini şu şekilde izah etmiştir:

- a) *et-Tahsîl fî Tefsîri’t-Tenzîl*: Kıraat ilminin vecih ve illetlerini, şeyhlerin hikâyelerini ve meşhur tefsirlerin özetini ihtiva eden otuz ciltlik bir kitaptır.
- b) *el-Hâvi’l-Usûl min Ahbâri Resulillah*: Hadis ilminde temel kabul edilen İmâm Mâlik’in *Muvattâ’*ı, Şâfiî’nin *Müsned*’i, Buhârî-Müslim’in *sahih*’inde Tirmizî, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce’nin *sünen ve cami*’leri ve yer alan hadislerin çoğunu barındıran hadis kitabıdır.
- c) *Tuhfetu’l-Ğuzât ve Nuzhetu’l-Hudât*.
- d) *Fedâilu’ş-Şuhûru’s-Selâse*: Recep, Şaban ve Ramazan aylarının faziletine dair bilgiler içerir.

¹⁹¹ Râfiî’nin babasının fıkıh ve hadis dersleri aldığı hocaların tamamı hakkında bilgi alabilmek için bk., Râfiî, *et-Tedvîn*, I, 335-350.

¹⁹² Râfiî, *et-Tedvîn*, I, 334-335; Dübeysî, Hâfiz Ebû Abdillâh Muhammed b. Saîd, *Zeylu Târîhi Medîneti’s-Selâm*, thk., Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf, Daru’l-Ğarbi’l-İslâmî, Beyrût, 2006, I, 429-430; İbn Salâh, *Tabakât*, II, 857; Sübkî, *Tabakât*, VI, 131; Zehebî, *Siyer*, XXI, 97; A.mlf., *Târîhu’l-İslâm ve Vefeyâti’l-Meşâhiri ve’l-A’lâm*, thk., Ömer Abdüsselam Tedmürî, Daru’l-Kütübî’l-‘Arabî, Beyrut, 1996, XL, 315-316; Safedî, *el-Vâfi*, III, 230; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 18; Dâvûdî, *Tabakât*, II, 188; Hüseyinî, *Tabakât*, s., 211; Tosun, *el-‘Azîz*, s., 32-33.

¹⁹³ Râfiî, *et-Tedvîn*, I, 331-335; Sübkî, *Tabakât*, VI, 131-132; İbnü’l-Mülakkın, *el-Bedru’l-Münîr*, I, 337-338; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 18; Hüseyinî, *Tabakât*, s., 211.

e) *Cem ‘u’l-Ahbâri’l-Vârideti fî Telkîni’l-Muhtasar*.¹⁹⁴

Bunların yanı sıra usûl ilmine dair talikleri, hadis ilmine dair *Erba‘în*’i, Nisâbur’da kaleme aldığı ihtilaflı konulara dair *Muhtasar*’ı, Farsça dili ile telif ettiği peygamberler ve padişahların tarihçelerini konu edinen eseri mevcuttur.¹⁹⁵

Ancak yapılan incelemeler neticesinde Râfî’nin babasının telif ettiği eserlere matbu‘ (basılı) ya da mahtût (el yazma) hiç bir şekilde rastlanmamıştır. Sadece Râfî’nin *et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn* adlı eserinde isimleri yer almaktadır.¹⁹⁶

Râfî’nin annesinin adı Safiyye binti el-Îmâm Es‘ad ez-Zâkânî’dir.¹⁹⁷ Hicri 553 senesinin Safer ayında evlenmiştir.¹⁹⁸ Annesi de diğer aile fertleri gibi ilim erbabı kişilerdendir. Nitekim daha öncede belirtildiği üzere Râfî, annesinden de ilim öğrenmiştir. Çünkü Râfî’nin annesi de aynen babası gibi ilim ehli kişilerden olup özellikle de dayısı Ahmed b. İsmail et-Tâlkânî başta olmak üzere İsfehân, Bağdat ve Nisâbur’da bulunan birçok hadis hocalarından icâzet aldığı rivayet edilmiştir.¹⁹⁹ Bunun yanında İbnü’l-Mülakkın da, Râfî’nin *Emâliye* adlı eserinde yukarıda anlatılanlarla ilgili olarak annesi hakkında şu ifadelere yer verdiğini nakleder: “Annem Safiye İsfehân, Bağdat ve Nisâbur’da bir grup şeyhten hadis alanında icâzet olarak rivayetlerde bulunmuştur. Ancak annemin dayısı Ahmed b. İsmail annemin eğitimine diğerlerinden daha çok katkıda bulunmuştur. Annem gibi ilimde aslî olan bir bayanı görmedim. O, mütedeyyin, Allah’tan hakkıyla korkan, farz ilimleri bilen, Kur’an’ı çokça okuyan, yumuşak kalpli, zorluklara tahammül eden, gücü yettiğinde yetim ve cariyeleri gözetten biridir. Babası ise, ilmî manada kendisine danışılan, Şâfî mezhebinin görüşlerini ve vecihlerini hıfzeden, fetvada usta biridir. Aynı şekilde annemin annesi olan Züleyhâ bintü’l-Kâdî İsmail b. Yûsuf da fıkıhta ilerlemiştir. Zira nenem, kadınların başkalarına sormaktan çekindikleri hayız ve iddet gibi fikhî sorulara lafız ve hat bakımından fetvalarda bulunurdu. Aynı şekilde annemin erkek kardeşleri de ülkede muteber sayılabilecek meşhur imamlardandır. Annemin dedesi

¹⁹⁴ Râfî, *et-Tedvîn*, I, 377.

¹⁹⁵ Râfî, *et-Tedvîn*, I, 378.

¹⁹⁶ İbnü’l-Müstevfî, *Târihu Erbil*, II, 89; Aziz, “Hayatu’l-Îmâm Ebi’l-Kâsım”, s., 296.

¹⁹⁷ İbnü’l-Mülakkın, Râfî’nin annesinin nisbetini er-Rukânî olarak ele almıştır. İbnü’l-Mülakkın, *el-Bedru’l-Münîr*, I, 340.

¹⁹⁸ Râfî, *et-Tedvîn*, I, 334.

¹⁹⁹ Çayzân, “el-Muharrer”, XLI, 1257.

el-Kâdî İsmail b. Yûsuf ise, Ebu'l-Mehâsin er-Rûyânî'den hadis ve fıkıh dersleri alan, ilim ehli aynı zamanda ibadetlerinde samimi biridir.”²⁰⁰

Râfî'nin bir kız ve bir erkek olmak üzere iki çocuğu vardır. Lakabı Azizuddîn olan Muhammed adını verdiği oğlu, babası Râfî'den hadis rivayetinde bulunmuştur. Terâcim kaynaklarında ismi zikredilmeyen kız çocuğu ise, Kazvîn şehrinin ilmî manada ileri gelenlerinden biri ile evli olduğu zikredilmektedir.²⁰¹

İbnü'l-Mülakkın, Râfî'nin Muhammed adında bir tane kardeşinin olduğunu söylemektedir.²⁰²

Ancak Râfî eserinde, babası tarafından fıkıh ve hadis dersleri alan talebeleri ile ilgili özel bir fasıl ayırmıştır. Bu fasılda Râfî'nin, babasından ders alan kişileri sıralarken kardeşi Muhammed'in dışında Abdurrahman'ı da zikretmesiyle iki erkek kardeşinin olduğunu anlamaktayız.²⁰³

Kardeşi Muhammed, hicri 560 yılında doğmuştur. Ebu'l-Kâsım b. Fadlân'dan fıkıh, babasından da hadis dersleri almıştır. İlim öğrenmek için İsfahân, Irak, Azerbaycan ve Rey bölgelerine giderek eğitimini tamamlamıştır. Nasrullah el-Kazzâz ve İbnü'l-Cevzî'den özel olarak hadis dersleri aldıktan sonra İbnü'l-Bettî'den de icâzet aldıktan sonra tefsir, hadis, fıkıh ve edebiyat dallarında teliflerde bulunmuştur. Daha sonra da Nizamiye vakıflar sorumluluğu görevini üstlenmiştir. Hicri 628 senesinde yaklaşık yetmiş yaşlarında iken vefat etmiştir.²⁰⁴

Abdurrahman ise, babası ve diğer hocalarından hadis ve fıkıh dersleri almıştır. Daha sonra abisi Râfî özel olarak Abdurrahman'ın eğitimiyle ilgilenmiştir. Hicri 615'te vefat etmiştir.²⁰⁵

Râfî'nin birkaç tane de kız kardeşi mevcut olup ancak aile terbiyesi dışında Râfî gibi ilimle iştigal etmemişlerdir. Nitekim İbnü'l-Mülakkın, Râfî'nin annesinin vasıflarını sıraladıktan sonra Râfî'den şunları nakleder: “o, ömrünün yarısını birkaç tane kız çocuklarını terbiye etmek için harcamıştır. Ancak kız kardeşlerim, Allah'ın hükmü gereği annelerini mahzun bir şekilde bırakıp gitmişlerdir. (ölmüşlerdir)”²⁰⁶

²⁰⁰ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 340-343.

²⁰¹ Aziz, “Hayatu'l-İmâm Ebi'l-Kâsım”, s., 296.

²⁰² İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 343.

²⁰³ Râfî, *et-Tedvîn*, I, 372.

²⁰⁴ Safedî, *el-Vâfî*, I, 128; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 343.

²⁰⁵ Râfî, *el-Muharrer fî Furû'i's-Şâfiî*, thk., Ebû Yakûb Neş'et b. Kemâl, Daru's-Selâm, 2013, I, 50-51. Mukaddime (Ebû Yakûb Neş'et b. Kemâl).

²⁰⁶ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 343.

2.10. Belli Başlı Hocaları

Kişinin ilmî seviyesi ve itibarı, hocalarının ve ilimde nisbeti bulunduğu âlimler halkasının bilinmesiyle değer kazanır ve muteber olur.

İnsanlığın başlangıcından itibaren ilim, hoca-talebe, usta-çırak sistemi ile aktarılmış ve geliştirilmiştir. Daha sonra da günümüze kadar gelmiştir. Bununla birlikte ilim ve bilginin günümüze kadar gelmesinde mümtaz hocaların seçkin talebeler yetiştirmeleri yer almıştır.

Bu yüzden kişinin kendilerinden ilim öğrendiği âlimler şeceresini bilmek, o kişiyi tanıma ve değerlendirmeye tabi tutmada başvurulacak en önemli ölçüttür.²⁰⁷

Nevevî bu konu da şöyle demektedir: “fakih ve Mütefakkih’in (fikh öğrenmek isteyen), şeyhler silsilesinin bilinmesi gerekli ve önemlidir. Ondan cahil olmak ise kabîh sayılır.”²⁰⁸

Kuşkusuz Râfî’nin, haiz olduğu ilimden ve telif ettiği eserlerinden anlaşılacağı üzere alanında uzman kişilerce yetiştirilmiştir. Dolayısıyla Râfî’yi bu anlamda zenginleştiren onu dönemin İmâmı, müftüsü, İran ve Arap diyarlarının âlimi yapan ve en önemlisi Şâfî mezhebinin “Şeyhan” yani iki şeyhinden biri olmasına rehber olup kılavuzluk eden hocalarının ilmî yaşantılarına değinerek bir nebze de olsa okuyucuya fayda sağlayacağı kanaatindeyiz.

Muhammed b. Abdilkerîm el-Kazvî er-Râfî: Râfî el-Kazvî’nin ilk ve en önemli hocalarından birisi babasıdır. Babasının doğumu, ilmi gayretleri, ders aldığı hocaları, yetiştirdiği öğrencileri ve vefatına dair bilgilere Râfî el-Kazvî’nin ailesi başlığı altında daha önce değindiğimizden dolayı bunları tekrar izah etmeye gerek duymadık.

Ebu’l-Hayr Ahmed et-Tâlkânî: Asıl adı, Ahmed b. İsmâil b. Yûsuf b. Muhammed b. el-‘Abbâs et-Tâlkânî²⁰⁹ Radiyyuddîn el-Kazvî eş-Şâfî’dir. İtikatta Eş‘ariyye ekolündendir.²¹⁰ Hicri 512 senesinde²¹¹ dünyaya gelmiştir. Râfî’nin

²⁰⁷ Koçyiğit, Yakup, *Muhyiddin en-Nevevi’nin Hayatı, Eserleri ve Sahih-i Müslim Şerhindeki Metodu*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1989, s., 29.

²⁰⁸ Nevevî, *Tehzîb*, I, 18.

²⁰⁹ Tâlkân, Kazvî yakınlarında bulunan bir vilayettir. Suyûtî, *Tabakât*, s., 23.

²¹⁰ Fitnelerin kızıştığı dönemde bir aşure gününde Nizamiye medresesinde oturduğu sıralarda Eş‘ari ekolünden olduğu için Yezîd b. Muaviye’yi tel’în etmesi istenir. Ancak et-Tâlkânî, onun müctehid olduğunu söyleyerek bu isteği reddeder. Dönemin fakihlerinden hakkında tazir kararı çıkarılması talep edilir ve yirmi kırbaç cezaya çarptırılır. İbn Tağrıberdî, Cemâluddîn Ebu’l-Mehâsin Yûsuf, *en-Nucûmu’z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve’l-Kâhire*, Daru’l-Kütüb, Mısır, VI, 590.

babasından sonra en çok ilim aldığı hocalarından biri olup nesep bakımından annesinin dayısı aynı zamanda sütbabasıdır. İran'da ilim erbabı olarak tanınırdı. Râfî *Emâlî* eserinde hem hocası hem de annesinin dayısından şöyle bahseder: “Onun adı Ahmed b. İsmâil b. Yûsuf b. Muhammed b. el-‘Abbâs et-Tâlkânî el-Kazvîni”dir. Künyesi ise Ebu'l-Hayr'dır. Hayır işleyenlerin lideri olup fıkıh ilimlerinden hıfz, cem‘, neşr bakımından ta‘lîm, tezkîr ve tasnif ile tam anlamıyla payidar biridir. Yanında hadis okunduğu vakit hata bulsa okuyanı derhal düzeltmesi için uyarırmış. Avam ve havas herkes tarafından muteber sayılmıştır. İlminden dolayı şöhreti her yere yayılmış, yüce makamlara ulaşmıştır. Bir müddet Bağdat Nizamiye medresesinde tedrisat görevini üstlenmiştir.²¹² Dönemin halifesi tarafından ilmi konularda kendisine danışılmış ve saygıya mazhar olmuştur.²¹³ O, haftada üç defa ilmi oturumlar düzenlerdi. Hicri 590 senesi Muharrem ayının on ikinci günü Hz. Peygamber’e nazil olan en son ayetleri minberde sıralayıp insanlara Hz. Peygamber’in bu ayetin²¹⁴ nüzulünden sonra sadece yedi gün yaşadığını hatırlattı. Bunu söyledikten sonra humma hastalığına yakalandı ve bir hafta sonra Cuma günü vefat etti. Bu ise karşılaşılması şaşırılacak türden bir durumdur. Şöyle ki, ona ahirete irtihal edeceği sanki önceden bildirilmişti. Cumartesi günü defnedildi. Bense dayımın halini tefekkür ederek o günün sabahı taziye için erkenden evden çıkmıştım. Birden düşünmeksizin ve görmeksizin sanki biri benimle **لَوْفَاةٍ * بَكَتِ الْعُلُومُ بَوَيْلَهَا وَعَوِيلَهَا** “Ahmed b. İsmail’in vefatı adına * ilimler ahu vah ederek ağladılar” şeklinde konuşuyordu.²¹⁵

Suyûtî, İbn Neccâr’ın Ahmed et-Tâlkânî hakkında şunları aktardığını söyler: “Ahmed et-Tâlkânî, Şâfî fakihlerinin reisi olup usûl, tefsir, vaaz ve ihtilaflı konularda imamdır. Hadis alanında telifte bulunmuştur. Ebû Abdillâh el-Furâvî,²¹⁶ Zâhir eş-Şehhâmî,²¹⁷ Hibetullah es-Seyyidî,²¹⁸ İbrahim b. Abdilmelik el-Kazvîni²¹⁹

²¹¹ 511 senesinde diyenler de var. İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 28.

²¹² Hicri 569 yılından 580 ‘e kadar bu görevi yürütmüştür. İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 29.

²¹³ Bağdat’taki Bedru’ş-Şerîf kapısında ilk vaaz veren kişi Ahmed et-Tâlkânî’dir. Bu kapıda insanlar ve dönemin halifesi Müstadi’-Billâh hazır bulunur şeyhin vaazlarını dinlemiş. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLII, 370-371.

²¹⁴ Bakara, 2/281.

²¹⁵ Zehebî, *Siyer*, XXI, 191-193; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 341-342.

²¹⁶ Asıl adı, Muhammed b. el-Fadl b. Ahmed el-Furâvî’dir. Harem’in fakihlerinden olup tefsir ve usûlde usta olmuştur. Hicri 530 senesinde vefat etmiştir. Suyûtî, *Tabakât*, s., 23.

²¹⁷ Asıl adı, Zâhir b. Tâhir Ebu'l-Kâsım eş-Şehhâmî en-Nisâbü’rî olup Horasan müsnetlerinden. Hadis yolculuğu yapıp yaklaşık bin meclis not etmiştir. Hicri 533 senesinde vefat etmiştir. Suyûtî, *Tabakât*, s., 23.

ve Ebü'l-Feth el-Bettî²²⁰ gibi birçok âlimden hadis dersleri işitmiş, Melekdâd ve Muhammed b. Yahyâ'dan²²¹ da fıkıh öğrenmiştir. Daha sonra Kâzvin ve Bağdat'ta İbnü'l-Cevzî ile birlikte h. 511 senesinde vaaz ve dersler vermiştir. O, namazına düşkün, her daim oruçlu ve ibadet ehli biriydi. Her gün Kuran'ı baştan sona hatmederdi.²²² Müslim'in *Sahih*'i, İshâk'ın *Müsned*'i, Hâkim'in *Târîhu Nisâbur*'u Beyhâkî'nin *Sünen-i Kebîr*'i, *Delâilu'n-Nübuvvet*'i ve *el-Ba'su ve'n-Nuşûr*'u gibi büyük meşayihlerin eserlerini hadis dersleri olarak okutmuştur.²²³

Aynı şekilde Suyûtî, İbn ed-Dübeysî'nin²²⁴ ve Muvaffâk Abdullatîf'in²²⁵ de Ahmed et-Tâlkânî ile ilgili olarak şunları söylediklerini nakleder: "İlmî manada problemlili görünen konuları bilmede usta biridir. Bir müçtehidin aylık olarak mütalaa ettiği eserleri o, bir gün bir gecede gözden geçirirdi. Doksan yaşında vefat etmiştir."²²⁶

İbnü'd-Dübeysî, Muhammed b. Alî b. Ebî Sehl el-Vâsîtî, el-Muvaffak Abdullatîf b. Yûsuf et-Tâlkânî'den birçok rivayette bulunmuşlardır.²²⁷

*Et-Tibyân fî Mesâili'l-Kur'ân fî'r-Reddi 'ala'l-Hulûliyye ve'l-Cehmiyye ve'l-Kâ'ilîne bi Halkı'l-Kur'ân, el-Beyân fî Mesâ'ili'l-Ku'rân,*²²⁸ *Hazâ'iru'l-Kudus, Hasâ'isu's-Sivâk*, Farsça kaleme aldığı *Mefâtihu'l-'Atiyyât Meğâlîku'l-Beliyyât fî'l-Ezkâri ve'd-De'avât* ve *Tâ'rîfu'l-Ashâb Sevâu's-Sebîl* adlı eserleri bulunmaktadır. Hicri 589 senesinde²²⁹ vefat etmiştir.²³⁰

²¹⁸ Asıl adı, Hibetullah b. Sehl es-Seyyidî Ebû Muhammed el-Bistâmî en-Nisâbûrî'dir. Fıkıhçı bir kimliğe sahip salih ve abidlerdendir. Hicri 533 senesinde vefat etmiştir. Suyûtî, *Tabakât*, s., 23.

²¹⁹ Asıl adı, Ebû İshâk İbrahim b. Abdilmelik b. Muhammed el-Kazvînî'dir. Hicri 540 senesinde doğmuştur. Kıraat âlimidir. İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 28.

²²⁰ Asıl adı, Muhammed b. Abdilbâkî b. Ahmed b. Süleyman el-Bağdâdî Ebü'l-Feth el-Bettî'dir. Irak hadisçilerindendir. İffetli, mütedeyyin ve rivayet etmeyi seven biridir. H. 564 senesinde de vefat etmiştir. Suyûtî, *Tabakât*, s., 23.

²²¹ Asıl adı, Muhammed b. Yahyâ b. Mansûr Ebû Sa'îd en-Nisâbûrî'dir. Hicri 476 senesinde doğmuş olup Gazzâlî'nin öğrencisidir. Fıkıh Gazzâlî'den öğrenmiştir. Birçok eseri vardır. Onlardan biri de *el-Muhît fî Şerhi'l-Vasît, el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf*tır. H. 548 de vefat etmiştir. Suyûtî, *Tabakât*, s., 24.

²²² Suyûtî, *Tabakât*, s., 23-24.

²²³ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLII, 370.

²²⁴ Asıl adı, Muhammed b. Sa'îd b. Yahyâ b. Alî b. el-Haccâc Ebû Abdillâh el-Vâsîtî olup künyesi ise İbn ed-Dübeysî'dir. Hadis, edebiyat ve şiir alanında oldukça uzmandır. Vâsît ve Bağdat şehirlerini anlatan tarih kitapları mevcuttur. H. 637 de vefat etmiştir. Ahmed et-Tâlkânî'den icâzet almıştır. İbnü'l-Müstevfî, *Târîhu Erbil*, II, 30; Suyûtî, *Tabakât*, s., 24.

²²⁵ Asıl adı, Abdullatîf Yûsuf b. Muhammed Muvaffakuddîn el-Bağdâdî eş-Şâfiî olup h. 557 yılında doğmuştur. Dil, tıp ve tarih alanlarında birçok eseri mevcuttur. H. 629 senesinde vefat etmiştir. Suyûtî, *Tabakât*, s., 24.

²²⁶ Suyûtî, *Tabakât*, s., 24.

²²⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLII, 371.

²²⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 29.

²²⁹ Hicri 590 senesinde vefat ettiği de rivayet edilmektedir. İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 29.

Muhammed b. Abdalbâkî İbnü'l-Bettî el-Bağdâdî: Asıl adı, Muhammed b. Abdalbâkî b. Ahmed b. Selmân²³¹ el-Bağdâdî el-Hâcib'dir. Ancak İbnü'l-Bettî künyesi ile şöhret bulmuştur. Irak hadisçilerinden olup h. 477 senesinde doğmuştur. Henüz kendisi küçükken babası eğitimine özen göstererek sadece Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed ez-Zeynebî'den icâzet almıştır. Muvaffakuddîn, İbnü'l-Bettî'nin döneminin Bağdat halkının şeyhi, İbn Neccâr ise, onun ilmi yaymada aşırı hırslı ve doğru sözlü olduğunu söylerler. İbnü'l-Bettî, okuduğu ilim kitaplarını satın alarak ya da istinsah yaparak elde etmeye gayret gösteren mütedeyyin, iffetli biri ve rivayetlerde bulunmayı seven doğru sözlü bir kişiliğe sahiptir. Asım b. el-Hasen el-'Asmî, Mâlik b. Ahmed el-Banyâsî, Alî b. Muhammed b. Muhammed el-Enbârî, Rizkullâh et-Temînî, Abdullah b. Alî b. Zikrî ed-Dekkâk, Tırâd ez-Zeynebî ve Ebu'l-Fadl b. Hayrûn gibi birçok şeyhten ders işitmiştir. İbn 'Asâkir, Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Şeyh Muvaffak, Fahrüddîn Muhammed b. Teymiye, Şihâb Ebû Hafis es-Sühreverdî, Alî b. Ebi'l-Ferec b. el-Cevzî, Muhammed b. Behrûz et-Tabîb, Reşîd b. Mesleme, İbn Nasır ve Sa'du'l-Hayr gibi birçok âlim de İbnü'l-Bettî'den dersler işitip rivayetlerde bulunmuştur. Hicri 564 senesinde seksen yedi yaşında vefat etmiştir.²³²

Ebu'l-'Alâ' el-Attâr el-Hemezânî: Asıl adı, el-Hâfız Ebu'l-'Alâ' b. Sehl el-Attâr el-Hasen b. Ahmed el-Hemezânî'dir. Hicri 488²³³ senesi Zilhicce ayının on dördüncü günü doğmuştur. Attar lakabının kendisine hangi sebeple verildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak babasının ticaretle uğraştığı dikkate alınarak bunun aileden gelme bir lakap olduğu söylenebilir.²³⁴ Hanbelî mezhebine mensup olup Hemezân'ın kurrası,²³⁵ çağının muhaddisi ve hafızlarındandır. İlim elde etmek için İsfahân, Nisâbur ve Bağdat'a birden fazla yolculuk yaparak kıraat ve hadis ilimlerini Ebu Alî el-Haddâd'dan²³⁶ almıştır. Gününü ikiye bölerek birinde hadis diğesinde de kıraat çalışmalarını yapmıştır. Vâsıt ve Bağdat illerinde el-Kalânisî başta olmak

²³⁰ Bağdâdî, İsmâîl Paşa, *Hedîyyetü'l-'Arifîn*, Beyrût, 1951, I, 88; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 96-97.

²³¹ Bazı kaynaklarda Süleymân diye zikredilmiştir. Zehebî, *el'İber*, III, 44; İbnü'l'Îmâd, *Şezerât*, VI, 354.

²³² Zehebî, *Siyer*, XX, 481-483; A.mlf., *el-'İber*, III, 44; A.mlf., *Târîhu'l-İslâm*, XXII, 326-327; İbnü'l'Îmâd, *Şezerât*, VI, 354; İbn Tağrıberdî, *Nucûm*, V, 382.

²³³ Dâvûdî, doğum tarihinin h. 483 olduğunu söyler. Dâvûdî, *Tabakât*, I, 132.

²³⁴ Altıkulaç, Tayyar, "Ebü'l-'Alâ' el-Hemedânî", *DİA*, 1994, X, 286.

²³⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 181.

²³⁶ Asıl adı, Hasan b. el-Hasan el-Esbihânî olup h. 419 senesi Şaban ayında doğmuştur. İsfahân şeyhlerinden olup *Târîhu Esbihân*, *Ma'rifetu's-Sahabe*, *Ulûmu'l-Hadîs*, *el-Hulefâu'r-Râşidîn* ve kendisi için tahrîc ettiği *Mu'cem*'i yanında başka eserleri de vardır. Hicri 515 senesi Zilhicce ayının yirmi altısında vefat etmiştir. Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 181; Kehhâle, *Mu'cem*, I, 534.

üzere Ebû Abdillâh el-Bârî ve Ebû Bekr el-Mezrefî'nin de içinde bulunduğu bir grup şeyhten kıraat eğitimi almıştır. Ebu'l-Kâsım b. Beyân, Ebû Alî b. Nebhân ve Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Fadl el-Furâvî gibi şahsiyetlerden dersler işitmiştir. Ebû Ahmed b. Sekîne, Ebu'l-Hasen b. ed-Debbâs ve Muhammed b. Muhammed el-Keyyâl Ebu'l-'Alâ'dan rivayet dersi almıştır. Kendisinden birçok âlim söz etmiştir. Nitekim İbnü'l-'Îmâd, Ebu'l-'Alâ hakkında el-Hâfız Abdulkadir er-Ruhâvî'nin şu sözlerini nakleder: "Neredeyse birçok asırda Şeyhimiz Ebu'l-'Alâ gibi birini bulmak imkansızdır. O, h. 495 senesinde ilk dersi Abdurrahman b. Hamd ed-Dûnî'den işitmiştir. O, hadis literatüründe var olan nesepleri, tarihleri, isimleri, künyeleri, kıssaları ve siyerleri hıfz etmede akranlarını geçmiştir." Aynı zamanda Ebu'l-'Alâ, Arap dili ve gramerinde imâm olma vasfını haiz olmuştur. Zira onun, Arap dili ile ilgili kaleme alınan *el-Cemhere* adlı kitabı ezberlediği rivayet edilmektedir. Bu alanda da kendisi gibi imâm vasfını elde eden talebeler yetiştirmiştir. Nitekim onun öğrencilerinden birinin, Herevî'nin Arap dili üzerine kaleme aldığı *el-Ğarîbeyn* kitabını hıfz etmiştir.²³⁷

Ebu'l-'Alâ'nın babası tüccar biridir. Babasından kalan mirasın hepsini dağıtmıştır. Ebu'l-'Alâ, maddi durumu çok iyi olmakla beraber eline geçen parayı biriktirmeyip talebelerinin ihtiyaçlarına harcar, bu sebeple de zaman zaman borçlanırdı. Vefât ettiği zaman evi satılarak borçları ödendi. Derin ilmi yanında güzel ahlakı ve cömertliğiyle etrafının sevgi ve saygısını kazanan Ebu'l-'Alâ'nın koyu bir Hanbelî oluşu, Mutezile çevreler tarafından bile kendisine saygı duyulmasına engel teşkil etmedi. Her daim izzeti, erdemi, güzel ahlakı, gariplere ikramı ve sahip olduğu şeyleri infâk ederek cömertliği kendine düstur edinmiştir. Sünnete o kadar bağlıydı ki, biri mescide sol ayakla girdiğinde onu tatlı dille mescitten çıkarır sağ ayakla girmesi gerektiğini söylerdi. Hiçbir şeye abdestsiz dokunmaz ve kibleye yönelmeden de dua etmezdi. Allah adına yapacağı bir şeyde hiçbir zaman vezirlerden korkmaz, kınayanın kınamasından da asla çekinmezdi. Onun bulunduğu ortamda hiç kimsenin kötü davranışta bulunması mümkün olamazdı. Kaynaklarda kerametlerine, menkıbelerine ve kendisini övmek için kaleme alınmış şiirlere geniş şekilde yer

²³⁷ İbnü'l-'Îmâd, *Şezerât*, VI, 382-383.

verilen Ebu'l-'Alâ', hicri 569 senesinde seksen yaşında vefat ederek kendi mescidine defnedildi.²³⁸

Ebu'l-'Alâ'nın *Ğayetu'l-İhtisâr fi'l-Kıraâti'l-'Aşr li Eimmeti'l-Emsâr, Kitabu't-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd, el-Hâdî ilâ Ma'rifeti'l-Mekâtî' ve'l-Mebâdî' fî Resmi'l-Mushafi, Kitâbu'l-Eden fî Hisâni'l-Hadîs, Kıraâtu Ebî Hanîfe en-Nu'mân Zâdû'l-Müsâfir* (elli ciltlik tefsir kitabı) ve *Müfredâtu'l-Kurrâ'* gibi daha birçok eseri ağırlıklı olarak kıraat üzerine iken, menkıbe ve âdabı konu edinen telifâtları da mevcuttur.²³⁹

Ebû Hâmid Abdullah b. Ebi'l-Futûh el-Kazvînî: İlim tahsil etmek adına Nisâbur'a birçok rihlet gerçekleştirerek Bağdat ve Nisâbur'da bulunan Muhammed b. Yahyâ ve Âlî Ebu'l-Mehâsin ve Yûsuf b. Bundâr ed-Dımaşkî gibi fakih kimlikleri ağır basan şeyhlerden fıkıh eğitimi almıştır. Yine Ebu'l-Fadl el-Urmevî, İbn Nasır el-Hâfız ve bir grup hocadan dersler işitmiştir. İlmî kişiliği ile her daim Kazvîn'de hadis dersleri veren ve Râfî el-Kazvînî gibi birçok öğrenci yetiştiren fakih ve muhaddis bir âlimdir. Râfî'nin babasının akranlarından. Râfî'nin babasından *Câmi'u't-Tirmizî*'yi okumuş ve Râfî ise bu zattan *Sünenü'n-Nesâî*'yi ders olarak dinlemiştir. Hicri 585 senesinde vefat etmiştir.²⁴⁰

Ebû Zur'a Tâhir b. el-Hâfız Muhammed el-Makdîsî: Hicri 480 ya da 481 senesinde Rey'de dünyaya gelmiştir. İlimde son derece mükemmel biridir. İlk eğitimine babası Muhammed b. Tâhir'in yanında başlamıştır. Ayrıca o, Rey'de Ebû Mansûr Muhammed b. el-Hüseyn el-Mukavvimî, es-Sellâmekkî b. Mansûr el-Kerecî, Sâve şehrinde Muhammed b. Ahmed el-Kâmilî, Hemezân'da 'Abdûs b. Abdillâh b. 'Abdûs ve Bağdat'ta da Ebu'l-Hasen b. el-'Allâf ve Ebu'l-Kâsım b. Beyân'dan dersler işitmiştir. Hadis derslerini verebilir anlamına gelen icâzeti ise, el-Mukavvimî'den almıştır. Birçok kez hacca gitmiştir. Bağdat'a gelerek *Müsnedü's-Şâfiî, Sünenü'n-Nesâî* ve *Sünenü İbn Mâce*'yi öğrencilerine ders olarak okutmuştur. Abdurrahman b. Hamd ed-Dûnî'den öğrendiği *Sünenü'n-Nesâî*'yi hadis derslerinde okutmuştur. Es-Sem'anî, Ahmed b. Salih el-Cîlî, Ebû Muhammed b. Kudâme, Ebû Hafs es-Sühreverdî gibi birçok öğrenci, kendisinden hadis dersleri almıştır. Rivayete

²³⁸ Zehebî, *el-İber*, III, 56-57; A.mlf., *Siyer*, XXI, 40-46; Yâfi'î, *Mirât*, III, 294; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 382-384; Dâvûdî, *Tabakât*, I, 132-135; Altıkulaç, "Ebû'l-'Alâ' el-Hemedânî", X, 286-287;

²³⁹ Kehhâle, *Mu'cem*, I, 533-534; Altıkulaç, "Ebû'l-'Alâ' el-Hemedânî", X, 287.

²⁴⁰ Sübkî, *Tabakât*, VII, 142; Tosun, *el-'Azîz*, s., 36.

göre o, henüz küçük yaşlarda iken Ebû ‘Ubeyd’in *Fedâ’ilu’l-Kur’ân* adlı eserini hocası el-Mukavvîmî’den almıştır. Kendi hattıyla kaleme aldığı yaklaşık otuz çuval kitabı, Ebu’l-‘Alâ’ el-‘Attâr’a götürüp ona teslim etmiştir. Râfî el-Kazvî’ye hadis derslerini vermesi için icâzet vermiştir. Hicri 566 senesinde Hemezân’da yaklaşık doksan yaşlarında iken vefat etmiştir.²⁴¹

Müntecebüddîn el-Kummî: H. 504 yılında Rey şehrinde doğmuştur. Bâbeveyh soyundan gelmesi nedeniyle İbn Bâbeveyh, Kum asıllı olması hasebiyle Kummî ve Rey bölgesinde şeref manasına gelen Müntecebüddîn şeklinde anılmıştır. Eğitimini memleketinde tamamlamıştır. Gerek Rey’de gerekse ilmî seyahatleri için gittiği Isfehân, Bağdat, Hille, Hârizm, Taberistan, Kazvin, Kâşân ve Nîsâbur’da çok sayıda âlimden istifade etmiştir. Şeyh Ebû’l-Fütûh er- Râzî, İbn Nâsır es-Selâmî el-Bağdadî, Hibetullah b. Muhammed eş-Şeybânî, Ebû ‘Âmir Muhammed b. Sa’dûn ve Muhammed b. İbrâhim Sa’deveyh gibi birçok âliminden icâzet almıştır. Aynı şekilde o, ilmî birikimi neticesinde Rey’e gelen pek çok öğrenciye fayda sağlamıştır. En önemli talebeleri, Şâfîî fakîhi Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfîî ile akranı muhaddis Ebû Mûsâ el-Medînî’dir. Müntecebüddîn el-Kummî, hicri 585 yılının Şevval ayında Rey’de vefat etmiştir.²⁴²

Şehredâr b. Şîrveyh: Asıl adı, Şehredâr b. Şîrveyh b. Şehredâr b. Şîrveyh b. Fenâhserû b. Husrkân olup hicri 483 senesinde doğmuştur. Muhaddis ve edebiyatı oldukça iyi bilen biridir. İlk eğitimini babasından alarak ilim tahsili için İsfehân ve Bağdat’a gitmiştir. Gittiği yerlerde birçok hocadan dersler almıştır. Bu hocaların başında Ebu’l-Feth ‘Abdûs b. Abdillâh ve Mekkî b. Mansûr el-Kerecî yer alır. Oğlu Ebû Müslim b. Ahmed, Ebû Sehl b. Abdisselâm ve birçok talebe kendisinden ders işlemiştir. Râfîî’nin İbn Şîrveyh’ten icâzet aldığı söylenmektedir. *Fadlu’l-İlmi ve Âdâbuhu* ve *el-Firdevsu’l-Kebîr* adlarında iki eseri vardır. Hicri 558 senesinde vefat etmiştir.²⁴³

Muhammed b. Abdilkerîm el-Kerecî: Asıl adı, Ebu’l-Fadl Muhammed b. Abdilkerîm b. el-Hasen b. Alî b. İbrâhim b. Alî el-Kerecî’dir. Bu zat, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim b. Alî el-Kerecî, Muhammed b. Hâmid b. Kesîr, Şâfîîler’in

²⁴¹ Zehebî, *Siyer*, XX, 253-254; A.mlf., *el-İber*, III, 47; Yâfi’î, *Mirât*, III, 285; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 283. İbnü’l-İmâd, *Şezerât*, VI, 359.

²⁴² Öz, “Müntecebüddîn el-Kummî”, XXXII, 26.

²⁴³ Aziz, “Hayâtu’l-İmâm Ebi’l-Kâsım”, s., 306-307.

Üstâdı İbn Dâvûd ve daha birçok hocadan dersler işitmiştir. Aynı zamanda Râfî ve babası da bu zattan dersler almıştır. Nitekim Râfî şöyle der: “onunla karşılaştım ve ondan Halîl el-Hâfız’ın *Fedâ’ilu Kazvîn* adlı eserini dinledim. O bana kendisinden dinlediğim bütün konular için icâzet verdi.”²⁴⁴ Hicri 560 senesinde vefat etmiştir.²⁴⁵

Râfî’nin ders aldığı hocaların tabakât eserlerinde geniş şekliyle gerek hayatlarına gerekse ilim, züht ve bu uğurda vermiş oldukları gayretlerine dair bilgiler sunduk. Râfî’nin, ders halkalarında bulunduğu ancak haklarında detaylı bir şekilde bilgiye ulaşamadığımız hocaları ise şunlardır:

Ebu’l-Kerem el-Hemezânî²⁴⁶, Ali b. Ubeydullah er-Râzî²⁴⁷, Ahmed b. Hasnüveyh el-Kazvî²⁴⁸, Vâkıd b. Hâfîl, Leys b. Sa’d el-Hemezânî, Abdülvâhid b. Afî b. Muhammed, Afî b. el-Muhtâr b. Abdülvâhid el-‘Arbevî, Afî b. Sa’id el-Habbâr, Mübârek b. Abdîrahman, Muhammed b. Ebî Tâlib ed-Darîr, Muhammed b. Ahmed en-Nîsâburî, Yahyâ b. Sâbit el-Bakkâl, Ebû Abdillâh Muhammed b. en-Neccâr, Receb b. Mezkuûr b. Erneb ve Abdulazîz Halîl el-Halîlî.²⁴⁹

2.11. Belli Başlı Talebeleri

Tabakât eserlerinde Râfî el-Kazvî’ye talebe olan fakihlerin sayıları çok olmakla birlikte Râfî’nin hayatını ele alan tabakât eserlerinde sadece isimlerinin ele alındığını görmekteyiz. Bu yüzden Râfî’nin ilim ve mezhepteki konumunu daha iyi anlayabilmek adına elde dolaşan temel kaynaklar arasında Râfî’nin talebelerinin hayatları ve ilmî faaliyetlerine dair bilgileri bulduğumuz kadarıyla ele almaya çalışacağız.

el-Hâfız Zekiyuddîn Abdulazîm el-Munzîrî: Asıl adı, Abdulazîm b. Abdülkavî b. Abdillâh b. Selâme’dır. Lakabı Zekiyuddîn olup Abdulazîm Munzîrî diye meşhur olmuştur. Hicri 581 senesi Şaban ayı başında Mısır’ın Fustât şehrinde doğmuştur. Babası Mekke’de, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hüseyin el-Hirevî’den, Mısır’da Ebû Abdillâh Muhammed b. Hamd b. Hâmid’den hadis dersleri dinleyip

²⁴⁴ Râfî, *et-Tedvîn*, I, 327.

²⁴⁵ Aziz, “Hayâtu’l-İmâm Ebî’l-Kâsım”, s., 308.

²⁴⁶ Zehebî, *Siyer*, XXII, 253.

²⁴⁷ Râfî, *et-Tedvîn*, I, 374.

²⁴⁸ A.mlf., *et-Tedvîn*, I, 340.

²⁴⁹ İsimleri için İbnü’l-Mülakkın, *el-Bedru’l-Münîr*, I, 321-322. Ancak Abdulazîz Halîl el-Halîlî’yi Zehebî zikretmiştir. Zehebî, *Siyer*, XXII, 253.

rivayetlerde bulunmuştur. Babası, Abdulazîm Munzîrî'nin ilim öğrenmesi için her türlü çabayı sarf etmiştir. Ancak oğlu daha on bir yaşında iken babası vefat etmiştir. Abdulazîm Munzîrî, h. 591 senesinde ilim öğrenmeye başlamıştır. O, Mısır'daki birçok Hanbelî âlimlerden hadis dersleri almıştır. Nitekim Abdulazîm Munzîrî; "Kendisinden ilk hadis dersleri aldığım zat, Ebû Abdillâh Muahmmmed b. Hamd b. Hâmid olup, h. 591 senesi Ramazan ayında bana icâzet verdi", demektedir. Abdulazîm Munzîrî, evlerinin yanında bulunan mescidin İmâmı olan Sâlih Ebu's-Senâ Mahmûd b. Abdillâh b. Matruh'tan kıraat dersleri de almıştır. Aynı zamanda kıraat ilmini aldığı şeyhler arasında Şeyh Ebu's-Semâ Hâmid b. Ahmed Habd el-Ensâri el-Ertâhî'de yer almaktadır. Mısır'daki Nâsiriyye medresesinde Ziyâuddîn Ebu'l-Kâsım Abdurrahman'dan fıkıh eğitimi almıştır. Edebiyat ve Arûz ilimlerini de Ebu'l-İzz Muzaffer b. İbrahim, Edîb Ebu'l-Hüseyn Yahyâ b. Sâlim es-Sülemî ve Yâkût b. Abdullâh el-Hamevî gibi daha birçok şeyhten öğrenmiştir. İlim tahsili için Bağdat, İskenderiyye başta olmak üzere birçok şehre yolculuk yapmıştır. İskenderiyye'de Ebu Abdillâh Muhammed b. Ammâd el-Cezerî'den hadis dersleri dinleyip rivayette bulunmuştur. İskenderiyye'den Şâm'a geçerek Ebu Abdillâh Muhammed b. Ğassân el-Harecî, Mahmûd b. Muhammed, Sadruddîn Muhammed el-Cüveynî gibi birçok âlimden dersler almıştır.

Abdulazîm Munzîrî gittiği her yerde fırsat bulup ilim hocalarından ders almıştır. Nitekim o, h. 606 senesinde hac farızasını ifâ etmek üzere yola çıkar ve Medine'de Ebû Muhammed Ca'fer b. Muhammed el-İsfehânî ve Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Menzûr'u bulup hadis ilmi eğitimini almıştır. O, gittiği her yerden ciddi manada öğrenmiş olduğu ilimler neticesinde her hocasından icâzet almıştır. Aldığı icâzetler ile Fustât şehrinde bulunan Sâhibiyye medresesinde birçok öğrenci yetiştirmiştir. İcâzet verdiği öğrencileri arasında Ahmed b. Abdurrahman el-Kindî, Tâcuddîn Muhammed b. Ahmed, Kâdî Şemsuddîn b. Hallikân (*Vefeyâtu'l-Ayân* adlı eserin sahibi) gibi birçok kişi yer almaktadır. Muhaddis, tarihçi ve bir o kadar da fâkih'tir. Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed el-Kureşî, Ebu'l-Hüseyn b. Yahyâ en-Nahvî ve Râfî el-Kazvî gibi birçok kişiden dersler almıştır. Takvasıyla en üst zirveyi yakalayıp Veliyyullâh lakabına mazhar olmuştur. Fıkıhta ileri derece seviye katetmiştir. Nitekim o, sahih ve sakîm hadisleri bilme, ğarîb hadisleri dirayet etmede aynı zamanda râvîlerin isimlerini hıfz etmede güçlü bir kişiliğe sahiptir.

Nahiv ve hadis ilimlerinde hüccet olmuştur. Akranlarını ilmî manada her zaman geçmiştir. Kendisine Kâhire'deki Kâmiyye Hadis Okulu'nda meşihat görevi verilmiştir. O, ilme o kadar âşıktı ki, bir an olsun medreseden dışarı adımını dahi atmazmış. Kaynaklarda öğrencileri tarafından her zaman taltif edildiği görülmüştür. Kaleme aldığı eserleri ise şunlardır: *‘el-Mu‘cem, el-Muvafakât, Erba‘üne Hadîsen, Muhtasarı Sahihî Müslim* ve *Ebi Dâvûd*, (orijinal baskısı Şâm'da), *et-Tenbîh fi'l-Fıkh, et-Terğîb ve't-Terhîb*,²⁵⁰ *et-Tekmile li Vefeyâti'n-Nakale.*” Abdulazîm Munzîrî, hicri 656 senesi Zilkade ayının dördünde Mısır'da meşihatını (rektörlük) yaptığı Kâmiyye Hadis Okulun'da²⁵¹ vefat edip Şâm'daki Sefhu'l-Mukattam denilen kabristana defnedilmiştir.²⁵²

‘Azîzuddîn Muhammed: İbnü'l-Mülakkın, Râfî'nın ‘Azîzuddîn Muhammed adında oğluna semâ' yoluyla ders verdiğini zikreder. Nitekim İbnü'l-Mülakkın, İbn Hacer'in Râfî el-Kazvî'nin *el-'Azîz Şerhu'l-Vecîz* adlı kitabında yer alan bir isnad zincirinde, oğlunun isminin de geçtiğini aktarır. Ancak oğlunun hayatı ve ders aldığı hocalarıyla alakalı herhangi tabakât eserlerinde konu edinmediğini de söyler.²⁵³

Ebu's-Senâ Mahmud b. Ebî Said et-Tâvûsî: Râfî'nin kız kardeşinin oğludur. Hicri 588 senesinde doğmuştur. Halep'te Ebû Muhammed b. el-Üstâz, Ebu'l-Mehâsin b. Şeddâd gibi âlimlerden dersler işitmiştir. İbnü'l-Mülakkın ve Zehebî, eserlerinde bu zatın Râfî el-Kazvî'den icâzet aldığını ifade etmişlerdir.²⁵⁴ Hicri 672 senesinin Rebîu'l-Evvel ayında Kâhire'de vefat etmiştir.²⁵⁵

Ebu'l-Feth el-Kaysî: Asıl adı, Ebu'l-Feth Abdulhâdî b. Abdilkerîm b. Alî el-Kaysî el-Mısırî eş-Şâfî'dir. el-Mıkyâs Camii'nin hatibi olup aynı zamanda dönemin kurrarındandır. Hicri 577 senesinde doğmuştur. Kırâât-ı Seb'a'yı Ebu'l-Cûd ve el-Melîhî'nin yanında öğrenmiştir. Kâsım b. İbrahîm b. el-Mukaddesî başta olmak

²⁵⁰ İki ciltlik olup içeriğinde vaaz ve nasihatlerin konu edildiği hadis kitabıdır. İçerisinde yer alan hadisler, isnatlarıyla birlikte zayıf, hasen ve sahih olarak zikredilmiştir. İçerisinde yer alan râvîleri de harf sıralamasına uygun olarak not edilmiştir. İbn Hacer el-Askalanî ise bu kitabı kısaltmıştır. Hâcî Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 400.

²⁵¹ Tosun, *el-'Azîz*, s., 36.

²⁵² Zehebî, *Siyer*, XXIII, 319-323; A.mlf., *el-İber*, III, 281-282; Yâfî'î, *Mirât*, IV, 107; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 259-261; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 479-480; Ziriklî, *A'lâm*, IV, 30; Aziz, “Hayâtu'l-İmâm Ebi'l-Kâsım”, s., 310; Kandemir, M. Yaşar, “Münzirî”, *DİA*, 2006, XXXII, 35-37.

²⁵³ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 323.

²⁵⁴ Zehebî, *Siyer*, XXII, 253; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 323.

²⁵⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, L, 118.

üzere bir grup şeyhten²⁵⁶ dersler dinlemiştir. Ebû Tâlib b. ‘Avf, Ebû Tâlib Ahmed b. el-Müsellem el-Lehamî ve Râfî’den icâzet almıştır. Sadece onlardan rivayetlerde bulunmuştur. Hicri 671 senesi Şaban ayında doksan dört yaşında vefat etmiştir.²⁵⁷

İbn Sükkerî: Asıl adı, ‘Îmâduddîn Alî b. el-Fahr Abdulazîz b. Abdîrrahman b. Abdîlâfî el-Mısırî eş-Şâfî olup İbnü’s-Sükkerî ismiyle şöhret bulmuştur. Hicri 638 senesinde doğmuştur.²⁵⁸ Mısır kâdî’l-kudâtlığı yapmıştır. Ancak kendisinden yetimlerin paylarından borç verilmesi istenince bu talebi reddedip daha sonra da görevinden istifa etmiştir. el-Hâkim Camii hatıbliğini ve Kâhire’de bulunan Meşhedü’l-Hüseyn medresesinin müderrisliğini yaparak birçok dînî vazifede görev almıştır. Annesinin babası yani dedesi Şeyh Behâuddîn İbnü’l-Cümmeyzî, İbrahim b. Semâkâ, Ebu’l-Hasan Alî b. Halef el-Kûfî ve babası Fahrüddîn b. es-Sükkerî’den hadis dersleri alıp Dimaşk ve Kâhire’de hadis dersleri vermiştir. Şeyh Şihâbuddîn et-Tûsî ve Zâfir b. el-Hüseyn’den de fıkıh dersleri almıştır. Râfî el-Kazvînî’den de icâzet aldığı söylenmektedir. Hitabetinin güzelliğinden olmalı ki, dönemin halifesi Nâsır tarafından Tatar hükümdarına elçi olarak gönderilmiştir. Gazzâlî’nin *el-Vasît* adlı eseri üzerine haşiyeler yazmıştır. Hicri 713 senesinde Safer ayının yirmi altısı Cuma gününde yetmiş dört yaşında vefat etmiştir.²⁵⁹

2.12. Râfî el-Kazvînî’nin Eserleri

Râfî, ailesinin ilmî geleneğinden dolayı neredeyse ömrünün tamamını ilme adanmış biridir. O, gittiği her yerde fıkıh, tefsir, tarih ve hadis başta olmak üzere birçok alanda dersler okumuştur. Hocalarından almış olduğu bu dersler neticesinde de o, Kazvîn’de ders halkaları oluşturup birçok talebe yetiştirmiştir. Daha önce de geçtiği gibi herhangi bir âlimi tanımanın yolu onun hocalarını ve aynı zamanda da eserlerini bilmekten geçer. Dolayısıyla bu başlık altında Râfî’nin Şâfî mezhebindeki

²⁵⁶ Ebû Abdillâh el-Ertâhî, Ebû Nizâr Rebî’atu’l-Yemenî ve İbnü’l-Mufaddal gibi şahsiyetlerdir. Ed-Devâdârî ve ed-Dimyâtî, bu zattan hadis dersleri almışlardır. Safedî, *el-Vâfî*, XIX, 164.

²⁵⁷ Zehebî, *Siyer*, XXII, 253; A.mlf., *el-İber*, III, 323; İbnü’l-Îmâd, *Şezerât*, VII, 283; İbnü’l-Mülakkın, *el-Bedru’l-Münîr*, I, 323; Yâfi’î, *Mirât*, IV, 130; İbn Tağrıberdî, *en-Nucûm*, VII, 240.

²⁵⁸ Sübkî, hicri 553’te doğduğunu söyler. Ancak bu baskı hatasıdır. Nitekim İbn Sükkerî’nin ölüm tarihine bakıldığında Sübkî’nin iddia ettiği tarihle aralarında bu kadar uzun bir zamanın olması imkânsızdır. Çünkü Sübkî’nin doğum tarihine göre 160 yıl yaşamış olması gerekecektir. Ancak hiçbir kaynak onun bu kadar yaşadığını söylememektedir.

²⁵⁹ Zehebî, *el-İber*, IV, 36; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 170; İbnü’l-Mülakkın, *el-Bedru’l-Münîr*, I, 323.

konumunu ve önemini bir nebze de olsa belirlemek ve idrak edebilmek için onun eserlerini tanıtmaya çalışacağız.

2.12.1. Fethu'l-Azîz fî Şerhi'l-Vecîz

Şâfiî fikhının furûuna dair kaleme alınmış olup Gazzâlî'nin *el-Vecîz* adlı eserinin şerhidir.

Birçok tabakât müellifi, Râfiî'ye bu müthiş eserinden dolayı Sâhibu's-Şerhi'l-Kebîr, Sâhibu'l-'Azîz²⁶⁰ ya da Sâhibu's-Şerh unvanını vermiştir.²⁶¹ Literatürdeki ismi *el-'Azîz fî Şerhi'l-Vecîz*'dir. Ancak müteahhir fakihler, Allah'ın kitabı dışında başka şeylerde sadece el-'Azîz kelimesinin kullanılmasından çekindiklerinden ötürü Râfiî'nin telif ettiği bu kitabı, *Fethu'l-'Azîz fî Şerhi'l-Vecîz* şeklinde tesmiye etmişlerdir.²⁶²

Râfiî, ilmî birikiminden dolayı birçok müctehid tarafından övgüye şâyan olmuştur. Nitekim İbnü'l-İmâd, Nevevî'nin *el-'Azîz fî Şerhi'l-Vecîz* adlı eseri kastederek şöyle dediğini nakleder: “Şâfiî mezhebinde muhakkik olan Râfiî'nin tahkik dolu bu kitabından (şerhinden) daha mükemmeli tasnif edilmemiştir. Zaten benim ve her müellifin kanaatine göre de önceki ve sonraki kitaplarda bu eser gibi önemli maksatları içine alan bir kitap yoktur.”²⁶³

Ayrıca İbnü'l-Mülakkın, Ebû İshâk İbrahim b. Abdırrahman el-Fezârî'den şunları nakleder: “Râfiî'nin kaleme aldığı *Şerhu'l-Vecîz* adlı eserinin kıymeti kimse tarafından anlaşılamaz. Bu eserin değerinin anlaşılabilmesi için Râfiî'nin istifade ettiği kaynakları uzman fakihler toplayacak ve Râfiî'nin bu eserindeki ifadelerine bakmaksızın *el-Vecîz*'e bir şerh tasnif edeceklerdir. O zaman o fakihlerin tasnif ettikleri şerhte ne kadar eksikliğin olduğunu herkes görecektir. Bunun neticesinde de Râfiî'nin *el-Azîz* adlı eserinin ne kadar kıymetli olduğunu herkes anlayacaktır.”²⁶⁴

²⁶⁰ Yâfi'î, *Mirât*, IV, 45; Hüseyinî, *Tabakât*, s., 219.

²⁶¹ Ketbî, *Fevât*, II, 376; Safedî, *el-Vâfi*, XIX, 63; Suyûtî, *Tabakât*, s., 71.

²⁶² Zehebî, *Siyer*, XXII, 253; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 281; İsnevî, *el-Mühimmât*, I, 58; Hâcî Halife, *Keşfuz-Zunûn* II, 2003.

²⁶³ İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 191.

²⁶⁴ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 330.

Sübki ise şöyle der: “Râfî’ye şeref olarak şerh ettiği *el-‘Azîz*’i kâfidir. Zira o, bununla gökyüzünün derinliklerine büyük ölçüde yüceldi. Onun gibi bir eser, hiçbir mezhepte kaleme alınmamıştır.”²⁶⁵

Râfî’nin *el-Azîz* adlı eserinde yer alan hadisleri, bir grup muhakkık tahrîç etmiştir. Öyle ki Hâfızların hâtimesi olan İbn Hacer el-‘Askalânî, Râfî’nin *el-Azîz*’inde yer alan hadisleri *et-Telhîsu’l-Habîr fî Tahrîci Ehâdîsi’r-Râfî’iyyi’l-Kebîr* ismini verdiği eserinde tahrîç etmiştir. Nitekim İbn Hacer kendisini bu çalışmaya sevk eden nedeni şöyle izah eder: “Ebu’l-Kâsım er-Râfî’ye ait olan *Şerhu’l-Vecîz*’in içerisinde yer alan hadisleri tahrîç edenleri araştırır olmuştum. Yüce Mevla’m Râfî’nin çalışmasını kabul buyursun! Tahrîç edenler arasında Kâdî ‘İzzuddîn b. Cema‘at, Ebû Ümâme, Sirâcuddîn Ömer b. Alî el-Ensârî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî’nin yer aldığını gördüm. Ancak yapılan bu tahrîçleri kontrol ettiğimde bunların fayda bakımından eksik olduğunu anladım. Şeyh Sirâcuddîn’in eseri yedi ciltlik olduğundan ibareleri oldukça uzundu. Daha sonra Şeyh Sirâcuddîn *Şerhu’l-Vecîz* üzerine yazdığı tahrîç eserinin özetini çıkarıp bir cilde indirirerek *Şerhu’l-Vecîz*’deki birçok maksadı ve tenbîhatı bozmuştu. Allah’ın lütfuyla ben de bu tahrîci kaleme aldım...”²⁶⁶

Râfî’nin eserinde yer alan hadisleri İbnü’l-Mülakkın, *el-Bedru’l-Münîr fî Tahrîci’-Ehâdîsi ve’l-‘Âsâri’l-Vâkıâtı fî’ş-Şerhi’l-Kebîr* adlı eseriyle tahrîç etmiştir. İbnü’l-Mülakkın bu eserini telhis ederek *el-Hulâsa* ismini vermiştir. Ancak bu telhis niteliğindeki çalışmayı da ayıklayarak *el-Müntekâ* adını verdiği eseri ortaya çıkarmıştır.²⁶⁷

Râfî’nin eseri üzerine tahrîç faaliyetleri yapıldığı gibi başta kendisi olmak üzere²⁶⁸ bazıları tarafından da ihtisar ve talik çalışmaları yapılmıştır. Nitekim hicri 655 senesinde vefat eden Ebü’l-Meâlî İzzüddîn Abdülvehhâb b. İbrâhîm b. Abdilvehhâb ez-Zencânî el-Hazrecî²⁶⁹ (ö.660/1262) tarafından bu eser 625 senesinde ihtisar edilmiş ve *Nekâvetu Fethi’l-‘Azîz* ismi verilmiştir. İbrâhîm b. Abdilvehhâb ez-

²⁶⁵ Sübki, *Tabakât*, VIII, 272; Taşköprü Zâde, *Miftâhu’s-Sa‘âdeti*, II, 101.

²⁶⁶ Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matlab*, I,8-9, Mukaddime (Abdulazim ed-Dîb); ‘Askalânî, *Telhîsu’l-Habîr*, I, 7.

²⁶⁷ Tosun, *el-‘Azîz*, s., 47.

²⁶⁸ Nitekim *eş-Şerhu’s-Sağîr* ve *el-Muharrer* adlı iki eserini bu anlamda kaleme almıştır. İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 96; Aziz, “Hayâtu’l-İmâm Ebi’l-Kâsım”, s., 319.

²⁶⁹ Dil âlimi ve edebiyatçı olup medreselerde okutulan meşhur *el-İzzî fî’t-ta‘rîf* adlı eserin müellifidir. Hayatına dair yeterli düzeyde bilgi bulunmamaktadır. Özel, Ahmet, “Zencânî, İzzeddîn”, *DİA*, 2013, XLIV, 253.

Zencânî, bu çalışmasında Râfî'yi ve şerhini övdükten sonra şerhin uzun olduğunu, araştırma yapmak isteyenleri sıktığını ve bu yüzden ihtisar ettiğini söyledikten sonra Râfî'nin hayatını anlatmaya başlar.²⁷⁰

Aynı şekilde Nevevî de Allah'ın kendisine vermiş olduğu ilham sayesinde bu kitabı ihtisar ettiğini ve ismini de *Ravdatu't-Tâlibîn* ve *'Umdetu'l-Muftîn* ile isimlendirdiğini ifade etmiştir.²⁷¹

Yine hicri 769 senesinde vefat eden İbn 'Akîl 'Abdullah b. Abdurrahman el-Misrî de Râfî'nin bu telifine ihtisar yapanlar arasındadır. Ayrıca onun yapmış olduğu bu ihtisara da Muhammed b. Ahmed b. el-Ma'rûf, *Musemmâtun bi'd-Dureri'l-Münîr fî Şerhi İşkâli'l-Kebîr* isimli bir hâşiye kaleme almıştır.²⁷²

Celâluddîn es-Suyûtî'nin *Neşru'l-'Abîr fî Tâhrîci Ehâdisi's-Şerhi'l-Kebîr*, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Esedî'nin *ez-Zahîr 'alâ fıkhi's-Şerhi'l-Kebîr* adında sekiz yüz talikin içinde bulunduğu dört ciltlik eser ve daha sayılamayacak kadar birçok hâşiye, şerh ve talik Râfî'nin bu muhteşem eserini açıklamak için kaleme alınmıştır.²⁷³

Talik çalışması yapanlar ise şunlardır: İbn Rebve adıyla tanınan Muhammed b. Ahmed, *ed-Dürrü'l-'Azîmi'l-Münîr fî Şerhi İşkâli'l-Kebîr*; İsnevî, *el-Mühimmât*. Râfî'nin bu eseri luğavî yönden de incelemeye alınmıştır. Nitekim Ahmed b. Muhammed el-Feyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr fî Ğarîbi's-Şerhi'l-Kebîr* eserini bu anlamda kaleme almıştır.²⁷⁴

el-'Azîz fî Şerhi'l-Vecîz her ne kadar klasik kaynaklarda on ciltlik olduğu söylene de²⁷⁵ Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye baskısı ve Alî Muhammed Mu'avvad'ın tahkikine göre bu eser, 13 ciltten oluşmaktadır.

Yapılan araştırma neticesinde *el-Azîz* adlı esere dair bazı mahtût çalışmaları elde ettik. Suriye Talim ve Terbiye Bakanlığı tarafından Daru'l-Kütübi'z-

²⁷⁰ Hâcî Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 2003-2004.

²⁷¹ Nevevî, *Ravdatu't-Tâlibîn*, I, 5.

²⁷² Hâcî Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 2003-2004.

²⁷³ A.mlf., *Keşfu'z-Zunûn*, II, 2003-2004.

²⁷⁴ Aziz, "Hayâtu'l-İmâm Ebi'l-Kâsım", s., 319-320.

²⁷⁵ Nevevî, *Tehzîb*, II, 264; Safedî, *el-Vâfi*, XIX, 63. Bazı kaynaklarda da on altı ciltten oluştuğu söylenmektedir. Kehhâle, *Mu'cem*, II, 210.

Zâhiriyye'nin 2099, 2108, nolu baskı aracılığıyla ikinci ve dokuzuncu ciltlere dair bir mahtût esere ulaşabildik.²⁷⁶

Ayrıca Kitâbu'l-Et'ime'den başlayıp Kitâbu'l-Kadâ konusunu da içine alan, etrafında haşiye ve taliklerin de yer aldığı altıncı cilde de ulaşabildik.²⁷⁷

Râfî el-Kazvî, Allah'a hamd ve insanların en hayırlısı olan Hz. Peygamber'e, âline ve ashâbına salat ve selam getirdikten sonra Şâfî mezhebinin talebelerine kitabı telif etme gerekçesini açıklamaktadır. Yani bir bakıma o, eseri telif etmedeki metodunu izah etmeye çalışmıştır. Aynı şekilde Râfî, Şâfî mezhebini öğrenmek isteyen talebelerin, Gazzâlî'nin *el-Vecîz* adlı eserini anlamaya yönelik istekli olduklarını gördüğünü söyler. Bunun yanında *el-Vecîz*'in hacimce küçük olmasından ötürü güçlüklerle anlaşıldığını ve yeni nesil talebelerin bu eseri anlayabilmeleri için iyi bir ilmî donanıma sahip olmaları gerektiğini belirtir. Bu nedenlerden dolayı da *el-Azîz* adlı eseri şerh etmeyi önemli bulduğunu ifade eder.²⁷⁸

Râfî'nin *el-Azîz* adlı eseri bağlamındaki fıkıhçılık yönüne ilerde temas edeceğimizden dolayı burada zikretmeye gerek duymadık.

2.12.2. el-Muharrer fî Furû'i'-ş-Şâfî

Büyük oranda Gazzâlî'nin *el-Vecîz* adlı eserinin ihtisarı mahiyetinde olan bu eser, Nevevî'nin *Minhâcu't-Tâlibîn*'in asıl kaynağını teşkil edip herkesçe muteber kabul edilen bir eserdir. Bu kitap için kaleme alınmış birçok şerh ve hâşiye bulunmaktadır. Onlardan bazıları şunlardır: Nevevî, *Şerhu'l-Muharrer (Minhâcu't-Tâlibîn)*;²⁷⁹ Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf es-Sindî el-Haskefî, *Keşfu'd-dürer fî Şerhi'l-Muharrer*; Şerefuddîn Alî b. Abdillâh eş-Şîrâzî, *Şerhu'l-Muharrer*; Celâluddîn ed-Devvânî, *Hâşiye 'ale'l-Muharrer*; Muhammed b. Hidâyetillâh el-Hüseynî el-Musannif, *el-Vudûh fî Şerhi'l-Muharrer*; Nûreddîn Alî b. Yahyâ ez-Zeyyâdî, *Şerhu'l-Muharrer*; Muhammed el-Ömerî el-Mürşîdî, *Hâşiye 'alâ Ferâ'izi'l-*

²⁷⁶ http://www.alukah.net/manu/files/manuscript_4407/makhtotat00.pdf; <http://www.alukah.net/library/0/85380/> (01.06.2017)

²⁷⁷ <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?p=1978423> (01.06.2017) daha kapsamlı bilgi ve eserin mahtût şekline ulaşabilmek için; <http://k-tb.com/manuscrit/dhahryah0570-فتح-العزیز-في-شرح-الوجيز-للغزالي> (01.06.2017)

²⁷⁸ Râfî, *el-Azîz Şerhu'l-Vecîz el-Ma'rûf bi's-Şerhi'l-Kebîr*, thk., Şeyh Alî Muhammed Mu'avvad, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, I, 4-5.

²⁷⁹ Aybakan, "Râfî", XXXIV, 395.

Muharrer; Muhammed b. Abdiresûl el-Berzencî, *Fethu'l-Ber Şerhu'l-Muharrer*;²⁸⁰
Abdümü'min b. 'Akîl, *Şerhu'l-Muharrer*.²⁸¹

Râfî'nin *el-Muharrer* adlı eseri üzerine ihtisar çalışmaları da yapılmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır: Nevevî, *Minhâcu't-Tâlibîn*;²⁸² Tâcuddîn Mahmûd b. Muhammed el-Kirmânî, *el-Îcâz Muhataru'l-Muharrer* (bu muhtasar üzerine Alâuddîn Alî b. Muhammed et-Tâcî el-Halebî *Şerhu Îcâzi'l-Muharrer* adıyla bir şerh yazmıştır); Alâuddîn Alî b. Muhammed el-Bâcî el-Mağribî, *Muhtasaru'l-Muharrer*.²⁸³

Râfî'nin *el-Muharrer*'de zikrettiği hadisler üzerine tahrîç çalışması da yapılmıştır. Nitekim İbn Cemâa, *Tahrîcu Ehâdisi'l-Muharrer* isimli telifiyle bahse konu kitaptaki hadisleri tahrîç etmiştir.²⁸⁴

Müteahhir fukahâ, Râfî'nin *el-Muharrer* adlı kitabının müstakil bir eser ya da kendinden önceki bir eserin (*el-Vecîz*, *el-Hulasa*) ihtisarı olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Nitekim Dâğistânî, İbn Hacer el-Heytemî'nin bu eserin *el-Muharrer* olarak isimlendirilmesi lafızlarının azlığına bağlı olduğunu, dolayısıyla kendinden önceki bir eserin özeti olmadığını ifade ettiğini ve bu yüzden bu eserin ihtisar olmayıp müstakil bir eser olduğunu söylediğini nakleder.²⁸⁵

Buna karşılık Abdullah b. Hüseyin (ö. h. 1266), *el-Muharrer* adlı eserin Gazzâlî'nin *el-Hulâsa* eserinin ihtisarı olduğunu söyler.²⁸⁶

Buceyrimî ise İbn Hacer'in aksine açık bir şekilde *el-Muharrer*'in *el-Vecîz*'in muhtasarı olduğunu söylemiştir.²⁸⁷ Bu görüşü savunanlar ekseriyettedir.²⁸⁸

Ancak Vehbe Zuhaylî, Murtezâ el-Muhammedî'den naklen aşağıdaki gerekçelerden dolayı *el-Muharrer*'in müstakil bir eser olduğunu zikretmiştir.²⁸⁹

²⁸⁰ Bağdâdî, *Hediyye*, I, 136, 740, 754; II, 303.

²⁸¹ Aybakan, "Râfî", XXXIV, 395.

²⁸² Hâcî Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1612-1613.

²⁸³ Bağdâdî, *Hediyye*, I, 716.

²⁸⁴ Hâcî Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1612-1613; Aybakan, "Râfî", XXXIV, 395.

²⁸⁵ Dâğistânî, *el-Medhal*, I, 221.

²⁸⁶ Râfî, *el-Muharrer fi Furû'i's-Şâfiî*, I, 57. Mukaddime (Ebû Yakûb Neş'et b. Kemâl).

²⁸⁷ http://islamacademy.net/media.php?Item_Id=8231&parentid=1568 (09.07.2016).

²⁸⁸ Dâğistânî, *el-Medhal*, I, 223.

²⁸⁹ Vehbe Zuhaylî de *el-Vecîz* adlı eserin şerhlerini sayarken *el-Muharrer*'i şerhler arasında zikretmemiştir. Zuhaylî, Vehbe, "el-Gazzâliyyu'l-Fakîh ve Kitâbu'l-Vecîz", *Mecelletu't-Türâsi'l-'Arabî*, Dimaşk, 1986, sy., XX, 101-103.

- Râfî, *el-Muharrer* eserinin mukaddimesinde yaptığı çalışmanın *el-Vecîz*'in muhtasarı olduğunu söylememiştir. Şayet muhtasarı olsaydı bunu açıkça mukaddimede belirtirdi.
- Nevevî'nin *Minhâc*'ını şerh edenlerin hiçbiri *el-Muharrer*'in *el-Vecîz*'in muhtasarı olduğunu zikretmemiştir.
- Aynı şekilde tabakât türü tasniflerde Râfî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi verildiğinde bu eserin *el-Vecîz*'e ihtisar olduğu geçmemektedir.²⁹⁰

Râfî'nin *el-Muharrer* adlı eserinde fıkıhçılığı ile ilgili tespit ettiğimiz bazı metotlar kısaca şöyledir:

- Râfî el-Kazvînî, *el-Muharrer* adlı eserini tahâret (temzilik), salât (namaz), savm (oruç), hac, itikâf, zekât, bey' (alışveriş) ve selem gibi konuların herbirini ayrı ayrı müstakil başlıklar altında fasıl ve bablara bölerek kolay anlaşılır bir üslûp ile konuyla ilgili detaya girmeden kısaca izah etmiştir.
- Râfî, *el-Muharrer*'de bazı fikhî kavramların tanımını yapmıştır.²⁹¹
- Râfî, her hangi bir meselede yer yer عَلَى الْجَدِيد kavramını kullanarak kadim görüşün aynı şekilde فِي الْقَدِيم ifadesini zikrederek de cedid görüşün ne olduğunu belirtmeye lüzum duymamıştır.²⁹²
- Râfî *el-Muharrer* adlı eseri ihtisar olduğundan dolayı sahabe, tabiûn ve diğer mezhep imamlarının görüşlerine yer vermemiştir. Sadece Şâfiî fukahâsı arasında cereyan eden ihtilafın varlığını kısaca göstermek için أَظْهَرَ الْوُجْهَيْنِ, عَلَى أَصَحِّ الْوُجْهَيْنِ, عَلَى أَصَحِّ الْقَوْلَيْنِ gibi tercihe dayalı ıstilahî kavramlar kullanarak o meseledeki kanaatini belirtmiştir.²⁹³

²⁹⁰ www.feghweb.com/vb/t5031.html (08.07.2016).

²⁹¹ Örneğin suyun kullanılabilir olması için mutlak olması gerektiğini söylerken mutlak kavramını açıklamıştır. Râfî, *el-Muharrer*, I, 93. Başka örnekler için bk., Râfî, *el-Muharrer*, I, 96, 125.

²⁹² Mesela abdest almada kullanılmış suyun tahûr olmasıyla ilgili hükmü açıklarken cedid görüşe göre böyle bir su tahûr olamaz demiştir. Râfî böyle bir ifadeyi kullanarak kadim görüşe göre tahûr olduğunu ima etmiştir. Râfî, *el-Muharrer*, I, 94. Diğer örnekler için bk., Râfî, *el-Muharrer*, I, 96, 104, 118, 170.

²⁹³ Râfî'nin *el-Muharrer* adlı eserinin hemen hemen her sayfasında bu tarz ifadeleri görebiliriz. Bu metot ile ilgili örnekler için bk., Râfî, *el-Muharrer*, I, 94, 96, 98, 100, 102-105.

- Râfî, bablara ayırdığı konuları ele almadan önce konuyla ilgili ayet ya da hadis zikrederek fıkıh meselelerini nassa dayandırmıştır.²⁹⁴

2.12.3. el-Mahmûd fi'l-Fıkh

Sübkî, Râfî'nin bu eserinin son derece kapsamlı olduğunu ve bu eserde namaz konusunun ortalarına kadar telifte bulunup toplamda sekiz cilde ulaştığını ancak tamamlayamadığını aktarmaktadır.²⁹⁵

İbn Kâdî Şühbe ise, Râfî'nin *eş-Şerhu'l-Kebîr* adlı eseri telif başlamadan önce Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'ine yapmış olduğu şerhe *eş-Şerhu'l-Mahmûd* ismini verdiğini söyler. Bununla birlikte bu eserde Râfî'nin namaz konusunun yarısına kadar gelebildiğini, ancak daha sonra şerhi tamamlamadan bu kararından döndüğünü ve bu hususa *el-'Azîz* kitabının hayız konusunda değindiğini anlatmaktadır.²⁹⁶ Maalesef günümüzde baskısı bulunmamaktadır.²⁹⁷

2.12.4. eş-Şerhu's-Sağîr li'r-Râfî 'ale'l-Vecîz li'l-Ğazâlî

Bu kitap, isminden de anlaşılacağı üzere Râfî tarafından Gazzâlî'nin *el-Vecîz* adlı eseri üzerine ihtisar niteliğinde kaleme alınmıştır. Matbu' nüshası piyasada bulunmamaktadır. Bununla birlikte günümüzde de el yazması nüshası bulunmakta olup toplam seksen yedi sayfadan oluşmaktadır.²⁹⁸

Nevevî, bu eserin avam ve havastan herkesin gönlünde büyük bir yer edindiğini ifade eder.²⁹⁹

İbn Kâdî Şühbe ise, bu eserin *el-'Azîz*'den sonra telif edildiğini, hiç bir gerekçe göstermeksizin Nevevî'nin bu esere vakıf olmadığını ve herhangi bir isimle isimlendirmedeğini söyler.³⁰⁰

²⁹⁴ Mesela taharet konusunu açıklamadan önce suyun temiz olduğuna vurgu yapan ayeti (Furkan, 25/48) zikrederek suyun tahûr özelliğini nassa dayandırmıştır. Râfî, *el-Muharrer*, I, 93. Diğer örnekler için bk., Râfî, *el-Muharrer*, 135, 151, 161, 313; II, 631, 635.

²⁹⁵ Sübkî, *Tabakât*, VIII, 282.

²⁹⁶ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 97.

²⁹⁷ Ğayzân, "el-Muharrer", XLI, 1260.

²⁹⁸ Wadod.com/Bookshelf/book/742 (10.07.2016).

²⁹⁹ Nevevî, *Tehzîb*, II, 264.

³⁰⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 97.

2.12.5. et-Teznîb fi'l-Furu'

Râfî'nin kaleme aldığı bu eser, *el-'Azîz*'e nisbeten hacimce daha küçük olup Gazzâlî'nin *el-Vecîz* adlı eseri üzerine talikat mahiyetinde birkaç faydalı bilgi içeren ve *el-Vecîz* kitabıyla birlikte basılan bir ciltlik eserdir.³⁰¹

Kehhâle, *et-Teznîb* adlı esere *et-Tertîb* ismiyle Râfî'nin eserleri arasında yer vermiştir.³⁰²

İbnü'l-Mülakkın, Râfî'nin üç eserle (*Şerhu Müsnedi's-Şâfiî*, *el-Emâlî* ve *et-Teznîb*) hadis ilminde edinmiş olduğu konumu ve bu konuya dair haiz olduğu fikhî bilgiyi ortaya koyduğunu belirtmektedir.³⁰³

Râfî bu eseri, *el-Muharrer* ve *el-'Azîz*'den hemen sonra ve bölümlere ayırarak tasnif ettiğini söyler. Nitekim o, *et-Teznîb* adlı eserinin mukaddimesinde şunları ifade eder: “*el-Vecîz*'e dair her iki şerhin (*el-Azîz* ve *eş-Şerhu's-Sağîr*) telifini bitirdikten sonra bu iki şerhin eksikliklerini gidermek ve hıfza daha kolay kılmak için bu eseri yedi fasla ayırdım. Birinci fasıl, *el-Vecîz* adlı eserin dîbâcesini açıklamaya ilişkindir. İkinci fasıl, Gazzâlî'nin eserinde tafsîlî ya da mücmel olarak yer verdiği hadislere dairdir. Üçüncü fasıl ise, sahabe ve tabiunun ahvaline dairdir. Dördüncü ve beşincisi ise, mezhepte belirsiz olan görüş, vecih ve tariklerin beyanına ve aynı şekilde esah, sahih, zahir, ezhar, eşher ve evlâ kelimelerinden neyin kastedildiğini izah etmeyle ilgilidir. Altıncı fasıl ise, gerek duyulmayan fazlalık ve tekrarlara dairdir. Son olarak da yedincisi ise, sehv ve halelin zannedildiği yerlere dair olmaktadır. Bu eserin her iki şerhin tetimmesi (zeyil, mülhakat) olması hasebiyle *et-Teznîb* diye tesmiye edilmesinde³⁰⁴ bir beis yoktur.”³⁰⁵

Nevevî, bu eseri *el-Müntehab* adını verdiği eseriyle ihtisar etmiştir.³⁰⁶ Bu eser, tahkikini Ahmed Ferîd el-Müzeyyedî üstlenmiş olmakla birlikte Daru'l-

³⁰¹ Zehebî, *Siyer*, XXII, 253; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 331; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 97; Aybakan, “Râfî”, XXXIV, 396.

³⁰² Kehhâle, *Mu'cem*, II, 210.

³⁰³ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 331-332.

³⁰⁴ Zira Ze-ne-be kökünden türeyen Teznîb kelimesi sözlükte bu anlamlarda kullanılmaktadır. Dolayısıyla kitabın bu isimle müsemma edilmesi sözlük manasıyla uyum içerisindedir. Ebû Hâke, *Mu'cem*, s., 418.

³⁰⁵ Râfî, *et-Teznîb fi'l-Furû'*, thk., Ahmed Ferîd el-Müzeyyedî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, s., 535.

³⁰⁶ Nevevî, *Tashihu't-Tenbih*, thk., Muhammed el-İbrâhîm, Müessesetü'r-Risâle, 1996, I, 22.

Kütübü'l-İlmiyye tarafından 2004 yılında basımı gerçekleştirilmiş ve *el-Vecîz* kitabının bitiminden hemen sonra okuyuculara sunulmuştur.

2.12.6. er-Ravda fî Furû'î's-Şâfiî

Hiçbir kaynakta bu eserin Râfiî'ye ait olduğuna rastlamadık. Ancak Hacı Halîfe, Şâfiî fikhına dair yazılmış bu eserin Râfiî'ye ait olduğunu söyler.³⁰⁷

2.12.7. Şerhu Müsnedi's-Şâfiî

İmam Şâfiî'nin telif etmiş olduğu *Müsnedü's-Şâfiî* adlı eseri, İbnü'l-Esîr el-Cezerî başta olmak üzere Râfiî el-Kazvî'nin de şerh etmiştir. Râfiî bu şerhi h. 612 senesi Recep ayında *eş-Şerhu'l-Kebîr* adlı eserinden hemen sonra telif başlamıştır. Toplam iki ciltlik bir eserdir.³⁰⁸

Günümüzde ise bu eser, Ebû Bekr Vâil Muhammed Bekr Zehrân'ın tahkiki ile Katar Devleti Vakıflar Bakanlığı tarafından 2007 yılında dört ciltlik olarak baskısı yapılmıştır.

Bakanlık, bu eserin girişinde eseri tanıtmaya adına şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Râfiî el-Kazvî'nin telif ettiği bu eser, Şâfiî fikhını nebevî sünnetlerden delil getirerek izah etmiştir. O, bu eserde yer alan hadislerin nerdeyse bütün ravilerini zikrederek talebelerin, ‘İlmü'r-Ricâl eserlerine müracaat etmelerinden müstağni kılmıştır...”³⁰⁹

Zehebî, Râfiî'nin bu eseri telif ederken oldukça yorulduğunu ve büyük emek sarf ettiğini söyler.³¹⁰

İbnü'l-Mülakkın, bu kitabın çok değerli olduğunu söyler. Ayrıca İsferyânî'den de Râfiî'nin bu kıymetli tasnifini h. 619 senesinde talebelerine duyurduğunu nakleder.³¹¹

³⁰⁷ Hacı Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 930.

³⁰⁸ Hacı Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1683. Bazı kaynaklarda eserin ismi *Şerhu's-Şâfiî* olarak isimlendirilmektedir. İsnevî, *el-Mühimmât*, I, 58.

³⁰⁹ Râfiî, *Şerhu Müsnedi's-Şâfiî*, thk., Ebû Bekr Vâil Muhammed Bekr Zehrân, Vizâretü'l-Evkâfi's-Şuûni'l-İslâmiyyeti, Katar, 2007, I, 5, Mukaddime, (Din İşleri Kurulu).

³¹⁰ Zehebî, *Siyer*, XXII, 253.

³¹¹ Nevevî, *Tehzîb*, II, 264; Ketbî, *Fevât*, II, 377; Safedî, *el-Vâfi*, XIX, 63; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 331; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 190;

İbn Kâdî Şühbe ise Zehebî'den naklen şunları söyler: “Râfî'nin bu eseri telif etmesiyle hadis ilimlerine ne kadar çok ilgi duyduğunu görmek mümkündür.”³¹²

2.12.8. el-Îcâz fî Ahtârî'l-Hicâz

Râfî bu eserinde hac yolculuğu esnasında karşılaştığı olayları ve hatıraları ele almıştır.³¹³ Bazıları ise hac yolculuğu adabına dair kaleme almış olduğunu söyler.³¹⁴

Sübki de bu eserin birkaç sayfadan ibaret olduğunu ve hac yolculuğu esnasında aklına gelen birkaç faydalı meselelere değindiğini söyler. Ayrıca kitabın isminin ise *el-Îcâz fî Hatarât* ya da *Havâtır* şeklinde olması gerektiğini ifade eder.³¹⁵ Nitekim Ahtâr kelimesi cem olup sözlükte tehlike ve risk anlamlarına gelmektedir.³¹⁶ Dolayısıyla kitabın isimlendirilmesinde bulunan bu hatanın, kitabın ismini nakleden kişiden olması muhtemeldir.³¹⁷

İbnü'l-Mülakkın, böyle bir eserin varlığının bazı acem şeyhleri tarafından dile getirildiğini söyler.³¹⁸

Yapılan araştırmalar neticesinde eserin matbu' veya mahtût herhangi birisine rastlanmamıştır.

2.12.9. et-Tedvîn fî Zikri Ehli'l-İlmi bi Kazvîn

Râfî, yaşadığı şehir olan Kazvîn'in tanıtılması, faziletlerinin bilinmesi konumu ve orada geçen olayların başkalarına aktarılması adına bu eseri kaleme almıştır. Nitekim o, bu husus hakkında şunları söylemektedir: “Kuşkusuz yaşadığım şehirle ilgili insanların dillerinde söyleye geldikleri tarihi olayları ele almak gönlümden hep geçmekteydi. Nihayet Kazvîn'in faziletleri ve özelliklerini, ismini, kuruluşu ve fethini ve son olarak da içinden akan sularını, vadilerini, kabristanlarını, mescitlerini konu edinen, toplamda dört fasıldan oluşan, ayrıca sahabe ve tabiunları da içine alan bu eseri telif etmeye karar verdim.”³¹⁹

³¹² İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 96.

³¹³ Taşköprü Zâde, *Miftâhu's-Sa'âdeti*, II, 320; Zirikî, *A'lâm*, IV, 55; Hâcî Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 205.

³¹⁴ Çufeys, *Tahkîku Hâdım*, s., 20.

³¹⁵ Sübki, *Tabakât*, VIII, 281.

³¹⁶ Ebû Hâke, *Mu'cem*, s., 334. ^{الخطر} md.

³¹⁷ Sübki, *Tabakât*, VIII, 281.

³¹⁸ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 332.

³¹⁹ Râfî, *et-Tedvîn*, I, 3-4.

Her ne kadar Râfî bizzat bu eserin ismini *et-Tedvîn fî Zikri Ehli'l-İlmi bi Kazvîn* şeklinde tesmiye etse de;³²⁰ tabakât müellifleri bu kitabın ismini *et-Tedvîn fî Zikri Tevârihi Kazvîn* ya da *et-Tedvîn fî Zikri Ahbâri Kazvîn* diye zikretmişlerdir.³²¹ Eser, İbn Hacer el-‘Askalânî tarafından *Müntehâbu Târîhi Kazvîn* adıyla ihtisar edilmiştir.³²²

Kanaatimizce onların bu şekilde isimlendirmelerinin nedeni, Râfî'nin bu eserinde sadece ilim erbabına dair bilgiler vermeyip genel anlamda Kazvîn'de gerek ailesiyle gerekse de o yörenin genel kültürü ile ilgili yaşanmış tarihi olayları ele almasıdır.

Elimizde bulunan bu eserin tahkikini yapan ‘Azîzullah el-‘Atâridî, yanında bu esere ait üç nüshanın olduğunu söyler. Bunlar ise sırayla şunlardır:

- Kazvîn'de 674 senesinde kaleme alınmış çok eski ve değerli bir nüshası olup günümüzde İstanbul kütüphanelerinin birinde bulunmaktadır.
- Bir nüshası da 890 senesinde telif edilmiş olup İstanbul Süleymaniye kütüphanesinde mevcuttur.
- Son olarak da 1158 senesinde yazılmış Hindistan'ın Lucknow kentinde Nâsiriyye kütüphanesinde bulunmaktadır.³²³

2.12.10. el-Emâli's-Şâriha li Müfredâtî'l-Fâtîha

Râfî'nin hocalarından edindiği bilgiler neticesinde Fatiha sûresi üzerine varit olan hadisleri ravileriyle birlikte kaleme alıp kendi yorumunu da ilave ettiği bir ciltlik eserdir. Otuz bölümden (hadisten)³²⁴ oluşmaktadır.³²⁵

Râfî, h. 611 senesi Recep ayının yirmi sekizi salı günü bu eserin yazımına başlamış olup 612 senesi Rebî'u'l-Evvel ayının yirmi dördü Cuma günü telifini tamamlamıştır.³²⁶

Bu eser üzerine Abdurrahman b. Süleyman b. Hamîd b. eş-Şâyi' tarafından tahkik bazında doktora çalışması yapılmıştır.³²⁷

³²⁰ A.mlf., *et-Tedvîn*, I, 3.

³²¹ Zehebî, *Siyer*, XXII, 254; Zirikî, *el-'A'lâm*, 55.

³²² Aybakan, "Râfî", XXXIV, 396.

³²³ Râfî, *et-Tedvîn*, Mukaddime ('Azîzullah el-‘Atâridî).

³²⁴ Zehebî, *Siyer*, XXII, 253.

³²⁵ İsnevî, *el-Mühimmât*, I, 58; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakât*, II, 97; Hâcî Halîfe, *Keşfu 'z-Zunûn*, I, 164.

³²⁶ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 331.

Yanımızda bulunan el yazma nüsha 156 sayfadan müteşekkil olup orijinalinin İspanya’da olduğu söylenmektedir.³²⁸

2.12.11. Erba‘üne Hadîsen

Kırk hadis ismiyle bilinen eserdir.³²⁹ Râfî bu eserinde rahmet ile ilgili müselsel hadisleri³³⁰ ilk dört tarikleriyle birlikte zikretmektedir.³³¹

2.12.12. Sevâdu’l-‘Ayneyn fî Menâkıbî’l-Ğavsi Ebi’l-‘Alemeyn

Râfî’nin Ahmed er-Rifâ‘î’nin menkıbelerini konu edindiği eseridir. Fakat Zirikî, böyle bir eserin Râfî’ye nisbet olunmasında şüphe olduğunu ifade etmektedir.³³²

Ancak yapmış olduğumuz incelemeler neticesinde Râfî’nin bu eseri kaleme aldığını gördük. Nitekim o, bu eserin mukaddimesinde eseri telif etme nedenini şöyle açıklamaktadır: “Şeyh Abdurrahim b. Bâvezîr el-Hadremî, benden Allah dostlarının kendisinin himmetini diledikleri değerli Şeyh Ahmed Ebi’l-‘Alemeyn b. Alî Ebi’l-Hasen er-Rifâ‘î el-Hüseynî’nin menkıbelerini konu edinen muhtasar bir eser telif etmemi istedi. Dolayısıyla ben, bu değerli şahsiyetin menkıbelerini telif etmeye Recep ayında başlamıştım. Ancak bazı şeylerden dolayı Şevval ayında telif etmeye karar verdim. Bu kararımdan henüz bir hafta geçmemişken bu zatı rüyamda bana “aşkı tamamla himmet gelir” dedi. Ben de bu rüyanın bu eseri telif etmeme işaret olduğunu anladım.”³³³

³²⁷ Şâyrî, Abdurrahman b. Süleyman b. Hamîd, *el-Emâlî’s-Şâriha li Müfredâtî’l-Fâtîha*, Suudi Arabistan, Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi, 2007-2008.

³²⁸ www.alukah.net/library/0/69498/ (11.07.2016).

³²⁹ Zehebî, *Siyer*, XXII, 253.

³³⁰ Daha çok, Hz. Peygamber’in bir davranışını veya sözünü râvilerin birbirine göstererek veya söyleyerek rivayet ettikleri hadis çeşididir. Efendioğlu, Mehmet, “Müselsel”, *DİA*, XXXII, 85.

³³¹ İbnü’l-Mülakkın, *el-Bedru’l-Münîr*, I, 332.

³³² Zirikî, *el-A‘lâm*, IV, 55.

³³³ Râfî, *Sevâdu’l-‘Ayneyn fî Menâkıbî’l-Ğavsi Ebi’l-‘Alemeyn*, Mısır, Bulak, h. 1301, Matba‘âtü’l-Mîniyye, s., 1-2.

3. RÂFÎ el-KAZVÎ'NİN MEZHEPTEKİ KONUMU

3.1. İki Şeyhten (Şeyhan) Biri Olma Ünvanını Alması

Râfî el-Kazvî'den önce mezhebin mutemet görüşü herhangi bir meselede birden fazla vücûh ve şaz görüşlerin olması sebebiyle net bir şekilde bilinmemektedir. Râfî, bu hususta Şâfî mezhebini araştırıp inceleyerek büyük gayret sarf etmiş, kendinden önceki fukahânın eserlerini süzgeçten geçirerek kanaatince mezhebin kurucusu Şâfî'nin görüş ve usûlüne uygun olan görüşleri beyan ederek Şâfî'ye nisbeti uygun olmayan görüşleri ayıklamıştır. Râfî'nin ortaya koyduğu bu gayrete tahrir denilmektedir.³³⁴ Bu yüzden Râfî, hicri yedinci asrın Şâfî mezhebinin muhakkik ve muharrirlerinden biri sayılmıştır.³³⁵ Bununla birlikte Râfî, fakihler nezdinde mezhepte müctehit sayılmış, ortaya koyduğu içtihatlarında saygın bir konum elde etmiştir. Dolayısıyla onun eserleri, Şâfî mezhebinde fetva ve hüküm bakımından kabul gören temel kaynaklar içerisinde yer almıştır.

Râfî, kendinden önce telif edilen eserlerde yer alan görüşleri inceleyerek farklı vecihleri bir araya getirmeye, mezhep içerisinde bulunan şaz ve muhtelifin fihi bazındaki fikhî bilgileri ayıklayıp kısa ve öz ifadelerle sunmaya özen göstermiştir. Bu anlamda Râfî, dayandığı delillerin muktezasına uygun olarak fikhî meselelerde tercihte bulunmuş ve kendisinden sonra gelecek fakihlere de bu anlamda kolaylık sağlamıştır. Râfî'nin kendine has olan bu tutumunu aynı şekilde halefi Nevevî'de de görebilmekteyiz. Zira Nevevî de mezhepteki görüşlerin tahkik ve tenkîhinde Râfî'nin yolunu takip etmiştir. Bu yüzden Râfî ve Nevevî yazdıkları eserlerle, kendilerinden sonraki dönemlerde mezhebin görüşünü ifade etmede belirleyici olmuşlar. Fukahâ tarafından her ikisine birlikte "şeyhan" lakabı verilmiştir. Böylelikle müteahhir fukahâ, Râfî ve Nevevî'nin ittifak ettiği kavlin mezhebin görüşü olacağını söylemiştir. Ancak herhangi bir meselede ihtilafa düşmeleri durumunda ise Nevevî'nin görüşünün tercih edilmesi gerektiğini beyan etmiştir.³³⁶

³³⁴ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matlab*, I, 153, Mukaddime, (Abdulazim ed-Dîb).

³³⁵ İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevkeb*, I, 460.

³³⁶ Aybakan, "Şâfî Mezhebi", XXXVIII, 241.

Aynı şekilde Nevevî'nin Râfî'nin telifatını esas alıp geliştirmesi ve bunlardaki eksikleri gidermeye çalışmasıyla birlikte³³⁷ mezhep, imamı Şâfî'den beri süregelen tasnif faaliyetleri Nevevî ile birlikte en gelişmiş döneme ulaşmıştır. Müteahhir fukahâ, Nevevî öncesi döneme ait eserlere bakarak mezhep görüşünün tespit edilemeyeceği kanaatine varıp şeyhanın içtihadî faaliyetlerini mümkün mertebe tartışmaya açmamıştır. Şâfî mezhebi müntesipleri ise dini yaşantılarını Râfî ve Nevevî'nin eserlerinde yer alan fikhî görüşlere itimat ederek şekillendirmeye çalışmıştır.³³⁸ İbn Hacer el-Heytemî bu hususu şöyle izah eder: “Şeyhandan önce telif edilen eserlerin içerdiği görüşler mezhebin görüşü olup olmaması açısından güven vermezdi. Bu görüşler iyice araştırıldıktan sonra mezhebin görüşü olup olmaması hususunda bir kanaate varılırdı. Ancak Râfî ve Nevevî'nin gayretleri neticesinde onların tercihe dayalı ileri sürdükleri görüşleri tereddütsüz dikkate alınır.”³³⁹

Nevevî'den sonra gelen fukahâ da genellikle Râfî'nin eserleri ekseninde şerh, haşiye, muhtasar, türünde telifler ortaya koymuştur.³⁴⁰

Kısacası Râfî, kendinden önceki fukahânın görüş, tercih ve delillerini iyice araştırıp hangisinin İmam Şâfî'ye ait olabileceğini ortaya koymasından ve mezhebin görüş bazında süzgeçten geçirilmesi eylemine kendisinden önce neredeyse hiçbir fakih yeltenmediğinden dolayı müteahhir fukahâ tarafından bu uğraşı takdir görmüş ve “şeyhan”dan biri olma ünvanına layık görülmüştür.³⁴¹

3.2. Râfî'nin Fıkıhçılığı

Şâfî fukahâsından Râfî el-Kazvî, fıkıh, hadis ve tarih gibi çeşitli alanlara vakıf ve bu alanlar hakkında eserler ortaya koyup mezhep içinde söz sahibi âlimlerden biridir. Onun tercih ettiği görüşler, istidlal yöntemi ile söylenmiş olup yapmış olduğu düzenlemeler de delilin gereğine uygun olarak gerçekleşmiştir. Bu yüzden Râfî, mezhepte müteahhir fakihlerin ilklerinden sayılmıştır. Râfî'den önce

³³⁷ Zira Nevevî, Râfî'nin *el-Azîz* adlı eserini derinlemesine inceleyip ihtisar ederek *Ravdatu't-Tâlibîn* eserini kaleme almıştır. Aynı şekilde Nevevî, kimsenin ihtisar edemediği Râfî'nin *el-Muharrer* kitabını ihtisar ederek *el-Minhâc* adlı telifini ortaya koymuştur. Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matlab*, I, 9, Mukaddime, (Abdulazim ed-Dîb).

³³⁸ Aybakan, “Şâfî Mezhebî”, XXXVIII, 239.

³³⁹ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc*, I, 39.

³⁴⁰ Aybakan, “Şâfî Mezhebî”, XXXVIII, 239.

³⁴¹ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matlab*, I, 154-155, Mukaddime, (Abdulazim ed-Dîb).

gelen mutekaddim fukahânın da Şâfiî mezhebini inceleyip nakletmede gayretleri olmuştur. Nitekim Mûzenî'nin *Muhtasar*'ı, Mâverdî'nin *el-Hâvî*'si, Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'i, Cüveynî'nin *Nihâyetu'l-Matlab*'ı daha sonra da Gazzâlî'nin *el-Vasît*'i ve daha nice mutekaddim fukahâyâ ait eserler bu manada kaleme alınan en önemli kaynaklar olmuşlardır. Çünkü mutekaddim döneminde de fakihlere ait birçok görüş bulunmuş ve bu görüşlerin amel ve fetvada râcih olanını belirleme gereksinimi duyulmuştur. Örneğin; İmâmu'l-Haremeyn ve öğrencisi olan Gazzâlî kendi dönemlerinde birçok farklı görüşü bir araya getirip derlemiştir. Râfiî de Irâkiyyun³⁴² ve Horasâniyyun'a³⁴³ ait tarikleri *el-'Azîz* adlı eserinde hangi görüşün hangi tarike ait olduğunu belirtmeksizin birleştirerek delilin kuvvetine göre fetva ve amelde zayıf, kavî, esah, eşher ya da ezhar olanı beyan etmiştir. Böylelikle Râfiî, farklı görüşleri derleyerek avam tabakasında bulunan kişilerin fetva talep etmeleri durumunda zihinlerini bir nebze de olsa karışıklıktan muhafaza etmiştir.³⁴⁴

Râfiî el-Kazvî'nin fıkıh bilgisi, kendinden sonra gelen fakihlere ilham kaynağı olmuştur. Zira Râfiî, Irâkî ve Horasânî gibi farklı tarikleri cem ederek³⁴⁵ fetva vermede müteahhir fukahâyâ bu manada kolaylık sağlamıştır. Nitekim birçok fakih, mezhebin tahrir ve tenkih edilmesine katkıda bulunan Râfiî'nin fikhî görüşlerine müracaat etmiştir. Râfiî'nin yapmış olduğu tenkih ve tahrir faaliyetleri neticesinde onun fıkıhçılığı, Râfiî'den sonra gelen fukahâ için büyük önem arz etmiştir. Dolayısıyla Şâfiî mezhebinde Şeyhan'dan biri olan Râfiî'nin eserleri, Şâfiî fikhının sahih kaynakları olarak kabul edilmiştir.³⁴⁶

Râfiî el-Kazvî'nin fıkıhçılığından istifade eden fakih ve eserleri arasında Hatîb eş-Şîrbînî (ö.977/1570)'nin *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Maani Elfâzi'l-*

³⁴² Başta Ebû Hâmid el-İsferâyînî olmakla birlikte *el-Hâvî* adlı eserin sahibi Ebû'l-Hasan el-Mâverdî, Ebû Tayyib et-Taberî, Ebû Alî el-Bendenîci ve el-Mehâmîlî gibi şahsiyetler, Şâfiî mezhebine dair furu kitaplarının tedvin edilmesindeki metodu takip ederek *Tarikatu'l-Irâkiyyîn* ismini aldıkları yeni bir tarzıdır. Irâk tariki kurucusunun Ebu'l-Kâsım el-Enmâtî olduğu söylenmektedir. Daha sonra İbn Süreyc ve Kaffâl bu tarikte hocaları Enmâtî'nin izinden gitmiştir. Ahmed Ali, *el-Medhal*, 7-8; Kurdî, *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyye*, s., 134; Dâğîstânî, *el-Medhal*, s., 223.

³⁴³ Küçük Kaffâl diye tanınan Ebû Bekr el-Mervezî ilimde olgunlaştıktan sonra fıkıh sahasında Şâfiî'nin eserlerini temel alıp farklı şekilde fikhî yorumlayarak istinbat ve tahripte bulunmuş, Irâk ekolünün aksine yeni bir fıkıh anlayışı sergilemiştir. Bu hususta Mervezî'ye tabi olan fakihlerden bazıları Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Abdillâh el-Cüveynî, Ebû Alî Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî ve Ebû Ali es-Sincî'dir. Mezkûr fakihler tarafından ortaya konulan bu metoda fikh literatüründe *Tarikatu'l-Horasâniyyîn* ya da *Tarikatu'l-Merâvîze* denilmektedir. Ahmed Ali, "el-Mezheb", s., 9-10.

³⁴⁴ İbnü'l-Mülakkîn, *el-Bedru'l-Münîr*, I, 329.

³⁴⁵ Aybakan, "Râfiî", XXXIV, 394.

³⁴⁶ Tosun, *el-'Azîz*, 49.

Minhâc'ını,³⁴⁷ İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1566)'nin *Tuhfetu'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*'ını,³⁴⁸ Ebû Bekir b. Muhammed Şettâ ed-Dimyâtî (ö.1302/1885)'nin *Î'ânetu't-Tâlibîn 'alâ Halli Elfâzi Fethi'l-Mu'in*'ini³⁴⁹ ve diğer fakihlerin eserlerini görmekteyiz. Bu eserleri incelediğimizde hemen hemen her konuda Râfî el-Kazvînî'nin fikhî görüşlerinden söz edildiğini görürüz.

Râfî'nin *el-Azîz* adlı eseri bağlamında fıkıhçılığını ortaya koyabilmek için takip ettiği metodu maddeler halinde kısaca şöyle özetleyebiliriz:

- Râfî, *el-Azîz* adlı eserinde mümkün mertebe konuları dağıtmadan derli toplu, sade ve anlaşılır bir dil kullanmış ve gerektiği kadar izahlarda bulunmuştur. Ayrıca bazı durumlarda Şâfî fukahâsının görüşlerini ele alırken dayandırdıkları aklî ve naklî delillerle birlikte konuyu izah etmeye çalışmıştır.³⁵⁰
- Râfî, Şâfî'nin kadim ve cedid görüşlerine de sıklıkla yer vermiştir. Her iki görüş arasında tercihte bulunarak fetvada kabul edilecek görüşü belirtmiştir.³⁵¹
- Râfî, *el-Azîz*'de yer alan bazı fikhî meselelerdeki hükmü gerektiğinde nahiv açısından ele alıp izah etmeye çalışmıştır.³⁵²
- Râfî eserinde önceki Şâfî kaynaklara atıfta bulunmuştur. Bunu yaparken bazen müellifin bazen de eserin ismini vermiştir.³⁵³ Konu

³⁴⁷ Zira Hatîb eş-Şirbînî *Muğni'l-Muhtâc* adlı eserinin mukaddimesinde hemen her konuda kendisinden nakilde bulunduğu kişileri sıralarken Râfî el-Kazvînî'yi de zikretmektedir. Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Ma'âni Elfâzi'l-Minhâc*, thk., Ali Muhammed Muavved, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, I, 86.

³⁴⁸ İbn Hacer el-Heytemî'nin *Tuhfetu'l-Muhtâc* adlı eserinin sadece Tahâret kısmına baktığımızda Râfî el-Kazvînî'nin görüşlerine yer verdiğini görürüz. İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc*, I, 428, 429, 430, 433, 461, 471, 472, 476, 477, 483, 484; II, 10, 12, 20, 24, 38.

³⁴⁹ Dimyâtî ise sadece namaz konusuna baktığımızda konuyla ilgili olarak tam 18 defa Râfî'den kaynak getirdiğini görmekteyiz. Dimyâtî, Ebû Bekir b. Muhammed Şettâ, *Î'ânetu't-Tâlibîn 'alâ Halli Elfâzi Fethi'l-Mu'in*, Daru'l-İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, ts., I, 27, 31, 42, 47, 67, 74, 79, 118, 136, 144, 170, 209, 224; II, 58, 66, 76, 80, 100.

³⁵⁰ Râfî, cemaatle namaz kılmanın farz-ı kifaye olduğunu söyleyenlerin aksine mezhepte ezhar olan görüşün sünnet olduğunu söylerken yaptığı izahı hakkında bk., Râfî, *el-Azîz*, II, 141; Secdede iken ellerin açık olması gerektiğini söyleyenlerin aksine ellerin secdede açık olma zorunluluğunun olmadığını aklî yöntemle izahı için bk. Râfî, *el-Azîz*, I, 522.

³⁵¹ Örneğin kadim görüşe göre, altın ve gümüş tabakalarının kullanılması tenzihen mekruhtur. Ancak cedid görüşe göre haramdır. Râfî ise bu iki görüşü süzgeçten geçirip analiz ettikten sonra mezhepte sahih olan görüşün cedid görüş olduğunu söylemiştir. Râfî, *el-Azîz*, I, 90; Kişinin hayızlı eşiyle cima yapmasıyla ilgili bk. Râfî, *el-Azîz*, I, 295-296.

³⁵² Örneğin tahiyattan sonra telaffuz edilen selâmın elif-lâm takısı (السلام) ile kullanılmaması durumunda namazın geçersiz olduğu söylenir. Ancak Râfî, bu hususu nahiv açısından değerlendirir ve selâmın tenvinli (سَلَامٌ) şekliyle de kullanılabileceğini söyler. Buna gerekçe olarak ise Râfî, Arap gramerinde tenvinin, elif-lâm'dan ıvaz olabileceğini söyler. Râfî, *el-Azîz*, I, 540.

hakkında farklı görüşleri zikrederek görüşler hakkında değerlendirmeler yapmış ve kendi kanaatini belirterek mezhebin görüşünü söylemiştir.³⁵⁴

- Râfî, bazı hükümleri izah ederken diğer mezheplerin görüşlerine de tenkit etmeden yer vermiştir.³⁵⁵ Râfî'nin diğer mezheplerin görüşlerine yerine göre değinmesi onun mukaran fıkha oldukça vakıf olduğunu bizlere göstermektedir.
- Râfî, bazı fikhî meselelerde Şâfî mütekaddim fukahânın beyan ettiği görüşü değil de diğer mezhebin görüşünü kabul etmiştir.³⁵⁶
- Râfî, fikhî meseleye hadis ile delil getirdiğinde hadiste geçen bazı muğlak kelimeleri mana yönünden açıklamıştır.³⁵⁷
- Râfî el-Kazvî, sahabe ve tabiün müctehidlerinin görüşlerinden istifade etmiştir. Örneğin Katâde,³⁵⁸ Hasan el-Basrî,³⁵⁹ Atâ b. Ebî Rebâh³⁶⁰ ve Ebû Sevr³⁶¹ gibi müctehitlerden nakilde bulunmuştur.
- Râfî, fikhî görüşlerini yer yer usûl-fürû ilişkisi üzerine açıklamıştır. Böylelikle fıkıh usûlü ile ilgili bilgiler aktararak fûru meselelerini fıkıh usûlü ilkeleriyle temellendirmiştir.³⁶²

³⁵³ Başta Şâfî, Buveytî, Müzenî, Cüveynî, Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve İbn Süreyc gibi şahsiyetlerden atıflarda bulunduğunu söyleyebiliriz. Örnek için bk., Râfî, *el-Azîz*, I, 25, 30, 158, 163, 288, 291, 296; II, 240, 241, 401, 420.

³⁵⁴ Bununla ilgili *el-Azîz*'in hemen hemen her konusunda örnekler vardır. Örnek için bk., Râfî, *el-Azîz*, I, 30, 38, 41, 42; II, 133, 135, 138.

³⁵⁵ Teravih namazının rekatleriyle ilgili hususta Hanbelî, Mâlikî ve Hanefî mezheplerinden görüşler aktarmıştır. Râfî, *el-Azîz*, II, 133; Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde tenasül organına dokunmanın abdesti bozmayacağını aktarır. Râfî, *el-Azîz*, I, 163.

³⁵⁶ Cemaatle namaz kılmanın hükmü ile ilgili Şâfî mütekaddim fukahâdan İbn Süreyc ve Ebû İshâk eş-Şîrâzî gibilerinin farz-ı kifaye olduğunu söylemiştir. Ancak Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre ise sünnettir. Aynî, Mahmûd b. Ahmed b. Musa b. Ahmed Bedruddîn, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, thk., Emin Salih Şaban, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, II, 324; Habîb, Habîb b. Tâhir, *el-Fıkhu'l-Mâlikî ve Edilletuhu*, Daru İbn Hazm, Lübnan, 1998, I, 324. Râfî ise müntesibi olduğu mezhep fukahâsının görüşünün aksine diğer mezhep imamlarının bu hususta ileri sürdükleri görüşü benimsemiştir. Râfî, *el-Azîz*, II, 141.

³⁵⁷ Örneğin Hz. Peygamber'in kadınların erkeklerle cemaat namaza gitmeleri için mescitte bulunmalarını yasakladığı hadiste yer alan **الْخَفْ** kelimesini **الْمَنْقَلُ** şeklinde izah etmiştir. Râfî, *el-Azîz*, II, 142-143; avuç içi ile tenasül organına dokunarak abdestin bozulması hususuyla ilgili rivayet edilen hadisteki **الْإِفْضَاءُ** kelimesini **الْمَنْسُ بِبَاطِنِ الْكَفِّ** şeklinde açıklamıştır. Râfî, *el-Azîz*, I, 163; başka örnekler için bk., Râfî, *el-Azîz*, I, 110, 300.

³⁵⁸ Taş ile istinca yaparken tenasül uzvunu sağ elle tutmanın mekruh olması ile ilgili Katâde hadisi nakletmektedir. Râfî, *el-Azîz*, I, 150.

³⁵⁹ Ay tutulması namazının cemaat ile kılınmasının müstehap olmasıyla ilgili Hasan el-Basrî'den nakilde bulunmuştur. Râfî, *el-Azîz*, II, 375.

³⁶⁰ Hayzın en az süresinin bir gün bir gece olduğuna dair bk., Râfî, *el-Azîz*, II, 291.

³⁶¹ Gasb edilen malın kıymetinin noksan olması durumunda bu noksanlığın hükmü ile ilgili olarak bk., Râfî, *el-Azîz*, V, 436.

- Râfî, bazı meselelerde Irâk ve Merâvize (Horasân) tariklerinden nakilde bulunmuştur.³⁶³ Irâk tarikinden bahsederken bazen **أَصْحَابُنَا الْعِرَاقِيُّونَ** ifadesini kullanmıştır.³⁶⁴

3.3. Râfî'nin Bazı Fikhî Görüşleri

Râfî'nin *el-'Azîz* adlı eseri çerçevesinde mezhep içerisindeki farklı görüşleri ilmî süzgeçten geçirerek hangisinin mezhebin görüşü olabileceğini esah, sahih, zahir veya ezhar³⁶⁵ şeklinde belirttiği ve zaman zaman mukaran olarak ele aldığı bazı fikhî konulara onun fikhîliği ve mezhepteki konumunu ortaya koyabilmek adına kısaca yer vereceğiz.

3.3.1. Altın ve Gümüş Tabakların Kullanılmasının Hükümü

Şâfî fukahâsı altın ve gümüş tabakların kullanılmasının hükmü hususunda ihtilaf etmelerinin merkezinde Hz. Huzeyfe'den rivayet edilen “altın ve gümüş tabaklarda yemek yemeyiniz, su içmeyiniz”³⁶⁶ hadisi yer almaktadır. Burada geçen nehiy ifadesinin tahrîm ya da tenzihe delalet ettiği hususu tartışmalara neden olmuştur. Irâk tarikin de desteklediği³⁶⁷ kadim görüşe göre Hz. Peygamber'in **لَا تَأْكُلُوا** ifadesindeki nehiy, tenzihe delalet eder. Zira Hz. Peygamber'in yasaklamasının altında fakirlerin görmesi durumunda gönüllerinin incineceği düşüncesi yatmaktadır. Bu tarz bir düşünce ise altın ve gümüş tabakların

³⁶² Râfî, Gazzâlî'nin korku namazına mahsus Zatu'r-Rıka' savaşında kılınan namazı söylemişse de cumhur-u ulemanın Salatu'l-Havf (korku namazı) kavramını kullanarak umurun hususu da kapsadığını ifade eden **إِشْتِمَالُ الْعَامِّ بِالْخَاصِّ** kaidesini işlemiştir. Dolayısıyla sadece Zatu'r-Rıka' savaşında değil, bütün savaşlarda korku namazı kılınır, der. Râfî, *el-Azîz*, II, 336.

³⁶³ Bazı örnekler için bk., Râfî, *el-Azîz*, I, 91, 93, 213; II, 133-135; III, 17, 31, 34, 49.

³⁶⁴ Râfî, *el-Azîz*, I, 306.

³⁶⁵ Şâfî mezhebinde herhangi bir meselede var olan birbirinden farklı görüşler arası tercihe yönelik kullanılan lafızlardır. Güçlü delile dayanan iki veya daha fazla görüşten daha güçlü olduğuna kanaat getirilene ezhar, diğerine zâhir denir. Güçlü delile dayanan iki veya daha fazla vecihten daha güçlü olduğuna kanaat getirilene esah, diğerine sahih denir. İki görüş arasındaki ihtilâfın güçlü olmaması durumunda tercihe şayan görüşe meşhur, diğerine garîb adı verilir. Aybakan, “Şâfî Mezhebi”, XXXVIII, 242.

³⁶⁶ **لَا تَشْرَبُوا فِي آنِيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَلَا تَأْكُلُوا فِي صِحَافِهَا** Buhârî, “Kitabu'l-Et'ime”, 29, hadis no: 5426.

³⁶⁷ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matlab*, I, 38.

kullanımının haram kılınmasını gerektirmez. Dolayısıyla mekruh olmakla birlikte bunların kullanımı caizdir.³⁶⁸

Cedid görüşe göre ise buradaki nehiy tahrime delalet ettiğinden dolayı altın ve gümüş tabakların kullanılması haramdır. Râfî el-Kazvînî de bahse konu hakkındaki kadim ve cedid görüşleri arasında analizde bulunarak söz konusu hadisteki nehiy tahrime delalet ettiğini gösteren “gümüş tabaklarda su içenler karnlarını cehennem ateşi doldurmaktan başka bir şey yapmazlar”³⁶⁹ hadisini dayanak göstererek mezhepte esah olan görüşün cedid görüşü olduğunu söyler.³⁷⁰

3.3.2. Namazda Selam Vermek

Şâfî mezhebine göre namazın rükünlerinden birisi de selam vermektir. Bu hususta fukahâ arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Selamın en azı ise, **السَّلَامُ عَلَيْكُمْ** şeklindedir. Zira Hz. Peygamber bu şekilde selam vermiştir.³⁷¹

Fukahâ, **سَلَامٌ عَلَيْكُمْ** şeklinde elif-lâm takısı olmadan verilen selamın geçerli olup olmaması hususunda ihtilaf etmiştir. Bazı fakihler, elif-lâm takısını kullanmayarak Hz. Peygamber’in selamdaki birebir ifadesini kullanmadığı için selamın geçerli olmayacağını söylemiştir. Bazı fakihler de böyle bir selamın geçerli olduğunu ve namazın bozulmasına neden olmayacağını söylemiştir.³⁷²

Râfî ise iki görüş arasında tercihte bulunmuş ve **سَلَامٌ عَلَيْكُمْ** ifadesi her ne kadar elif-lâm takısı olmadan söylense de Arap gramerinde tenvinin elif-lâm takısı yerine kullanıldığını belirterek mezhepte ezhar olan görüşün ikinci görüş olduğunu belirtmiştir.³⁷³ Dolayısıyla elif-lâmsız söylenen selam ile namaz bozulmaz.

3.3.3. Teravih Namazı

Teravih namazının rekatleri hususunda fukahâ ihtilaf etmiştir. Şâfî mezhebine göre “Hz. Peygamber insanlarla iki gece yirmi rekât teravih namazı kıldı.

³⁶⁸ Şâfî, Muhammed b. İdrîs, *el-Umm*, thk., Rifat Fevzi Abdülmuttalib, Daru'l-Vefa, 2001, II, 30. Ancak Cüveynî, Şâfî'nin bu konuda kullanmış olduğu mekruh ifadesinden kastın haram olduğu yönündedir, der. Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matlab*, I, 38.

³⁶⁹ **الدِّي يَشْرَبُ فِي انِيَةِ الْفِطَةِ إِنَّمَا يُجْرَجُ فِي جَوْفِهِ نَارَ جَهَنَّمَ** Müslim, “Kitabu'l-Libâs ve'z-Zîyneh”, 37, hadis no: 2065.

³⁷⁰ Râfî, *el-Azîz*, I, 90.

³⁷¹ **عَنْ النَّبِيِّ كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ** Ebû Dâvûd, “Kitabu's-Salat”, 6, hadis no: 997.

³⁷² Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 385.

³⁷³ Râfî, *el-Azîz*, I, 540.

Ramazanın üçüncü gecesi ise insanlar teravih namazı için mescitte toplandıklarında Hz. Peygamber, o gece mescide gitmedi. Sabah olduğunda ise Hz. Peygamber insanlara teravih namazının farz kılınmasından ve buna da gücünüzün yetmeyeceğinden endişe ettiğini söyledi,³⁷⁴ hadisine binaen teravih namazı yirmi rekattır.³⁷⁵ Hanefî ve Hanbelî mezheplerinde de teravih namazının yirmi rekât olduğu kabul edilmektedir.³⁷⁶ Ancak Malikîler, Medine halkının uygulamasını³⁷⁷ delil göstererek teravih namazının otuz altı rekatten oluştuğunu söylerler.³⁷⁸

Şâfiî fukahâsı teravih namazının fazilet bakımından cemaat ya da münferit olarak kılınması hususunda fikir ayrılığı içerisine düşmüştür. Bazı fakihler ‘Hz. Peygamber, Ramazan ayının ilk geceleri mescide gider teravih namazını cemaatle kılardı. Ancak daha sonra mescide gitmedi. Sabah olduğunda sahabelere farz namazları dışında kişinin evinde namaz kılmasının daha faziletli olduğunu söyledi’³⁷⁹ hadisini delil getirerek teravih namazının münferit kılınmasının daha efdal olduğunu söylemişlerdir.³⁸⁰

Mâlikî fukahâsı da nafil ibadetlerin yalnız başına eda edilmesinin riyadan uzak olacağını belirterek kişinin teravih namazını münferit bir şekilde eda etmesinin efdal olduğunu ifade etmiştir.³⁸¹

³⁷⁴ صَلَّى بِالنَّاسِ عَشْرِينَ رَكْعَةً لَيْلَتَيْنِ فَلَمَّا كَانَ فِي الْيَلَةِ الثَّالِثَةِ اجْتَمَعَ النَّاسُ فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ قَالَ مَنْ الْغَدِ خَشِيتُ أَنْ تُفْرَضَ عَلَيْكُمْ فَلَا تَطِيقُونَهَا bazı ilavelerle birlikte bk., Buhârî, “Kitabu’l-Cumuua”, 11, hadis no: 924.

³⁷⁵ Hüseyinî, Takiyuddîn Ebû Bekir b Muhammed, *Kifâyetu’l-Ahyâr fî Halli Ğâyeti’l-İhtisâr*, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 2001, s., 138.

³⁷⁶ Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el-İhtiyâr li Ta’lîli’l-Muhtâr*, thk., Mahmud Ebû Dakîk, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, ts., I, 69; Ebu’l-Berekât, Mecduddîn (ö.652), *el-Muharrer fî’l-Fıkh ‘alâ Mezhebi’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Daru’l-Kütübî’l-Arabî, Beyrut, ts., I, 90.

³⁷⁷ Fukahâ, Mâlikîlerden sadır olan bu sayıyı şöyle izah eder: Yirmi rekât beş tervihadan oluşmaktadır. Her bir terviha dört rekattir. Mekke halkı her iki tervihadan sonra kabenin etrafında yedi şavt tur atarlardı. Yedi şavttan sonra da herkes müstakil olarak iki rekât tavaf namazı kılardı. Medine halkı bu durumdan haberdar olunca fazilet bakımından onları geçmek için Mekkelilerin yapmış olduğu her yedi şavt yerine bir terviha (dört rekât) namaz ilave ettiler. Dört terviha namaz on altı rekât demektir. Yirmi rekate on altı rekât eklendiğinde otuz altı rekât teravih namazı kılmış oluyorlar. Buna üç rekât vitri ekleyince otuz dokuz rekât kıldıkları ortaya çıkmaktadır. Râfiî, *el-Azîz*, II, 133.

³⁷⁸ Teravih namazının rekatleriyle ilgili Mâlikî mezhebinde iki görüş yer almaktadır. Birinci görüş vitirle birlikte yirmi üç rekatten oluştuğunu söylerken ikinci görüş ise otuz altı rekât olduğunu söyler. Ancak teravih namazının otuz altı rekât olarak kılınmaya başlaması ise Ömer b. Abdülaziz döneminde başladığı söylenmektedir. Desûkî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Arefe, *Hâşiyetu’d-Desûkî ‘ale’ş-Şerhi’l-Kebîr*, Daru İhyâ-i Kütübî’l-‘Arabî, ts., I, 315.

³⁷⁹ خَرَجَ لَيْلَالِي مِنْ رَمَضَانَ وَصَلَّى فِي الْمَسْجِدِ ثُمَّ لَمْ يَخْرُجْ بَاقِيَ الشَّهْرِ وَقَالَ صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ فَإِنَّ أَفْضَلَ صَلَاةٍ الْمَرْءُ فِي بَيْتِهِ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ Buhârî, “Kitabu Mevâkîtus’s-Salât” 9, hadis no: 731.

³⁸⁰ Râfiî, *el-Azîz*, II, 133.

³⁸¹ Derdîr, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Akrabu’l-Mesâlik li Mezhebi’l-İmâm Mâlik*, Mektebetu Eyyûb, Nijerya, 2000, s., 20.

Buna karşılık başta İbn Süreyc ve Ebû İshâk eş-Şîrâzî olmak üzere bazı Şâfiî fakihleri teravih namazının cemaatle eda edilmesinin daha faziletli olduğu görüşündedirler. Irâk tariki fakihleri ve Saydelânî'nin bu hususta benimsemiş oldukları görüş ise, kişi Kur'an'ı hıfzetmiş, tembellikten emin ve cemaate gitmediğinden dolayı da birlik bozulmayacaksa bu durumda böyle bir kişinin münferit olarak teravih namazı kılmasının daha faziletli olduğu yönündedir. Ebû Hureyre'nin de bu görüşü savunduğu nakledilir. Râfiî ise, Şâfiî fukahâsı arasında cereyan eden bu ihtilafa değinerek, Hz. Ömer döneminde teravih namazı için insanların tekrar camiye davet edilmesi ve cemaatle kılınan teravihin artık farz edilme endişesinin olmayacağı gibi hususları gerekçe göstererek bir tercihte bulunmuş ve esah olan görüşün teravih namazının cemaatle kılınmasının daha faziletli olduğunu belirtmiştir.³⁸²

3.3.4. Cemaatle Namaz Kılmanın Hükümü

Cemaatle namaz kılmanın hükmü, fukahâ tarafından tartışılmıştır. Şâfiî mütekaddîm fukahâsından İbn Süreyc ve Ebû İshâk eş-Şîrâzî “Şehirde, köyde veya herhangi bir yerde, üç kişi beraberken namazı cemaatle kılmazlarsa, onlara şeytan hâkim olur”³⁸³ hadisini delil getirerek cemaatle namaz kılmanın farz-ı kifâye olduğunu savunurlar. Mehâmilî ve bir grup fukahâ mezhebin zahir görüşünün bu şekilde olduğunu ifade etmiştir.³⁸⁴

Hanbelîler ve Şâfiî fakihlerinden Muhammed b. İshâk b. Huzeyme'ye göre cemaatle namaz kılmak farz-ı ayn'dır.³⁸⁵ Mâlikî ve Hanefî mezheplerine göre ise cemaatle namaz kılmak sünnettir.³⁸⁶

Râfiî ise bu hususta fukahâ arasında cereyan eden tartışmayı inceledikten sonra namazın cemaat olmadan da kılınması durumunda namazın sıhhatine zarar veremeyeceği gibi aklî, “kişinin en az bir kişiyle namaz kılması tek kılmasından daha faziletlidir”³⁸⁷ hadisi ile de naklî olmak üzere iki gerekçe getirerek mezhepte esah

³⁸² Râfiî, *el-Azîz*, II, 133-134.

³⁸³ Ebû Dâvûd, “Kitabu's-Salât”, 2, hadis no: 547.

³⁸⁴ Râfiî, *el-Azîz*, II, 141.

³⁸⁵ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî, *el-Kâfi*, thk., Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Daru Hicr, ts., I, 395; Râfiî, *el-Azîz*, II, 140-141.

³⁸⁶ Semerkandî, Alâuddîn, *Tuhfetu'l-Fukahâ*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984, I, 227; Habîb, *el-Fıkhu'l-Mâlikî*, I, 324.

³⁸⁷ Ebû Dâvûd, “Kitabu's-Salât”, 2, hadis no: 554.

olan görüşün cemaatle namaz kılmanın sünnet olduğu yönünde olduğunu söylemiştir.³⁸⁸ Nevevî'ye göre ise, erkeklerin cemaatle namaz kılması farz-ı kifaye, kadınların ise sünnettir.³⁸⁹

3.3.5. Hadeste Kullanılan Suyun Hükümü

Hadeste kullanılan su ile necasetin izale edilmesi hususunda fukahâ ihtilaf etmiştir. Ebu'l-Kâsım el-Enmâtî ve Ebû Aî b. Hayrân'a göre suyun hades ve necaseti giderme açısından iki ayrı kuvveti bulunduğunu dolayısıyla hadeste kullanılan suyun bir kuvvetinin kalıp bu kuvvetle de necaseti izale etme edilebileceğini söylerler.³⁹⁰

Ancak başta Gazzâlî olmak üzere cumhur-u fukahâ hadeste kullanılan suyun necaseti gidermede kullanılamayacağını ifade etmektedir.³⁹¹

Râfî ise bu hükmü, küçük abdestte kullanılan suyun büyük abdestte kullanılamaması hükmüne mukayese ederek hadeste kullanılan suyun tâhir (temiz) ama tahûr (temizleyici) olmadığını, dolayısıyla esah olan görüşün cumhur-u fukahânın görüşü olduğunu söyler.³⁹²

Râfî'nin halefi olan Nevevî de cumhur-u fukahâ gibi hades ve necaseti izale etme gibi hususlarda suyun mutlak olması gerektiğini dolayısıyla suyun daha önce hadesi giderme gibi eylemlerde kullanılmış olmamasına yönelik görüşü benimser.³⁹³

3.3.6. İnsan Ölüsü

İnsan ölüsünün necis olup olmaması hususunda fukahâ iki görüş beyan etmiştir. Bazı fakihler insan eti yiyilmediği için eti yiyilmeyen diğer canlıların ölüsü gibi insan ölüsü de necistir, der. Bazıları ise çekirge, balık ve insan ölüsünün necis olmadığını söyler.³⁹⁴

³⁸⁸ Râfî, *el-Azîz*, II, 141.

³⁸⁹ Nevevî, *Minhâc*, s., 118.

³⁹⁰ Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-İkna' fi'l-Fıkhi's-Şâfi*, thk., Hıdır Muhammed Hıdır, Daru İhsân, İran, 2000, s., 24; Râfî, *el-Azîz*, I, 14.

³⁹¹ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *el-Vecîz fi Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi*, thk., Aî Muavved, Şeriketu'l-Dari'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, Beyrut, 1997, I, 110.

³⁹² Râfî, *el-Azîz*, I, 14.

³⁹³ Nevevî, Muhyeddin Ebû Zekeriyya b. Şeref, *Minhâcu't-Tâlibîn ve 'Umdetu'l-Müftîn*, Daru'l-Minhâc, Lübnan, 2005, s., 67.

³⁹⁴ Gazzâlî, *el-Vecîz*, I, 111.

Şâfiî fukahâsından İbn Süreyc, insan ölüsü zatı itibariyle necis olsaydı Allah onun ölümüyle, yıkanmasını emretmezdi, şeklinde akfî bir gerekçe sunarak insan ölüsünün temiz olduğuna hükmetmiştir. Ancak Şâfiî fakihlerinden Ebû İshâk eş-Şîrâzî, İbn Süreyc'in bu görüşüne şayet insan ölüsü zatı itibariyle temiz olsaydı Allah yıkanmasını emretmezdi, diyerek itiraz etmiştir. Râfiî el-Kazvî ise "kuşkusuz biz insanoğlunu şerefli kıldık"³⁹⁵ ayetini delil getirerek Allah'ın tekrim vasfını yüklediği varlığın asla necis olamayacağına hükmetmiştir. Böylece Râfiî, bu hususta mezhepte esah ve muteber olan insan ölüsünün temiz olduğu şeklindeki görüşü benimser.³⁹⁶

3.3.7. İstinca Konusu

İnsandan hava ya da meni gibi şeyler çıkar. Havanın çıkmasıyla su ya da taş ile istinca gerekli görülmemiştir. Ancak meninin çıkmasıyla kişiye su ile gusül alması gerekli görülmüştür. Bununla birlikte insanda bazen ıslak olmayan taş ve kurtçuk gibi şeyler de çıkmaktadır. Bu durumda istincanın gerekliliği hususunda fukahâ iki görüş ortaya koymuştur. Birinci görüşe göre kişiden kuru bir şeyin çıkma ihtimali çok düşük olduğundan dolayı böyle durumlarda kesinlikle taş ile istinca edilmesi ya da suyla yıkanması gerektir. İkinci görüşe göre ise böyle bir şeyin olması halinde makat bölgesinin kirlenmiş olmaması kaydıyla suyla yıkanmasının ya da taş ile istinca etmenin bir anlamının olmadığını belirtmişlerdir.³⁹⁷

Râfiî el-Kazvî de ikinci görüşün esah olduğunu ifade etmiştir. Zira ona göre istincanın anlamı necis yeri temizlemektir. Kuru çıkan maddeden dolayı makat bölgesinin kirlenmesinin mümkün olamayacağından hareketle Râfiî, istinca yapmanın anlamsız ve gereksiz olacağını söylemiştir.³⁹⁸

3.3.8. Cünüp Olan Kişinin Namaz Kılması

Fakihler cünüp olan kişinin namaz kılmasının haram olduğunu söylemişlerdir.³⁹⁹ Bununla birlikte cünüp kişi gusül veya teyemmüm için su ve toprağı bulamadığı takdirde namaz vaktinin hürmetine namazını öylece kılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ancak fukahâ su ya da toprak bulamadığı halde namaz

³⁹⁵ İsra, 15/70. Zira Allah'ın tekrîm vasfını yüklediği bir varlık necis olamaz. Râfiî, *el-'Azîz*, I, 30.

³⁹⁶ Râfiî, *el-'Azîz*, I, 30.

³⁹⁷ Gazzâlî, *el-Vecîz*, I, 125.

³⁹⁸ Râfiî, *el-'Azîz*, I, 141.

³⁹⁹ Gazzâlî, *el-Vecîz*, I, 125.

kılacak cünübün Fatihayı okuyup okumaması hususunda iki görüş beyan etmiştir. Birinci kavle göre, su veya toprak bulamayan kişiye namaz kılma ruhsatı tanınır. Namaz ise Fatıhasız olamayacağından dolayı Fatihayı okumasına cevaz verilir.⁴⁰⁰

Râfî'nin ezhar olarak nitelendirdiği görüşün mümessilleri ise su veya toprak bulamayan cünüp kişi, Fatihayı okumaktan aciz kişi olarak değerlendirilip sadece namazda tesbih ve zikir ifade eden kelimeleri telaffuz etmesi gerektiğini söyleyerek Fatihayı okumasına cevaz vermemiştir.⁴⁰¹

3.3.9. Kişinin Hayızlı Eşiyle Cima Yapmasının Hükümü

Hayızlı bayan temizlenip gusül almadığı takdirde kendisiyle cima yapmak haramdır.⁴⁰² Zira yüce Allah “kadınlar hayızlı iken kadınlar temizleninceye kadar onlarla cinsi temasta bulunmaktan kaçınınız,”⁴⁰³ buyurmaktadır. Şâfiî fukahâsı ayette geçen mealen “temizleninceye kadar” ifadesini adetten kesilip gusül alma şeklinde yorumlamış ve kadınlar gusül almadıkça onlarla cima yapılamayacağı şeklinde hüküm vermiştir. Koca, hayızlı eşiyle cima etmenin haram olduğunu bildiği halde eşiyle cimada bulunması durumunda cedid ve kadim olmak üzere iki görüş beyan edilmiştir. Cedid görüşe göre, kocaya herhangi bir ceza-i müeyyide gerekmez. Yaptığı işin haram olmasından dolayı tevbe ve istiğfar etmesi yeterlidir. Ancak eşinin hayız günlerinin başında cimada bulunmuş ise bu durumda tam dinar, sonunda cimada bulunmuşsa yarım dinar sadaka vermesi müstehap görülmüştür.⁴⁰⁴

Kadim görüşe göre ise keffâret ödemesi zorunlu kılınmıştır. Kadim görüşün mümessilleri, keffâretin ne olduğu hususunda iki görüş beyan etmişlerdir. Birinci görüşe göre Hz. Ömer'in uygulaması delil gösterilerek –hayızın başı ya da sonu olsun farketmez- hayızlı eşiyle cima eden kişinin bir köle azad etmesi gerekir. İkinci görüşe göre ise kişi eşinin hayız günlerinin başında cimada bulunmuşsa tam dinar, sonlarında ise yarım dinar sadaka vermesi gerekir.

Râfî ise kadim ve cedid görüşleri arasında tercihte bulunmuş ve İbn Abbas'tan rivayet edilen “her kim hayızlı eşiyle cimada bulunursa eşi hayız

⁴⁰⁰ A. mlf., *el-Vecîz*, I, 129.

⁴⁰¹ Râfî, *el-'Azîz*, I, 185.

⁴⁰² Gazzâlî, *el-Vecîz*, I, 141.

⁴⁰³ Bakara, 2/222.

⁴⁰⁴ Gazzâlî, *el-Vecîz*, I, 141.

günlerinin başında ise tam dinar, sonunda ise yarım dinar tasaddukta bulunsun”⁴⁰⁵ hadisini dayanak göstererek mezhepte eşher olan görüşün kadim görüş olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁶

3.3.10. Göbek ve Diz Arası İstimtada Bulunmanın Hükümü

Hayızlı bayanla göbek ve diz arası istimtada bulunma hususunda mezhep içerisinde üç farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşün mümessillerinden olan Ebû İshak “cima dışında herşeyi yapınız”⁴⁰⁷ hadisini delil getirerek kişinin eşiyle göbek ve diz arası istimtada bulunmasında bir sakınca olmadığını söyler. İkinci görüşün mümessillerinden Ebu'l-Feyyâd ise kocanın eşiyle göbek ve dizi arası istimtada bulunduğu vakit harama girmekten emin ise bu durumda istimtada bulunmasının caiz olduğunu belirtir. Üçüncü görüşe göre ise, kişinin eşi hayızlı iken göbek ve diz arası istimtada bulunması haramdır. Râfi' el-Kazvî de üçüncü görüşün ezhar olduğunu belirtmektedir. Zira Râfi', “kadınlar hayızlı iken onlarla cinsi temasta bulunmaktan kaçınınız”⁴⁰⁸ ayetinin zahiri ve Muaz b. Cebel'den rivayet edilen “ Hz. Peygamber'e hayızlı kadına temasta bulunma ile ilgili helal olan şeyi sordum. Bana göbek üstü istimtada bulunman, diye cevap verdi”⁴⁰⁹ ve “Her kim günah türünden şüphe ettiği şeylere cüretkârca yönelecek olursa, açık olan (haram) şeylere düşme ihtimali de yakındır”⁴¹⁰ hadislerini delil getirerek göbek ve diz arası istimtada bulunmanın haram olduğunu ifade etmiştir.⁴¹¹

3.3.11. Cemaatle Kılınan Namazda Fatiha Okumanın Hükümü

Namazlar, cemaatle kılındığı vakit sesli ya da sessiz olarak eda edilmektedir. Sessiz kılınan cemaat namazlarda gerek imam gerekse me'mum (imama tabi olan)

⁴⁰⁵ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk., Muhammed Abdulkadir Ata, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003, I, 469, hadis no: 1511.

⁴⁰⁶ Râfi', *el-'Azîz*, I, 295-296.

⁴⁰⁷ Bağavî, Hüseyin b. Mesud, *Şerhu's-Sünne*, thk., Şuayb el-Amavût, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1983, II, 126.

⁴⁰⁸ Bakara, 2/222.

⁴⁰⁹ Askalânî, *Telhîsu'l-Habîr*, I, 293.

⁴¹⁰ A.mlf., *Telhîsu'l-Habîr*, I, 294.

⁴¹¹ Râfi', *el-'Azîz*, I, 297.

Fatiha suresini okumak zorundadır.⁴¹² Fukahâ arasında bu hususta herhangi bir tartışma yoktur.

Ancak cemaatle kılınan namazın cehrî yani sesli olması durumunda Şâfiî fukahâsı iki farklı görüş ortaya koymuştur. Birinci görüşü savunan fakihler ‘Hz. Peygamber kıraatin cehrî olduğu namazı kıldıktan sonra arkasını döndü ve aranızda benimle birlikte Fatihayı okuyan oldu mu? diye sordu. Sahabelerden biri ben okudum ya Resulallah, dedi. Hz. Peygamber de bu durumda ‘neden ben okuyorum’ deyince sahabeler Fatihayı cehrî namazlarda okumaz oldular’⁴¹³ hadisini delil getirerek imamın Fatihayı okumasından dolayı cemaatin de okumasını gerekli görmemiştir. İkinci görüşe göre ise Fatiha her halukarda okunması gerekir. Ancak Râfiî el-Kazvî bu iki görüşten esah olanın ikinci görüş olduğunu söyler. Zira Râfiî, Ubade b. Samit’ten rivayet olunan ‘Resulullah’ın arkasında sabah namazını kılıyorduk. Hz. Peygamber’e kıraat ağır geldi. Namaz bittikten sonra Hz. Peygamber arkasını döndü ve herhalde arkamda kıraat yapıyorsunuz, diye seslendi. Biz de evet ya Resulallah, dedik. Daha sonra Hz. Peygamber Fatiha dışında bunu yapmayın, zira Fatihayı okumayanın namazı makbul değildir, dedi’⁴¹⁴ hadisinin delil yönünden ağır bastığını ifade ederek kıraatı cehrî olan cemaat namazlarda Fatihanın okunmasını gerekli görmüştür.⁴¹⁵

3.3.12. Fatiha’dan Sonra Zammı Sure Okumanın Hükmü

İmam ya da tek başına namaz kılan kişilerin namazlarının her iki rek’atinde Fatihadan sonra zammı sure okumalarının müstehap olması hususunda Şâfiî fukahâsı arasında hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak fukahâ, üçüncü ve dördüncü rek’atlerde Fatihadan sonra zammı sure okunması hususunda cedid ve kadim olmak üzere iki görüş söz konusudur.⁴¹⁶

Cedid görüşe göre üçüncü ve dördüncü rekâtta okunacak olan zammı surenin okunması ilk iki rek’attakine göre daha kısa olması kaydıyla sünnettir. Zira cedid kavli savunan fakihler, Ebû Saîd el-Hudrî’den rivayet edilen ‘Hz. Peygamber öğle

⁴¹² Nevevî, *Minhâc*, s., 97.

⁴¹³ Mübârekfûrî, Ebu’l-Âli Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu’l-Ahvezî bi Şerhi Câmi’i’t-Tirmizî*, Daru’l-Fikir, ts., II, 231.

⁴¹⁴ Ebû Dâvûd, ‘Kitabu’s-Salât’, 2, hadis no: 826.

⁴¹⁵ Râfiî, *el-‘Azîz*, I, 491-492.

⁴¹⁶ Gazzâlî, *el-Vecîz*, I, 167.

namazının ilk rek'atında Fatihadan sonra otuz ayet, ikinci rek'atında onbeş ayet, son iki rek'atında da bu ayetlerin yarısını okurdu⁴¹⁷ hadisini üçüncü ve dördüncü rek'atlarda da zammı sure okunmasının sünnet olduğu yönünde delil olarak ileri sürmektedirler.

Kadim görüşü benimseyen fukahâ ise, Ebû Sa'îd el-Hudrî'den rivayet olunan "Hz. Peygamber öğle namazının ilk iki rek'atında Fatiha ile birlikte zammı sure, son iki rek'atlerde de sadece Fatiha okurdu"⁴¹⁸ hadisine istinaden üçüncü ve dördüncü rek'atlerde Fatihadan sonra zammı sure okumanın sünnet olmadığını söylemiştir.

Ancak Râfî el-Kazvînî ve halefi Nevevî ise bu hususta ezhar olan görüşün kavli kadim olduğunu belirtmektedirler.⁴¹⁹

3.3.13. Namazda Kunut Duası Okumanın Hükümü

Sabah namazının ikinci rekâtı ve Ramazan ayının yarısından sonra kılınan vitir namazlarının son rek'atının rükûundan doğrulduktan sonra kunut duasını okumak Şâfî fukahâsı tarafından müstehap sayılmıştır.⁴²⁰

Okunması müstehap sayılan kunut duası ise "اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ وَ عَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ " وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ وَقِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ إِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ إِنَّهُ لَا يَدُلُّ مَنْ " وَتَوَلَّيْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَيَّ مَا قَضَيْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ" şeklindedir.⁴²¹

Fakihler okunacak olan kunut duasının sonunda salavat getirilmesi hususunda iki görüş beyan etmiştir. Birinci görüşe göre kunuta dair rivayet olunan hadislerde Hz. Peygamber'e salavat getirildiğini gösteren bir nas bulunmadığından dolayı kunut duasının sonunda salavat getirilmemelidir. İkinci görüşe göre ise kunut duasının sonunda salavat getirmek sünnettir.

Ancak Râfî el-Kazvînî Hz. Peygamber'in kunut duasının sonunda تَبَارَكْتَ رَبَّنَا ifadesini kullandığını gösteren hadisi delil getirerek mezhepte ezhar olan kavlin ikinci görüş olduğunu ifade eder.⁴²²

⁴¹⁷ Müslim, "Kitabu's-Salât", 4, hadis no: 452.

⁴¹⁸ A.mlf., "Kitabu's-Salât", 4, hadis no: 451.

⁴¹⁹ Râfî, *el-'Azîz*, I, 507; Nevevî, *Minhâc*, s., 98.

⁴²⁰ Gazzâlî, *el-Vecîz*, I, 167.

⁴²¹ Ebû Dâvûd, "Kitabu's-Salât", 2, hadis no: 1425.

⁴²² Râfî, *el-'Azîz*, I, 515-516.

3.3.14. Nikâh Akdi Esnasında Tezvîc Kavramının Kullanılması

Nikâhın rükünlerinden birisi sığadır. Şâfiî fukahâsı, nikâh akdinde ifade edilmesi gereken sığanın “inkah ve tezvîc” kelimelerinin olduğunu söyler. Veli ve damat adayı bu iki ifadeyi nikâh akdi esnasında telaffuz etmek zorundadır. Aksi halde nikâh akdi geçersiz sayılmaktadır. Dolayısıyla sahiplenmeyi (temlik) ifade eden kızımı sana sattım, hibe ettim ya da sadaka verdim gibi ifadeler ile nikâh akdi gerçekleştirilse yapılan akid geçersiz sayılmaktadır.⁴²³

Şâfiî fukahâsı arasında bu hususta herhangi bir ihtilaf yoktur. Ancak ifade edilmesi gereken “inkah ve tezvîc” lafızlarının Arapça dışında başka bir dil ile ifade edilip edilmemesi hususunda Şâfiî fukahâsı iki görüş beyan etmiştir. Birinci görüş göre veli ve damat adayından herbirinin bu iki kelimeyi telaffuz edinceye kadar eğitim görmeleri gerektirir. İkinci görüşün savunucularından olan Ebû Hâmid el-İsferâyînî'nin görüşüne göre de “inkah ve tezvîc” kelimelerinin diğer dillerdeki karşılığı ile kullanımı ile yapılan akid sahihtir. Dolayısıyla bu iki lafzın talimine gerek yoktur, der. Râfiî el-Kazvînî ise namazda tekbir-i ihramı telaffuz etmekten aciz olan kişinin Aapça dışında başka bir dil ile söylenebilirliğine kıyas ederek mezhepte esah olan görüşün ikinci görüş olduğunu ifade eder.⁴²⁴

3.3.15. İğne Darbesiyle Öldürmede Kısas

Şâfiî fukahâsı “Biz onda, onların üzerine yazdık: Can'a can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve (bütün) yaralara (karşılık da) kısas vardır...”⁴²⁵ ve “Ey akıl sâhipleri, kısısta sizin için hayât vardır”⁴²⁶ ayetlerini gerekçe göstererek kasıtlı bir şekilde Müslümanı katledene kısas uygulamanın farz olduğunu söyler.⁴²⁷

Fukahâ, herhangi birinin iğne gibi ucu sivri küçük cisimle bir başkasının şah damarı, kulak dibi veya boğazına batırarak ölümüne sebebiyet vermesi neticesinde o kişiye -hernekadar bu gibi yerlere iğneyi batırarak maktûlü öldürmeyi kastetmese de- iğneyi batırdığı yer ölüm tehlikesi arzettiğinden o kişiye kısas uygulanacağını ifade etmektedir. Yine herhangi biri iğne gibi küçük bir cisimle karşı tarafın boğaz, kulak

⁴²³ Gazzâlî, *el-Vecîz*, II, 7.

⁴²⁴ Râfiî, *el-'Azîz*, VII, 492-493.

⁴²⁵ Mâide, 5/45.

⁴²⁶ Bakara, 2/179.

⁴²⁷ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 7.

dibi veya şah damarı dışında el, ayak ve bel gibi ölüm tehlikesi olmayan herhangi bir yerine batırması ile yara izi ve şişme olması neticesinde bir müddet sonra ölürse yine o kişiye kısas uygulanır. Bu hususta fukahâ arasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.⁴²⁸

Ancak kişi el, ayak ve bel gibi ölüm tehlikesi içermeyen bölgelere iğneyi batırır, yara izi ve şişme olmadan akabinde ölürse bu durumda o kişiye kısas uygulanıp uygulanmaması hususunda fukahâ ihtilaf etmiştir. İbn Süreyç, İstahrî ve Ebû Ali b. Hayrân'a göre iğnenin batırıldığı yerler ölüm tehlikesi barındırmadığından iğneyi batıran kişiye kısas uygulanmaz. Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve Ebu't-Tayyib b. Seleme'ye göre ise kişi ölüm ihtimali taşımayan yerlere iğneyi batırarak yara ve şişme olmasa bile o kişiye kısas uygulanmalıdır. Râfî el-Kazvînî ise iki görüşü inceledikten sonra iğnenin battığı yerde gözle görülmeyen hücreleri öldürerek maktûlün ölmesine sebep olacağından mezhepte esah olan görüşün kısas uygulanması yönünde olduğunu ifade eder.⁴²⁹

⁴²⁸ Gazzâlî, *el-Vecîz*, II, 126.

⁴²⁹ Râfî, *el-'Azîz*, X, 121-122.

SONUÇ

Şâfiî mezhebi İslam dininin önemli mezheplerden biridir. Mezhebin kurucusu İmam Şâfiî'dir.

Şâfiî'nin ders halkalarında oturan talebeler, hocalarının fıkıh usûlündeki metodunu izleyip tasnifte bulunarak hocalarının görüşünü desteklemişlerdir. Ancak Şâfiî'nin beşer olması münasebetiyle görüşünü tecdid etme, daha sonraki zamanlarda baskın gördüğü (rüçhan) delil neticesinde daha önce beyan ettiği görüşünden döndüğünden herhangi bir konu üzerinde birden çok görüşü olabilmektedir. Böyle durumlarda her bir fukahâ tercihe dayalı kanaatine yönelik ilmî ustalıklarını konuşturmuştur. Fakihlerin idrak derecesi ve içtihat kabiliyetleri birbirinden farklı olduğu için Şâfiî'nin kadim ve cedid görüşlerinden fetva yönünden hangisinin ezhar ya da esah şeklinde yorumlanabileceği hususunda ihtilafa düşmeleri söz konusudur.

Râfi el-Kazvî, yukarda anlattığımız üzere fukahâ arasında meydana gelen ihtilafı konuların hangisinin Şâfiî'ye isnadının uygun olduğunu ortaya koyma hususunda mezhebin gelişimine katkı sunan fakihlerin en önemlilerindendir. Zira Râfi el-Kazvî, kendinden önceki fukahânın telif ettiği eserlerin ve ortaya koyduğu birbirinden farklı muhtelif fih bazındaki içtihatların çok olması neticesinde mezhebin kurucusu olan Şâfiî'nin görüşünün yansıtlamayacağını düşünerek mezhebe dair yazılan kitapları adeta süzgeçten geçirircesine ayıklamış, *el-'Azîz fî Şerhi'l-Vecîz* ve *el-Muharrer* adında iki önemli eseri telif edip mezhebi tenkih etmiştir.

Râfi el-Kazvî, bu çalışmayı yaparken Şâfiî'nin geride bıraktığı fıkıh usûlü anlayışını esas almıştır. Halefi olan Nevevî de onun çizgisini takip etmiştir. Cereyan eden bu süreç birinci tenkih diye Şâfiî literatüründe yer almıştır.

Râfi el-Kazvî, mezhebin görüşlerini belirlemeye yönelik yürüttüğü fıkıhçılığı ve tenkih faaliyetleri neticesinde müteahhir fukahâ tarafından hicri yedinci asrın muharriri kabul edilmiş ve görüşün kabulü bazında mezhepte iki otorite anlamına gelen Şeyhandan biri olma ünvanına layık görülmüştür.

Dolayısıyla müteahhir fukahâ, Râfi ve Nevevî'nin görüşlerinin mezhebin görüşü olduğunu belirterek onların ortaya koydukları görüşlerin dışına çıkılmaması gerektiğini vurgulamışlardır.

Hulasa Râfî, Şâfî mezhebini tenkih ve tahrir etmesinden dolayı mezhebin ikinci kurucusu sayılmıştır. Zira Râfî'den sonra gelen fukahâ, Şâfî mezhebinin görüşlerini tayin etmede Şeyhanın tercih ettiği görüşlere itimat ederek onların, fetvada esas olduklarını kabul etmiştir.

Mezhebin gelişmesine katkı sunan İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî de Râfî ve Nevevî'nin tenkih sürecinde karşılaşmadıkları konular ya da ihtilaf ettikleri meseleler ekseninde eserlerini ihtisar ederek ikinci tenkih faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Zira onlar, Râfî'nin *el-Muharrer* adlı eserini özeti niteliğinde olan Nevevî'nin *Minhâcu't-Tâlibîn* adlı telifini şerh ederek *Tuhfetu'l-Muhtâc* ve *Nihâyetu'l-Muhtac* adlı iki çalışmayı tasnif etmişlerdir.

Ancak İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî'nin tenkih sürecinde herhangi bir meselede görüş ayrılığına düşmeleri durumunda kimileri İbn Hacer el-Heytemî'nin kimileri ise Şemsüddîn er-Remlî'nin görüşünün itibar edilmesi gerektiğini söylemiştir.

ÖZET

Şâfiî fakihlerinden Râfiî el-Kazvî, Horasânî ve Irâkî tarikleri cem ederek İmam Şâfiî'ye isnadı mümkün olmayan görüşleri ayıklaması bakımından müteahhir fukahâ tarafından ilk muharrir kabul edilmiştir. Bununla birlikte Râfiî el-Kazvî, Şâfiî'nin usûl kaidelerini baz alıp yine Şâfiî'ye nisbeti mümkün olmayan şaz ve muhtelefun fih görüşleri inceleyerek (tenkih) kendi kanaatince mezhepte esah, ezhar ve sahih olan görüşleri *Fethu'l-'Azîz fî Şerhi'l-Vecîz* adlı eseri bağlamında kaleme alması neticesinde müteahhir fukahâ tarafından iki şeyhten biri olma (Şeyhan) ünvanına layık görülmüştür. Dolayısıyla Râfiî'nin fikhçılığı neticesinde kaleme aldığı eserlerde yer alan görüşler, İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî başta olmak üzere son dönem fakihlerce tartışma konusu yapılmaması hususunda telkinlerde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Râfiî el-Kazvî, Şeyhan, Tenkih, Muharrir.

ABSTRACT

Rafi al-Qazwini, one of Shafi canonists, was accepted as the first editor by recent epoch canonists by bringing together Horasan and Iraq schools in regard to weed out the opinions which can not possible to attribute to Imam Shafi. Besides, Rafi al-Qazwini also examined contrarian and andcontradictive views, which can not possible to attribute to Imam Shafi, by basing on the procedural bases of Shafi, and recent epoch canonist deemed Rafi al-Qazwini worthy of being one of the two sheikhs in consequence of, in his opinion, writing up the asah, azhar and sahih views in the sect in his work named Fath al-Aziz fi Shar al-Vaciz. Therefore, Rafi's opinions, in his works that he wrote in consequence of his juristness, were inculcated by recent epoch canonist, especially Ibn Hajjar al-Heytemi and Shemsuddin al-Ramli, in respect to not to be made the subject of discussion.

Keywords: Rafi al-Qazwini, Shaykhan, Revision, Redactor.

KAYNAKÇA

- AHMED ALİ**, Muhammed İbrahim, “el-Mezheb ‘İnde’ş-Şâfi’”, *Kral Abdulaziz Üniversitesi Dergisi*, sy., 2, 1978, s., 1-24.
- ALTIKULAÇ**, Tayyar, “Ebü’l-‘Alâ’ el-Hemedânî”, *DİA*, 1994, X, 286-287.
- ASKALÂNÎ**, Ebu’l-Fadl, Ahmed b. Afî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer (ö. 852/1449), *et-Telhîsu’l-Habîr fî Tahrîci Ehâdîsi’s-Şerhi’l-Kebîr*, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- _____ *Tevâli’t-Te’sîs bi-me’âlî İbn İdrîs*, thk. Ebu’l-Fedâ Abdullah el-Kâdî, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1986.
- AYBAKAN**, Bilal, “Şîrâzî, Ebû İshâk”, *DİA*, 2010, XXXIX, 184-186.
- _____ “Şâfi’ Mezhebi”, *DİA*, 2010, XXXVIII, 233-247.
- _____ “Taberî Ebu’t-Tayyîb”, *DİA*, 2010, XXXIX, 313-314.
- _____ “Râfi’”, *DİA*, 2007, XXXIV, 394-396.
- _____ “Rebî’ b. Süleyman el-Murâdî”, *DİA*, 2007, XXXIV, 496-497.
- _____ *İmam Şâfi’ ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- AYNÎ**, Mahmûd b. Ahmed b. Musa b. Ahmed Bedruddîn (ö. 855/1451), *el-Binâye Şerhu’l-Hidâye*, thk., Emin Salih Şaban, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- AZİZ**, Shirwan Naji, “Hayâtu’l-İmâm Ebi’l-Kâsım er-Râfi’ ve Cuhûduhu’l-İlmiyye”, *İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Süleymaniye, 12.05.2011, s., 292-331.
- BAĞDÂDÎ**, İsmâîl Paşa (ö. 1338/1920), *Hediyyetü’l-‘Arifîn*, Beyrut, 1951.
- BAĞDÂDÎ**, Şihâbuddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu‘cemü’l-büldân*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts.
- BAĞAVÎ**, Hüseyin b. Mesud (ö. 516/1117), *Şerhu’s-Sünne*, thk., Şuayb el-Arnaût, el-Mektebetu’l-İslâmî, Beyrut, 1983.
- BAKKAL**, Ali, “Rûyânî, Abdülvâhid b. İsmâîl”, *DİA*, 2008, XXXV, 275.
- BEYHAKÎ**, Ebu’l-Fadl Muhammed b. Hasan (ö.458/1066), *Menâkibu’s-Şâfi’*, thk., Seyyid Ahmed es-Sakr, Daru’t-Turâs, Kâhire, 1985.

- BEYHAKÎ**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (ö. 458/1066), *Sünenü'l-Kübrâ*, thk., Muhammed Abdulkadir Ata, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- CÜVEYNÎ**, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf (ö. 478/1085), *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, thk., Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb, Daru'l-Minhâc, 2007.
- _____ *Müğîsü'l-Halk fî Tercîhi'l-Kavli'l-Hak*, el-Matbaatü'l-Misriyye, 1934.
- DÂĞİSTÂNÎ**, Murtezâ Aî b. Muhammed el-Muhammedî, *el-Medhal ilâ Usûli'l-Îmâm eş-Şâfiû*, Daru's-Selâm, Dağıstan, 2008.
- DAKR**, Abdulğani, *el-Îmâmu's-Şâfiû Fakîhu's-Sünneti'l-Ekber*, Daru'l-Kalem, Dimaşk, 1996.
- DÂVÛDÎ**, Muhammed b. Aî b. Ahmed Şemsüddîn (ö. 945/1539), *Tabakâtu'l-Müfessirîn li'd-Dâvûdî*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- DEMİRTAŞ**, Emrah, *Merğînânî'nin El-Hidâye Adlı Eserinin Hadd ve Kısas Bölümlerinde İmam Şâfiû'ye İsnad Edilen Görüşlerin Tespiti*, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2016.
- DERDÎR**, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (ö.1201/1786), *Akrabu'l-Mesâlik li Mezhebi'l-Îmâm Mâlik*, Mektebetu Eyyûb, Nijerya, 2000.
- DÎB**, Abdülazîm (ö. 1431/2010), "CÜVEYNÎ, İmâmü'l- Haremeyn", *DİA*, 1993, VIII, 141-144.
- DİMYÂTÎ**, Ebû Bekir b. Muhammed Şettâ (ö. 1302/1885), *Î'ânetu't-Tâlibîn 'alâ Halli Elfâzi Fethi'l-Mu'in*, Daru'l-İhyâ'i'l-Kütübî'l-Arabî, ts.
- DESÛKÎ**, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Arefe (ö.1230/1815), *Hâşiyetu'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-Kebîr*, Daru İhyâ-i Kütübî'l-Arabî, ts.
- DÜBEYSÎ**, Hâfız Ebû Abdillâh Muhammed b. Saîd (ö. 637/1239), *Zeylu Târîhi Medîneti's-Selâm*, thk., Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrût, 2006.
- EBU'L-BEREKÂT**, Mecduddîn (ö. 652/1254), *el-Muharrer fî'l-Fıkh 'alâ Mezhebi'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel*, Daru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, ts.
- EBÛ DÂVÛD**, Süleyman b. Eş'as (ö. 675/1277), *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Mektebetü'l-Maarif, Riyad, 1998.
- EBÛ HÂKE**, Ahmed, *Mu'cemu'n-Nefâis el-Vasît*, Daru'n-Nefâis, Beyrût, 2007.

- EBÛ ZEHRA**, Muhammed (ö. 1394/1974), *eş-Şâfiyyu Hayâtuhu, Asruhu, Ârâuhu ve Fıkhuhu*, Daru'l-Fikri'l-'Arabî, 1978.
- EFENDİOĞLU**, Mehmet, "Müsel", *DİA*, XXXII, 85-86.
- ĞAYZÂN**, Hudâ Yûsuf, "el-Muharrer fi'l-Fıkhî's-Şâfiî li Abdilkerîm er-Râfî", *Ürdün Üniversitesi İslâm Hukuku Bilimleri Dergisi*, sy., 2, XLI, 1255-1277.
- GAZZÂLÎ**, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *el-Vecîz fî Fıkhî'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk., Alî Muavved, Şeriketu'd-Dari'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, Beyrut, 1997.
- ĞAZZÎ**, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Kâsım b. Muhammed (ö. 918/1512), *Fethu'l-Karîbi'l-Mucîb fî Şerhi Elfâzi't-Takrîb*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2005.
- ĞUFEYS**, Halit b. Muhammed b. Cârullah, *Tahkîku Hâdimi'r-Râfî ve'r-Ravda*, Yüksek Lisans Tezi, el-Mektebetu'l-'Arabîyyetu's-Suudîyye, 2015.
- HABÎB**, b. Tâhir, *el-Fıkhü'l-Mâlikî ve Edilletuhu*, Daru İbn Hazm, Lübnan, 1998.
- HÂCİ HALÎFE**, Mustafa b. Abdillâh er-Rûmî (ö. 1067/1657), *Keşfu'z-Zunûn 'an esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Daru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1992.
- HEYTEMÎ**, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer (ö. 974/1566), *Tuhfetu'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kübrâ, Mısır, 1983.
- HUDARÎ BEK**, Muhammed (ö.1345/1927), *Muhâdarâtu Tarîhi'l-İslâmiyye*, thk., Muhammed el-Osmânî, Daru'l-Kalem, Beyrût, 1986.
- HÜSEYNÎ**, Ebû Bekir b. Hidâyetillâh (ö. 456/1014), *Tabakâtu's-Şâfiyye*, thk., 'Adil Nuveyhîd, Daru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrût, 1979.
- HÜSEYNÎ**, Takiyuddîn Ebû Bekir b Muhammed (ö. 829/1426), *Kifâyetu'l-Ahyâr fî Halli Ğâyeti'l-İhtisâr*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- İBN KÂDÎ ŞÜHBE**, Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed (ö. 851/1448), *Tabakâtu's-Şâfiyye*, thk., Abdulalim Han, Maarifu'l-Osmaniyye, Haydarâbad, 1979.

- İBN KUDÂME**, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî (ö. 620/1223), *el-Kâfî*, thk., Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Daru Hicr, ts.
- İBN KESÎR**, ‘Îmâdüddîn İsmail b. Ömer (ö. 774/ 1373), *Tabakâtu’s-Şâfiyye*, thk., Abdulhafiz Mansûr, Daru’l-Medâri’l-İslâmî, Beyrût, 2004.
- İBN NECCÂR**, Takiyyuddîn Ebu’l-Bekâ Muhammed b. Ahmed b. Abdilâzîz b. Afi el-Fetûhî (ö. 972/1564), *Şerhu’l-Kevkebi’l-Münîr*, thk., Muhammed ez-Zuhaylî, Mektebetu’l-‘Abîkân, 1997.
- İBN SALÂH**, Takiyyüddîn Ebû ‘Amr Osmân b. Abdirrahmân eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), *Tabakâtu’l-Fukahâi’s-Şâfiyye*, thk., Mueddîn Afi Necîb, Daru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrût, 1996.
- İBN TAĞRÎBERDÎ**, Cemâluddîn Ebu’l-Mehâsin Yûsuf (ö. 884/1470), *en-Nucûmu’z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve’l-Kâhire*, Daru’l-Kütüb, Mısır, ts.
- İBNÜ’L-‘ÎMÂD**, Ebü’l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbeî (ö. 1089/1679), *Şezerâtu’z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, thk., Mahmûd el-Arnâvût, Daru İbn Kesîr, Beyrût, 1991.
- İBNÜ’L-ESÎR**, Ebü’l-Hasan Afi b. Ebî’l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerîm b. Abdilvâhid (ö. 637/1239), *el-Kâmil fî’t-Târîh*, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût, 2003.
- İBNÜ’L-MÛLAKKIN**, Sirâcuddîn Ebî Hafs Ömer b. Afi b. Ahmed eş-Şâfiî (ö. 804/1401), *el-Bedru’l-Munîr fî Tahrîci’l-Ehâdisi ve’l-Âsâri’l-Vakiâtı fî’s-Şerhi’l-Kebîr*, thk., Mustafâ Ebu’l-Ğayt Abdülhay, Daru’l-Hicretî, el-Memleketu’l-‘Arabîyyetu’s-Suudîyye, 2004.
- İBNÜ’L-MÛSTEVFÎ**, Şeref b. Ebî’l-Berekât el-Mübârek (ö. 637/1239), *Târîhu Erbil el-Müsemmâ Nebâhetu’l-Beledi’l-Hâmil bi Men Veredehu mine’l-Emâsil*, thk., Sâmî b. es-Seyyid Hamâsi’s-Sakâr, Daru’r-Reşîd, Irak, ts.
- İBNÜ’N-NAKÎB**, Şihâbuddîn Ebu’l-‘Abbâs Ahmed el-Mısırî (ö. 769/1368), *‘Umdetu’s-Sâlik ve ‘Uddetu’n-Nâsik*, Şuûnu’d-Dînîyye, Katar, 1982.
- İSNEVÎ**, Cemâluddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Ali el-Ümevî (ö. 772/1370), *el-Mühimmât fî Şerhi’r-Râfiû ve’r-Ravza*, thk., Ebu’l-Fadl ed-Dimyâtî, Daru İbn Hazm, Beyrût, 2009.
- _____ *Tabakâtu’s-Şâfiyye*, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Lübnan, 1987.

- KALLEK**, Cengiz, “Kaffâl Abdullah b. Ahmed”, *DİA*, 2001, XXIV, 146.
_____, “Mâverî”, *DİA*, 2003, XXVIII, 180-186.
_____, “Kaffâl Muhammed b. Alî”, *DİA*, 2001, XXIV, 146-148.
- KANDEMİR**, M. Yaşar, “Münzirî”, *DİA*, 2006, XXXII, 35-37.
- KAVÂSİMÎ**, Ekrem Yûsuf, *el-Medhal ilâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiû*, Daru'n-Nefâis, 2003.
- KEHHÂLE**, Ömer Rızâ (ö.1408/1987), *Mu'cemü'l-Mü'ellifîn*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1993.
- KETBÎ**, Muhammed b. Şâkir (ö.764/1363), *Fevâtu'l-Vefeyyât*, thk., İhsan Abbas, Daru Sâdır, Beyrût, ts.
- KOÇYİĞİT**, Yakup, *Muhyiddin en-Nevevi'nin Hayatı, Eserleri ve Sahih-i Müslim Şerhindeki Metodu*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1989.
- KÖSE**, Saffet, “İsferâyînî Ebû Hâmid”, *DİA*, 2000, XXII, 514.
- KURDÎ**, Ahmed, *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyyetu'l-Erba'atu Eimmetuhâ-Etvâruha-Uşûluhâ-Âsâruhâ, İdâretu'l-İftâ, Vizâretu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye*, Kuveyt, 2015.
- MÂVERDÎ**, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/1058), *el-İkna' fi'l-Fıkhi's-Şâfiû*, thk., Hıdır Muhammed Hıdır, Daru İhsan, İran, 2000.
- MES'ÛDÎ**, Muhammed b. Redîd, *el-Mu'temed min Kadîmi Kavli's-Şâfiû 'ale'l-Cedîd*, Daru 'Alemlî'l-Kütüb, Riyâd, 1996.
- MEVSİLÎ**, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud (ö. 683/1284), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, thk., Mahmud Ebû Dakîk, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- MÜBÂREKFÛRÎ**, Ebu'l-Ali Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim (ö.1353/1934), *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, Daru'l-Fikir, ts.
- MÜSLİM**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/865), *Sahîhu Müslim*, thk., Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan, 1991.
- NEVEVÎ**, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-luğât*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, ts.

- _____ *Tashîhu't-Tenbîh*, thk., Muhammed el-İbrâhîm, Müessesetü'r-Risâle, 1996.
- _____ *Ravdatu't-Tâlibîn ve 'Umdetu'l-Müftîn*, el-Mektebetu'l-İslâmî, Dimaşk, 1991.
- _____ *Minhâcu't-Tâlibîn ve 'Umdetu'l-Müftîn*, Dâru'l-Minhâc, Lübnan, 2005.
- NÎSÂBÛRÎ**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/865), *Sahîhu Müslim*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.
- OKUYUCU**, Nail, *Şâfi Mezhebinin Teşekkül Süreci*, MUİFVY., İstanbul, 2015.
- ÖZ**, Mustafa, "Münetecebüddîn el-Kummî", *DİA*, 2006, XXXII, 26.
- ÖZEL**, Ahmet, "Merverrûzî Ebû Alî", *DİA*, 2004, XXIX, 232-233.
- _____ "Büveytî", *DİA*, 1992, VI, 500-501.
- _____ "Zencânî, İzzeddîn", *DİA*, 2013, XLIV, 253-254.
- _____ *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2014.
- ÖZEN**, Şükrü "İbn Süreyc", *DİA*, 1999, XX, 363-366.
- _____ "İbnü'l-Mehâmîlî", *DİA*, 2000, XXI, 124-125.
- _____ "Müzenî", *DİA*, 2006, XXXII, 246-247.
- RÂFİÎ**, Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm b. el-Fadl el-Kazvînî (ö. 623/1226), *et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn*, thk., Abdullah el- 'Atâridî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1987.
- _____ *el-'Azîz Şerhu'l-Vecîz el-Ma'rûf bi's-Şerhi'l-Kebîr*, thk., Şeyh Alî Muhammed Mu'avvad Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- _____ *et-Teznîb fî'l-Furû'*, thk., Ahmed Ferîd el-Müzeyyedî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- _____ *Sevâdü'l-'Ayneyn fî Menâkıbî'l-Ğavsi Ebi'l-'Alemeyn*, Mısır, Boulaq, h. 1301, Matba'âtü'l-Mîrîyye.
- _____ *Şerhu Müsnedi's-Şâfiî*, thk., Ebû Bekr Vâil Muhammed Bekr Zehrân, Vizâretu'l-Evkâfi's-Şuûnî'l-İslâmiyyeti, Katar, 2007.
- _____ *el-Muharrer fî Furû'î's-Şâfiî*, thk., Ebû Yakûb Neş'et b. Kemâl, Daru's-Selâm, Kâhire, 2013.

- SAFEDÎ**, Salahuddîn Hafl b. Aybek (ö. 764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefeyyât*, thk., Ahmed el-Arnaût, Daru l-İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 2000.
- SEMERKANDÎ**, Alâuddîn (ö.539/1144), *Tuhfetu'l-Fukahâ*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1984.
- SEKKÂF**, 'Alevî b. Ahmed, *Muhtasaru'l-Fevâidi'l-Mekkiyye*, thk, Yûsuf b. Abdurrahman el-Mera'seli, Mektebetü Nizâm Ya'kûb el-Hâsse, Bahrein, 2004.
- SEZGİN**, Fuat, *Târîhu't-Turâsi'l-'Arabî*, İdâretu's-Sakafe ve'n-Neşr, Suudi Arabistan, 1983.
- SUYÛTÎ**, Celâluddîn Abdurrahman (ö. 911/1505), *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, Afî Muhammed Ömer, Mektebetu Vehbe, thk., Feccâle, 1976.
- SÛBKÎ**, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Afî b. Abdilkâfi (ö. 771/1370), *Tabâkâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, thk., Abdulfettah Muhammed el-Hilû, Daru l-İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabî, ts.
- ŞA'BAN**, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Terc. İbrahim Kâfi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2015.
- ŞÂFÎÎ**, Muhammed b. İdrîs (ö.204/820), *el-Umm*, thk., Rifât Fevzi Abdülmuttalib, Daru'l-Vefa, 2001.
- ŞÂYİ'**, Abdurrahman b. Süleyman b. Hamîd, *el-Emâli's-Şâriha li Müfredâtî'l-Fâtiha*, Suudi Arabistan, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 2007-2008.
- ŞİRBÎNÎ**, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb (ö. 977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Ma'âni Elfâzi'l-Minhâc*, thk., Ali Muhammed Muavved, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- TAŞKÖPRÜ ZÂDE**, Ahmed b. Mustafa (ö. 968/1561), *Miftâhu's-Sa'adeti ve Misbâhu's-Siyâdeti fî Mevdu'ati'l-'Ulûm*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1985.
- UĞUR**, Mücteba, "Ebû 'Avâne el-İsferâyînî", *DİA*, 1994, X, 100.
- YÂFÎ'Î**, Ebû Muhammed Abdillâh b. Es'ad b. Afî b. Süleyman (ö. 768/1367), *Mirâtu'l-Cinân ve 'İbretu'l-Yakzân*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1997.
- YAŞAROĞLU**, Kamil, "İbnü's-Sabbâğ", *DİA*, XXI, 192-193.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk., Beşşâr Avvâd Marûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996.

_____ *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtî'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, thk., Ömer Abdusselam Tedmûrî, Daru'l-Kütübî'l-'Arabî, Beyrût, 1996.

ZİRİKLÎ, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Aî b. Fâris (ö. 1893/1976), *el-A'lâm*, Daru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût, 2002.

ZUHAYLÎ, Vehbe (ö. 1436/2015), "el-Gazzâliyyu'l-Fakîh ve Kitâbuhu'l-Vecîz", *Mecelletü't-Türâsi'l-'Arabî*, Dımaşk, 1986, sy., XX, 79-108.

Diğer Kaynaklar

- www.feghweb.com/vb/t5031.html (08.07.2016).
- http://islamacademy.net/media.php?Item_Id=8231&parentid=1568 (09.07.2016).
- Wadod.com/Bookshelf/book/742 (10.07.2016).
- www.alukah.net/library/0/69498/ (11.07.2016).
- http://www.alukah.net/manu/files/manuscript_4407/makhtotat00.pdf (01.06.2017)
- <http://www.alukah.net/library/0/85380/> (01.06.2017)
- <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?p=1978423> (01.06.2017)
- <http://k-tb.com/manuscript/dhahryah0570-> فتح العزيز في شرح الوجيز للغزالي (01.06.2017)